

การก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร

ปลอดสารเคมี บ้านปางหนู ตำบลปางหนู

อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

กฤษดา ทาคำมา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร

โครงการบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2548

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

โครงการบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร

ชื่อเรื่อง

การก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร

ปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู

อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

โดย

กุลธิดา ทาคำมา

พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการที่ปรึกษา

(อาจารย์ ดร.บงกชมาศ คลิตก์)

วันที่ 1 เดือน ก.พ. พ.ศ. 2548

กรรมการที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมชัย ปัญญาดี)

วันที่ 1 เดือน ก.พ. พ.ศ. 2548

กรรมการที่ปรึกษา

(อาจารย์ ดร.วิรัชศักดิ์ ประกิต)

วันที่ 2 เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548

หัวหน้าภาควิชาส่งเสริมการเกษตร

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระพล ทองมา)

วันที่ 4 เดือน ก.พ. พ.ศ. 2548

โครงการบัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทองชาติ เพ็ชรประดับ)

รองประธานกรรมการ โครงการบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ 9 เดือน ก.พ. พ.ศ. 48

ชื่อเรื่อง

การก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูป
ผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู
อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ชื่อผู้เขียน

นางสาวกุลธิดา ทาคำมา

ชื่อปริญญา

วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร

ประธานกรรมการที่ปรึกษา

อาจารย์ ดร.บงกชมาศ กลั๊ก

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เรื่อง การก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนบ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ (1) เพื่อศึกษาความเป็นมาและมูลเหตุจูงใจให้เกิดการรวมตัวกันของเกษตรกรในการแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (2) เพื่อศึกษาพัฒนาการและการดำรงอยู่ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีในประเด็นสำคัญคือ การบริหารจัดการกลุ่ม การพัฒนาและควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์ การจัดการด้านตลาด และการแบ่งปันผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม (3) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การวิจัยครั้งนี้ได้เก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีประกอบกัน ได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล จำนวน 16 คนคือ สมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู จำนวน 15 คน และที่ปรึกษาของกลุ่ม นอกจากนี้ยังได้ทำการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารต่าง ๆ ซึ่งผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

(1) มูลเหตุจูงใจให้เกิดการรวมตัวกันของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู เกิดจากความต้องการมีรายได้ ความพยายามในการแก้ปัญหาที่เกิดจากราคาผลผลิตตกต่ำของเกษตรกรที่มุ่งเพิ่มผลผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด การแปรรูปจึงเป็นทางเลือกหนึ่งของเกษตรกรในการแก้ไขปัญหาของกลุ่มเกษตรกร รวมไปถึงการรื้อฟื้นภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีแต่เดิมมาใช้ในการกระบวนการผลิต การรวมกลุ่มกันนั้นอาศัยผู้นำที่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน ซึ่งที่ปรึกษาของกลุ่มเป็นผู้ริเริ่มทางความคิดและเป็นแกนยึดเหนี่ยวทั้งในด้านของกระบวนการผลิต การติดต่อกับภายนอกชุมชน การจัดการด้านการตลาด และการวางระบบการ

บริหารงานภายในกลุ่ม นอกจากนี้การส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอกในด้านข้อมูลข่าวสาร คำแนะนำ ก็มีส่วนในการมารวมกลุ่มกันของสมาชิกกลุ่มเช่นกัน

(2) พัฒนาการและการดำรงอยู่ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี พบว่า ด้านการบริหารจัดการกลุ่มมีการบริหารจัดการ โดยอาศัยความเป็นเครือข่ายและความสัมพันธ์ภายในชุมชน โดยประธานกลุ่ม ที่ปรึกษากลุ่ม และสมาชิก ช่วยกันบริหารงาน ภายในกลุ่ม การพัฒนาและควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์ของกลุ่มจำแนกเป็น 3 ขั้นตอนคือ การเลือกสรรวัตถุดิบในการผลิต กระบวนการผลิต และการควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์ โดยทางกลุ่มจะมีการควบคุมดูแลทุกขั้นตอนอย่างเข้มงวด เพื่อให้สินค้ามีคุณภาพตรงกับความต้องการของตลาด ในระยะแรกของการก่อตั้งกลุ่มที่ปรึกษาของกลุ่มเป็นผู้ทำหน้าที่ด้านการตลาด เนื่องจากสมาชิกกลุ่มยังไม่มีความรู้ความสามารถด้านการตลาดดีพอ ปัจจุบันหากสมาชิกคนใดสามารถหาตลาดเองได้ก็สามารถจำหน่ายได้เองโดยไม่ต้องผ่านกลุ่มได้ ตลาดของกลุ่มส่วนหนึ่งได้มาจากการออกร้านแสดงสินค้าในงานเทศกาล และการเยี่ยมชมจากผู้สนใจที่สถานที่ผลิตบ้านปางหมู ซึ่งมีผลิตภัณฑ์ของกลุ่มวางจำหน่าย ส่วนการแบ่งปันผลประโยชน์ยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน แต่ทางกลุ่มมีการหักรายได้ร้อยละ 10 มาเป็นเงินสะสมของกลุ่มเพื่อเป็นทุนในการรับซื้อวัตถุดิบและใช้ในการศึกษาดูงานของสมาชิกกลุ่ม ถ้าหากการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มพบว่า สมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมตั้งแต่การก่อตั้งกลุ่มโดยมีความตระหนักร่วมกัน ในปัญหาเศรษฐกิจ ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น และความชำนาญในอาชีพการทำน้ำมันงา รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและบริหารจัดการกลุ่ม โดยร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจในกิจกรรมของกลุ่ม และร่วมกันรับผิดชอบในผลของการดำเนินงานเป็นฝ่ายชัดเจน

(3) ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี ได้แก่ กลุ่มมีปัญหาด้านวัตถุดิบ ซึ่งวัตถุดิบมีราคาแพงทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น และบางครั้งวัตถุดิบไม่ได้มาตรฐานในระดับปลอดสารเคมี ปัญหาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มไม่ได้รับการรับรองมาตรฐานอาหารและยา (อย.) เนื่องจากกลุ่มใช้แรงงานสัตว์ในกระบวนการผลิต ปัญหารูปแบบการบริหารงานไม่ชัดเจน ปัญหาด้านการตลาดของสมาชิกบางรายที่ไม่สามารถหาตลาดเองได้ ปัญหาวัตถุดิบไม่เพียงพอต่อการผลิตเนื่องจากการขยายตัวของตลาด สำหรับแนวทางในการแก้ไขปัญหาทางกลุ่มจะทำการรับสมาชิกผู้ปลูกงาเพิ่มขึ้นเพื่อเป็นการขยายกำลังการผลิตแก้ไขปัญหาวัตถุดิบราคาแพงและปัญหาวัตถุดิบขาดแคลน และทางกลุ่มจะเพิ่มความเข้มงวดในการดูแลและตรวจสอบทุกขั้นตอนในกระบวนการผลิตให้ได้มาตรฐานปลอดสารเคมี ปัญหาการรับรองมาตรฐานอาหารและยา ทางกลุ่มจะปรับปรุงขั้นตอนการผลิต โดยสร้างครกอีต๋นน้ำมันที่ใช้เครื่องจักรหรือไฟฟ้ามาแทนการใช้แรงงานสัตว์ ทางกลุ่มจะทำการแก้ไขปัญหามาตรฐานการผลิตและรูปแบบ

การบริหารงานให้ชัดเจนโดยการหาความรู้เพิ่มเติมให้แก่สมาชิกกลุ่มเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการจัด
ฝึกอบรม หรือการศึกษาดูงานจากหน่วยงานภายนอกหรือกลุ่มธุรกิจชุมชนอื่น

Title	The establishment and development of community business of Ban PangMoo non-toxic Agricultural production group, Mae Hong Son
Author	Miss Kulathida Thakhamma
Degree of	Master of Science in Agricultural Extension
Advisory Committee Chairperson	Dr.Bongkochmas Cluck

ABSTRACT

This qualitative research was conducted to study: (1) background and motivation factors of non-toxic agricultural product processing group established by farmers in Ban PangMoo, Mae Hong Son province; (2) development and maintenance of this group regarding some important issues such as group management, development and product's quality control, marketing management, benefit sharing, members' participation and (3) problems and constraints of the group implementation.

Ban PangMoo in Mae Hong Son province was selected as the research area. Primary data were collected using different methods, i.e. participatory observations and indepth interviews of 16 respondents consisting of 15 members and an adviser of non-toxic agricultural product processing group. Secondary data, meanwhile, were taken from previous relevant researches and variety of documents. Results of the study are shown as follows:

(1) The motivation factor played a significant role for members to form the non-toxic agricultural product processing group in Ban PangMoo. Due to their needs for an alternative source of income and their attempts to solve the problem of low yield price caused by increased production in response to market demands, the processing of products was a possibility for farmers to solve their problems. The renewal of local wisdom and traditional crop production technology were combined together. Farmers heavily depended on a groupleader who was well accepted by peers for the creativity of the group formation. The adviser also shed ideas on to some issues such as production process, coordination with those outside of the community,

marketing management and administrative system besides having support from external agencies on information and advice to facilitate group formation.

(2) Regarding the development and maintenance of non-toxic agricultural product processing group, it was found that the group management heavily relied on kinship and inter-relationship within the community. This implied that the group leader, adviser and members depended on one another in managing the group. Product development and quality control were divided into 3 steps, 1) selection of raw materials, 2) production process and 3) product quality control. It was noticeable that the group had a strict control over these procedure to ensure that their product quality met market demands. On marketing management and benefit sharing, the group adviser was responsible for marketing during the initial stage since the group members were still inexperienced. However, the members could find their own markets and sell the products directly to the consumer nowadays without passing through the group. Members usually sold their products at their own sales booths in Fairs and Festivals. Products were sometimes sold when people visited the production site in Ban PangMoo. Regarding benefit sharing, it was still unclear although 10% of the income was already deducted by the group as a saving fund for buying raw materials and for future group study tours. Regarding members' participation, the study found that members joined activities since the beginning of the group establishment. They were aware of the economic problems, the importance of local wisdom, and the expertise in processing sesame oil. They participated in implementation and management through sharing of ideas, making decisions on group activities, and taking responsibility for results.

(3) Regarding problems and constraints encountered, the group had problems about raw materials, which were rather expensive. Therefore, a capital investment was high but the quality was lower than the standard chemical-free level. Another problem was the lack of certification by the Food and Drug Standard on the group's products since the group used animal labor in their production process. Another problem was the lack of clarity in the group management's structure. Regarding marketing, some members were unable to find their own markets. The problem regarding raw materials was an insufficiency of raw materials which was an effect of a market expansion. To solve these problems, the group had to recruit more members in order to produce a greater amount of sesame to avoid the raw materials shortage and its high price. Regarding the problem of low standard of chemical-free level of raw materials, the group

had to be more strict on supervising and inspecting every production stage. The group had to improve production quality by using a mechanical or electrical crushing machines instead of using animal labor to obtain the standard certificate of their products. And finally, the group had to provide more training programs and organize more study tours outside the community to utilize the experience exchanging with other business groups and decrease the insufficient knowledge and the comprehension of the members in regard to the market management structure within the community.

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขอขอบพระคุณท่านอาจารย์ ดร.บงกชมาศ คลັกค์ ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาสละเวลาให้คำปรึกษาแนะนำ ให้ความรู้ และให้การช่วยเหลือทุกอย่าง ตลอดจนการตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ ทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงด้วยดี และขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมชัย ปัญญาดี และอาจารย์ ดร.วีรศักดิ์ ปรกติ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้ข้อคิดเห็นและแนะนำแนวทางที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินงาน พร้อมทั้งตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ และบุคลากรภาควิชาส่งเสริมการเกษตรทุกท่าน ที่กรุณาให้ความสะดวกในการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ ขอขอบคุณ คุณสุภาณี คำดี และสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ที่ให้ความเอื้อเฟื้อด้านข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการทำวิจัยครั้งนี้ ให้สำเร็จตามประสงค์ และอำนวยความสะดวกในการวิจัย รวมทั้งเพื่อน ๆ ทุกคน ที่ให้ความช่วยเหลือในการจัดทำวิทยานิพนธ์นี้จนสำเร็จลงด้วยดี

สุดท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา และญาติพี่น้องทุกคนที่คอยให้ความสนับสนุนทั้งทางด้านกำลังใจทรัพย์ กำลังใจที่ดีเสมอมา และอีกหลายท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในครั้งนี้ ขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย

กุลธิดา ทาคำมา

กุมภาพันธ์ 2548

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(6)
กิตติกรรมประกาศ	(9)
สารบัญ	(10)
สารบัญตาราง	(13)
สารบัญภาพ	(14)
บทที่ 1 บทนำ	1
ปัญหาการวิจัย	3
วัตถุประสงค์	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
ขอบเขตและข้อจำกัดของการศึกษา	6
นิยามศัพท์ทั่วไป	7
นิยามศัพท์ปฏิบัติการ	8
บทที่ 2 การตรวจเอกสารที่เกี่ยวข้อง	9
ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกมตรปลดศารเคมี	9
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา	12
แนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่ม	16
แนวคิดเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน	25
แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม	32
ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินธุรกิจชุมชนและโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์	42
ภาคสรุป	46
กรอบแนวความคิด	48
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	50
สถานที่ดำเนินการวิจัย	50
ขั้นตอนในการศึกษา	50
ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา	50

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล	51
การวิเคราะห์ข้อมูล	56
บทที่ 4 ผลการศึกษา	57
ตอนที่ 1 บริบทชุมชนที่ศึกษา	58
1.1 ด้านสภาพภูมิศาสตร์	59
1.2 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม	63
1.3 ภูมิปัญญากับอาชีพในท้องถิ่น	76
ตอนที่ 2 ความเป็นมาและมูลเหตุจูงใจให้เกิดการรวมตัวกันของเกษตรกร ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี	78
1. ปัจจัยภายในชุมชน	80
1.1 ผู้นำอาชีพ	81
1.2 ความต้องการมีรายได้	83
1.3 ความรู้และความเห็นความสำคัญของสุขภาพและ ทรัพยากรธรรมชาติ	84
2. ปัจจัยภายนอกชุมชน	86
2.1 ความต้องการของตลาด	86
2.2 การส่งเสริมของภาครัฐและเอกชน	88
2.3 การติดต่อและการเปิดรับข่าวสารจากภายนอกชุมชน	90
ตอนที่ 3 พัฒนาการและการดำรงอยู่ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร ปลอดสารเคมี	91
3.1 ความเป็นมาในการก่อตั้งกลุ่ม	91
3.2 การบริหารจัดการกลุ่ม	95
3.3 การพัฒนาและควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์	99
3.4 การจัดการด้านตลาดและการแบ่งปันผลประโยชน์	105
3.5 การมีส่วนร่วมของสมาชิกและของชุมชน	106

หน้า

ตอนที่ 4 สภาพปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูป ผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี	109
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	112
สรุปผลการศึกษา	112
5.1 บริบทชุมชนที่ศึกษา	112
5.2 ความเป็นมาและมูลเหตุจูงใจให้เกิดการรวมตัวกันของสมาชิกกลุ่ม แปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี	113
5.3 พัฒนาการและการดำรงอยู่ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอด สารเคมี	115
5.4 สภาพปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูป ผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี	116
การอภิปรายผลการศึกษา	118
ข้อเสนอแนะ	121
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	123
บรรณานุกรม	124
ภาคผนวก	130
ภาคผนวก ก แนวคำถาม	130
ภาคผนวก ข ภาพประกอบ	133
ภาคผนวก ค ประวัติผู้วิจัย	142

สารบัญตาราง

ตาราง	
1	แสดงชาติพันธุ์ประชากรบ้านปางหมู

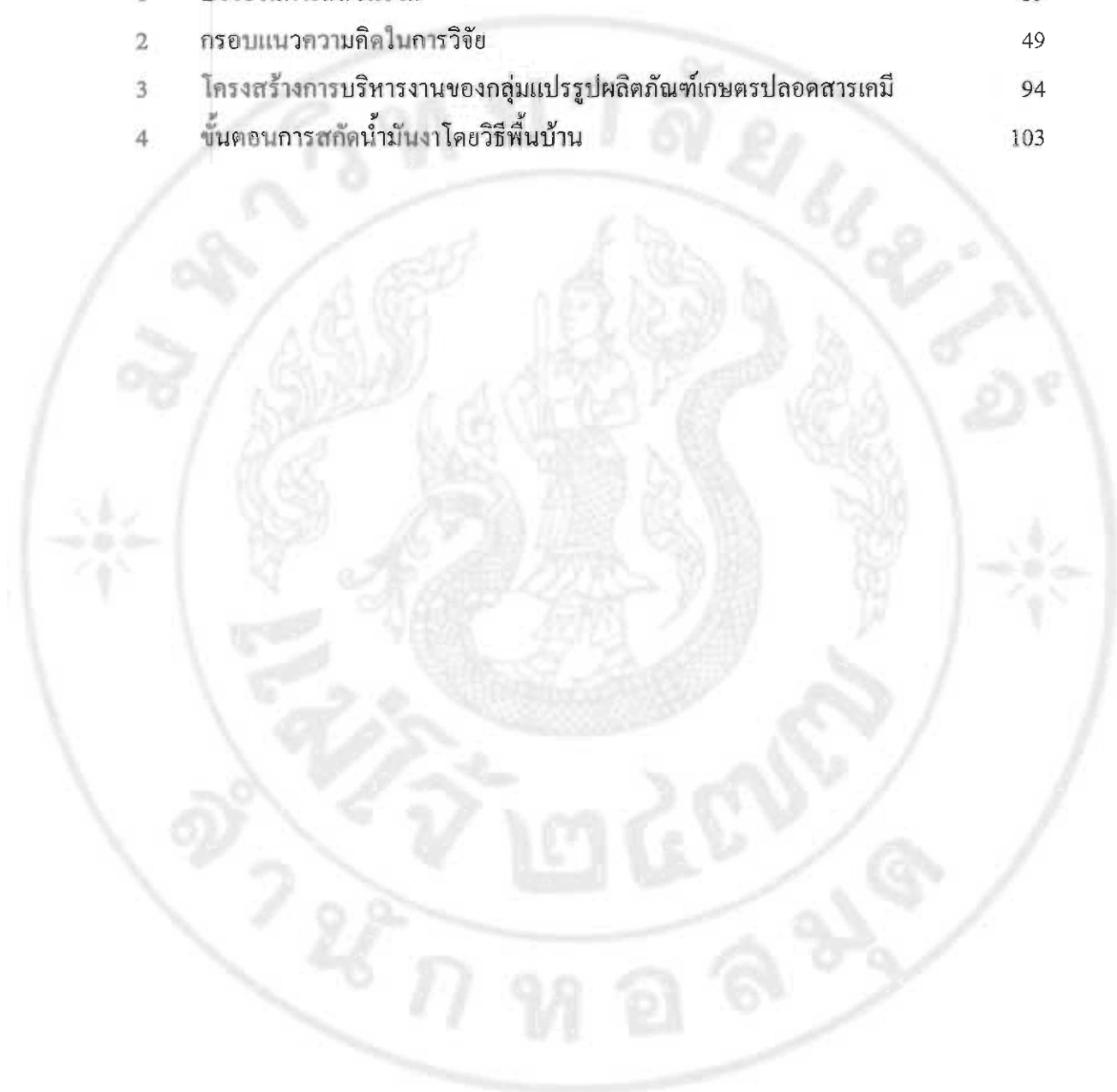
หน้า

63

สารบัญภาพ

ภาพ		หน้า
1	ปัจจัยในการมีส่วนร่วม	39
2	กรอบแนวความคิดในการวิจัย	49
3	โครงสร้างการบริหารงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี	94
4	ขั้นตอนการสกัดน้ำมันงาโดยวิธีพื้นบ้าน	103

บทที่ 1

บทนำ

จากการที่มีอัตราการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับความเดือดร้อนประสบกับความยากจน เนื่องจากมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการยังชีพ ขาดที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ขาดความรู้ความเข้าใจในวิชาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่จะนำมาพัฒนางาน พัฒนาอาชีพ ผลผลิตด้านเกษตรที่ทำได้ในแต่ละปีจึงไม่คุ้มค่าที่ควร ต้องประสบกับภาวะขาดทุนมีหนี้สินเกิดความท้อแท้สิ้นหวัง จึงพากันละทิ้งถิ่นฐานบ้านเรือน หันหลังให้กับอาชีพเกษตรกรรมดั้งเดิมที่ปู่ย่าตายายเคยทำมา อพยพเข้าสู่เมืองหลวงเพื่อยึดอาชีพขายแรงงาน อย่างไรก็ตามการที่แรงงานภาคเกษตรกรรมอพยพเคลื่อนย้ายเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมในเมืองหลวง ก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมาย นั่นคือ ปัญหาประชากรแออัด ปัญหาแรงงาน ปัญหาด้านการปกครองและการสาธารณสุข ตลอดจนปัญหาด้านอาชญากรรมต่าง ๆ ตามที่เห็นเป็นข่าวอยู่เนือง ๆ ทำให้เจ้าหน้าที่ต้องตามแก้ปัญหาตลอดมา เหตุการณ์ดังกล่าวยิ่งร้ายแรงมากขึ้นเมื่อประเทศไทยประสบกับภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 (สุชาติ อรุณรัตน์, 2545: 50-58) ซึ่งภาวะเศรษฐกิจดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลกระทบสำคัญมากมายต่อประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากภาวะการล้มละลายของกลุ่มนายทุนและโรงงานอุตสาหกรรมในชุมชนเมืองและเขตชานเมืองทำให้ต้องปิดกิจการลง ประชาชนที่เป็นลูกจ้างจำนวนมากต้องว่างงานและอพยพย้ายกลับชนบท

จากสถานการณ์ดังกล่าวรัฐบาลจึงสนับสนุนให้มีการสร้างงาน หรือมีอาชีพรองรับการอพยพกลับคืนชนบทหมู่บ้าน เช่น โครงการบัณฑิตกองทุนเพื่อส่งเสริมให้บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาแล้วนำความรู้กลับไปพัฒนาบ้านเกิดตามโครงการรักบ้านเกิด นอกจากนี้รัฐบาลยังส่งเสริมให้ชุมชนทำธุรกิจเพื่อช่วยในการพัฒนาคนและท้องถิ่นชนบทให้สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ที่เน้นการพัฒนาคน โดยให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เน้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวและชุมชน ให้ชุมชนมีบทบาท มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจของตนเอง พร้อม ๆ ไปด้วยการพัฒนา ด้านสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม กล่าวได้ว่าธุรกิจชุมชนคือกุญแจสำคัญอีกอันหนึ่งที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชน (ดิเรก สาระวุฒิ, 2540 : 125-126, 149) อย่างไรก็ตามธุรกิจชุมชนจะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องมีการรวมกลุ่มกันด้วยความสมัครใจของชาวบ้านเพื่อทำธุรกิจร่วมกัน มีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน มีการดำเนินการโดยชุมชน โดยให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการลงทุน มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน (นำชัย ทนุผล, 2543 : 28) ดังนั้นหัวใจสำคัญในการจัดทำธุรกิจชุมชนก็คือ สมาชิกทุก

คนได้มีส่วนร่วมในการทำงาน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมกำหนดแนวทาง ร่วมตัดสินใจและร่วมรับผิดชอบ หากสมาชิกไม่ร่วมมือร่วมใจกัน ธุรกิจชุมชนก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ เนื่องจากไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชนเอง

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งในการทำธุรกิจชุมชน คือ กลุ่มควรเลือกทำธุรกิจจากความพร้อมในด้านต่าง ๆ ที่ชุมชนมีอยู่แล้ว เช่น ทักษะฝีมือ หรือความถนัดของคนในชุมชนและวัตถุดิบที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ซึ่งจะสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและความมั่นคงทางสังคมอย่างยั่งยืน ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ที่ให้ความสำคัญกับการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดมูลค่าเพิ่มในทุกขั้นตอนของการผลิต โดยผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีสมัยใหม่ ในขณะเดียวกันก็ต้องคำนึงถึงความสมดุลกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ นอกจากนี้รัฐยังให้ความสำคัญกับการตลาดที่สนับสนุนธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม เพื่อให้ธุรกิจดังกล่าวสามารถพึ่งพาตนเองได้ โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จึงเกิดขึ้นตามแนวการสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชนและส่งเสริมการทำอาชีพเสริมทำธุรกิจร่วมกัน นอกเหนือจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับตนเองและชุมชน แผนนโยบายดังกล่าว ต้องการให้แต่ละหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์หลักหนึ่งประเภท ซึ่งเกิดขึ้นจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวบ้านมีความรู้ ทักษะและความชำนาญมาประกอบในการผลิตและการตลาดให้กลายเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ มีจุดเด่นและจุดขาย รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่รู้จักทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อสร้างความเจริญให้กับชุมชน เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้น (สุชาติ อรุณรัตน์, 2545: 50-58)

กล่าวได้ว่าธุรกิจชุมชนจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการยกระดับรายได้ ชีวิตความเป็นอยู่ และคุณภาพชีวิตของชาวบ้านหรือเกษตรกรในชนบทซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศเมื่อประชากรส่วนใหญ่มีรายได้ที่สูงขึ้น จะส่งผลด้านบวกต่อภาวะเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศและยังเป็นการสนับสนุนให้ชุมชนได้ประกอบธุรกิจจากทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์มากมาย ได้ใช้ภูมิปัญญาไทยมาพัฒนาจุดเด่นในการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันนำมาซึ่งสังคม ที่เข้มแข็งบนพื้นฐานของความเป็นไทยและความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ

กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี หมู่บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จัดเป็นธุรกิจชุมชนประเภทหนึ่ง ที่ภายหลังได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลให้เป็นโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ทำการผลิตน้ำมันงาสินค้าคุณภาพของหมู่บ้านปางหมู ผลิตภัณฑ์น้ำมันงาของบ้านปางหมูเป็นสินค้าร่วม โครงการที่รู้จักกันแพร่หลาย เพราะการทำน้ำมันงานี้ใช้วิธีการผลิตแบบภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวไทยใหญ่ (ไต) ที่ให้ประโยชน์มากมาย เช่น ใช้สำหรับบริโภค ใช้เป็นส่วนผสมสำหรับเป็นยารักษาโรค หรือใช้ร่วมกับผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางก็

ได้ นอกจากนั้นในปัจจุบันนี้ นอกจากผลิตน้ำมันงาจำหน่ายแล้ว กลุ่มธุรกิจชุมชนบ้านปางหมูยังทำข้าวตังทาน้ำผึ้งโรยงา กระเทียมคองทั้งแบบธรรมดาและแบบผสมน้ำผึ้งจำหน่าย เพื่อให้สมาชิกมีรายได้เสริมเพิ่มขึ้นอีกด้วย จากที่ผ่านมามีผลผลิตของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีเป็นที่ยอมรับของตลาดทั้งภายในและภายนอกเพราะนอกจากจำหน่ายในชุมชนแล้วยังมีลูกค้าจากต่างจังหวัดและต่างประเทศสั่งซื้อครั้งละมาก ๆ จึงนับได้ว่าการทำธุรกิจชุมชนของหมู่บ้านปางหมูประสบความสำเร็จอย่างน่าทึ่งยิ่งเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชน เป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และยังเป็นแหล่งความรู้ให้กับนักเรียน นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไปได้มาศึกษาดูงานนำชื่อเสียงมาสู่ชุมชนและจังหวัดอย่างน่าภาคภูมิใจ

ปัญหาการวิจัย

จากการที่รัฐบาลได้มีนโยบายที่จะแก้ไขปัญหาความยากจนให้กับประชาชนในชนบท โดยการนำแนวคิดของธุรกิจชุมชนมาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ทำให้เกิดกลุ่มและองค์กรของชาวบ้านที่ประกอบธุรกิจชุมชนขึ้นมากมาย กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จัดเป็นธุรกิจชุมชนประเภทหนึ่ง ได้รวมกลุ่มกันผลิตน้ำมันงาจำหน่ายในชุมชนก่อนที่จะเกิดโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของรัฐบาล เมื่อมีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เข้ามาส่งเสริมในปี พ.ศ. 2542 จึงได้เข้าร่วมโครงการโดยมีน้ำมันงาเป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มกันคือผลิตน้ำมันงาจำหน่ายในชุมชน เพื่อเป็นอาชีพเสริมจากอาชีพหลักคือการทำนาทำสวน สมาชิกของกลุ่มมีทั้งหมด 15 คน เป็นบุคคลที่ทำน้ำมันงาอยู่ก่อนแล้ว หรือเป็นเกษตรกรที่ปลูกงา

การทำน้ำมันงาในหมู่บ้านปางหมู จังหวัดแม่ฮ่องสอนนี้เป็นอาชีพที่ชาวบ้านทำมาแต่เดิมโดยใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวไทยใหญ่ (ไต) น้ำมันงาได้ถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวันของชาวไทยใหญ่ มาตั้งแต่อดีต มีการผลิตไว้ใช้ในครัวเรือนเอง โดยนำมาปรุงอาหารและนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น เช่น ใช้เป็นรักษาโรคโดยนำไปเป็นส่วนประกอบของยา ใช้ถูนวดบรรเทาอาการปวดเมื่อย ใช้เป็นผลิตภัณฑ์บำรุงผมและผิว ในปัจจุบันรัฐบาลได้ส่งเสริมโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์และธุรกิจชุมชน ชาวบ้านจึงได้มีการปรับปรุงการผลิตและเน้นการจำหน่ายมากขึ้น จนปัจจุบันกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีได้ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานและการบริหารจัดการกลุ่มเป็นอย่างดีจนถือว่าเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง เนื่องจากผลการดำเนินงานของ

กลุ่มสามารถสร้างรายได้ให้กับสมาชิกกลุ่มได้เป็นอย่างดี กลุ่มมีความเติบโตมีการขยายการผลิตเพิ่มจำนวนการผลิตขึ้นเรื่อย ๆ รวมไปถึงการเพิ่มจำนวนการผลิตวัตถุดิบขยายพื้นที่การผลิตมากขึ้น นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้รับการคัดเลือกให้เป็นผลิตภัณฑ์ในโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของจังหวัดแม่ฮ่องสอนในระดับ 3 ดาว ในปี พ.ศ. 2546 กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีได้มีการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มมาเป็นระยะเวลาดังกล่าวมาแล้วถึง 4 ปี ดังนั้นจึงน่าสนใจที่จะทำการศึกษาวิจัยการดำเนินธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู เพื่อศึกษาถึงการก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชน ว่ามีความเป็นมาในการจัดตั้งกลุ่มและพัฒนาการในการบริหารจัดการจัดการของกลุ่มเป็นอย่างไร จึงสามารถบริหารจัดการกลุ่มให้มีความเข้มแข็งและประสบความสำเร็จได้ อีกประการหนึ่งหากพบปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการบริหารจัดการก็สามารถนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการหาแนวทางในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตลอดจนเป็นแนวทางในการกำหนดวิธีการส่งเสริมและพัฒนาธุรกิจชุมชนอย่างถูกต้องและเหมาะสมกับการปฏิบัติงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

วัตถุประสงค์

การวิจัยเรื่องการก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี (กลุ่มผู้ผลิตน้ำมันงา) บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและมูลเหตุจูงใจให้เกิดการรวมตัวกันของเกษตรกรในการแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการและการดำรงอยู่ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีในประเด็นสำคัญคือ
 - 2.1 การบริหารจัดการกลุ่ม
 - 2.2 การพัฒนาและควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์
 - 2.3 การจัดการด้านตลาด และการแบ่งปันผลประโยชน์
 - 2.4 การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม
3. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาการก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน คาดว่าจะเป็นประโยชน์สำหรับบุคคลและหน่วยงานดังต่อไปนี้

1. ผลของการศึกษาอาจเป็นแนวทางให้กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ปรับปรุงการบริหารการจัดการให้มีการพัฒนาที่ดียิ่งขึ้น
2. เพื่อเป็นแนวทางให้กลุ่มธุรกิจชุมชนอื่น ๆ ในหมู่บ้านใกล้เคียงได้นำวิธีการบริหารและการจัดการของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีไปประยุกต์ใช้
3. เป็นประโยชน์สำหรับเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงาน สำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดแม่ฮ่องสอนและระดับอำเภอ ได้ทราบถึงผลการดำเนินการ ปัญหา อุปสรรค ตลอดจนข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานและวางแผนการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกร
4. เจ้าหน้าที่ผู้มีการกิจที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยครั้งนี้ไปเป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาธุรกิจชุมชนของประเทศในอนาคตต่อไป
5. กระทรวงพาณิชย์ กรมพัฒนาชุมชนและหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประกอบการพิจารณาจัดทำแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมธุรกิจชุมชนให้สอดคล้องกับสถานการณ์การผลิตและตลาดในอนาคต
6. กรมส่งเสริมการค้าส่งออก สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประกอบในการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของธุรกิจชุมชนและหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่รู้จักทั้งในและต่างประเทศ

ขอบเขตและข้อจำกัดของการศึกษา

การวิจัยเรื่องการก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นการศึกษาถึงมีมูลเหตุจูงใจในการรวมตัวกันของเกษตรกร ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งกลุ่มเมื่อปี พ.ศ. 2542 จนถึงปัจจุบันและศึกษาถึงพัฒนาการการดำรงอยู่ของกลุ่มรวมทั้งศึกษาถึงปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มว่ามีอะไรบ้าง โดยการศึกษาครั้งนี้มีขอบเขตและข้อจำกัดคือ

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี (case study) โดยศึกษาการก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยครอบคลุมในประเด็นเกี่ยวกับการก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรในด้านการบริหารจัดการของกลุ่ม การมีส่วนร่วมของสมาชิก การพัฒนาคุณภาพของ ผลิตภัณฑ์ การจัดการด้านตลาด การแบ่งปันผลประโยชน์ ตลอดจนศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรค ในการดำเนินงานของกลุ่ม

2. ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative methodology) เพื่อทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ในระดับลึกซึ่งถึงความหมายของปรากฏการณ์นั้น ๆ ค้นหาความจริงจากเหตุการณ์และสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ตามความเป็นจริง โดยพยายามวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเหตุการณ์กับสภาพแวดล้อมเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ จากภาพรวมหลายแง่มุม เนื่องจากต้องการศึกษากระบวนการของกลุ่มว่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร พัฒนาการของกลุ่มเป็นเช่นไร ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะใช้เทคนิคการสัมภาษณ์แบบหึ่งลึกและการสังเกต โดยเข้าไปมีส่วนร่วมและจดบันทึกทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นโดยใช้เวลาในการเฝ้าสังเกต สอบถามและจดบันทึก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดครอบคลุมทุกประเด็นปัญหาที่ต้องการศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้

นิยามศัพท์ทั่วไป

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ความสามารถและทักษะที่เกิดจากการสั่งสมจากประสบการณ์ ผ่านกระบวนการเรียนรู้และคัดเลือกปรับปรุง พัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาช้านานและเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น (ทวิศักดิ์ ปิ่นทอง, 2543; สุรพงศ์ จวีร์กิติ, 2541 และ จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2536)

ธุรกิจชุมชน หมายถึง การประกอบการผลิต การแปรรูป การค้า หรือบริการโดยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเพื่อแสวงหาผลกำไร โดยกลุ่มชาวบ้านหรือองค์กรชุมชนเป็นเจ้าของทุน การบริหารจัดการและการรับผลกำไร (หรือขาดทุน) ของกิจการทั้งหมดหรือบางส่วน ซึ่งกลุ่มชาวบ้านอาจเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการ หรือไม่เป็นทางการก็ตาม ทั้งนี้กิจการที่ทำได้ไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชนหรือสภาพแวดล้อมของชุมชน (ดิเรก สารวดี, 2539 และ ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2539)

แนวคิดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หมายถึง แนวคิดที่ต้องการให้แต่ละหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์หลัก 1 ประเภท (คำว่า “ผลิตภัณฑ์” หมายถึง สินค้า บริการ และกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การรักษาสัตว์เผือก การนำเสนอประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้าน ตลอดจนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นต้น) เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้วัดดูขีด ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นการสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้ดีขึ้น (สุชาดา อรุณรักษ์ถาวร, 2545)

การรวมกลุ่ม หมายถึง บุคคลแต่ละคนมารวมกันเข้าเป็นกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน มีสมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยสมาชิกแต่ละคนมีลักษณะ ทัศนคติ ค่านิยม หรือมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน การรวมกลุ่มจะก่อให้เกิดพลังเพื่อดำเนินกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่กลุ่มตั้งไว้ (เสาวลักษณ์ ชายทวีป, 2540)

พัฒนาการกลุ่ม หมายถึง ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการนำเอาปัจจัยต่าง ๆ มาใช้กับกระบวนการกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มพัฒนาไปสู่เป้าหมาย ปัจจัยต่าง ๆ ที่นำมาใช้ได้แก่ระบบการบริหารจัดการงานในกลุ่ม และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่ม (พระบุญมี ชื่นบาน, 2542)

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่บุคคลเข้าร่วมคิด ตัดสินใจ ปฏิบัติ รับผิดชอบ และร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงานของกลุ่ม เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น (ไพโรจน์ สุขัตัมภวิทย์, 2531)

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

การก่อเกิดและพัฒนาการของกลุ่ม หมายถึง การรวมตัวกันของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลอดสารเคมี รวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการนำเอาปัจจัยด้านระบบการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วมของสมาชิก ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการเรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มเกิดการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น

การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม หมายถึง การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

การบริหารจัดการกลุ่ม หมายถึง แนวทางในการดำเนินกิจการตลอดจนรูปแบบและวิธีการในการบริหารจัดการของกลุ่ม

ธุรกิจชุมชน หมายถึง การรวมตัวกันของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อร่วมกันผลิตน้ำมันงาจำหน่าย

ผลิตภัณฑ์ หมายถึง ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน คือ น้ำมันงา

การอัดน้ำมันงา หมายถึง การบดงา (งาดิบ) เพื่อให้ได้น้ำมันออกจากเมล็ดงา

การพัฒนาและควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์ หมายถึง วิธีการที่กลุ่มใช้ในการรักษาและพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์

บทที่ 2

การตรวจเอกสารที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการก่อเกิดและพัฒนารูปแบบของธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดภัย บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตหัวข้อของการตรวจเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย เพื่อให้การดำเนินงานวิจัยครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมด โดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา บทความ รายงานสถิติต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดภัย เกษตรปลอดภัย บ้านปางหมู
2. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา
3. แนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่ม
4. แนวคิดเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน
5. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดภัย เกษตรปลอดภัย

ประวัติบ้านปางหมู

ปี พ.ศ. 2374 เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 5 มีนามว่า เจ้ามหิธรประเทศ (ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) ได้มอบหมายให้เจ้าแก้วเมืองมาเป็นแม่กองนำไพร่พลช่างต่อและหมอลาวญ้อ ออกสำรวจสภาพการณ์ชายแดนด้านตะวันตกและให้จับช้างป่าไปใช้งานที่เชียงใหม่ เจ้าแก้วเมืองมาเดินทางมาพบทำเลที่เหมาะสมตั้งเป็นหมู่บ้านเล็กๆ บนที่ราบริมแม่น้ำปาย จึงเรียกชาวบ้านมาแนะนำให้ตั้งที่แห่งนี้เป็นหมู่บ้าน ให้บุกเบิกที่ดินทำไร่นา และแต่งตั้งให้ชาวไทยใหญ่ ชื่อ “พะกาหม่อง” เป็นหัวหน้าปกครองหมู่บ้าน แล้วให้ชื่อหมู่บ้านว่า “โป่งหมู” เพราะมีดินโป่งและมีหมูป่าลงมากินโป่ง ต่อมาเรียกเพี้ยนเป็น “ปางหมู” ดินแดนแห่งนี้จึงได้ชื่อว่าหมู่บ้านปางหมูมาจนถึงทุกวันนี้ (นาขรอรู, 2543: 24)

บ้านปางหมู ในปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอเมือง มีอาณาเขตทิศเหนือติดกับตำบลหมอกจำแป่ และบ้านห้วยผา ทิศใต้ติดกับตำบลผาป่อง ทิศตะวันออกติดกับตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอนและทิศตะวันตกติดกับสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งประเทศไทยพม่า สภาพพื้นที่โดยทั่วไปของตำบลปางหมูเป็นที่ราบ มีภูเขาและป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำปาย เหมาะสำหรับการทำเกษตร บ้านปางหมูมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 9,550 คน

เป็นชาย 4,822 คน เป็นหญิง 4,728 คน อาชีพหลักของประชากรในตำบลปางหมู ได้แก่ ทำนา ทำสวน รับจ้าง อาชีพเสริม ได้แก่ เย็บผ้า ทอผ้า มี นายเหน่ คำแสน เป็นกำนันปกครองอยู่ การเดินทางเข้าสู่ตำบลปางหมู เดินทางไปตามทางหลวงหมายเลข 1095 จากหน้าเรือนจำจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร (นายรอบรู้, 2543: 24)

กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู

สืบเนื่องมาจากแต่เดิมนั้น เมื่อชาวบ้านเสร็จจากการทำนาชาวบ้านจะปลูกหอม กระเทียม ปลูกถั่วและงา พอถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็นำผลผลิตออกขายสู่ตลาด หลังจากนั้นก็จะมีความว่างมากเพราะไม่มีงานทำ คุณสุดาณี คำดี หรือครูตาล (ผู้นำกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี) ราษฎรหมู่บ้านปางหมู ซึ่งเป็นอดีตครูอาสาของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนและเป็นนักอนุรักษ์นิยม ผู้รณรงค์เรื่องพืชผักปลอดสารเคมี โดยที่พืชผักที่ปลูกจะไม่ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และไม่ใช้ยาปราบศัตรูพืช ครูตาลได้เกิดแนวคิดว่าจะนำเวลาว่างที่มีอยู่มาร่วมกันทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับตนเองและชุมชนด้วยการหาอาชีพเสริมมาทำกัน ประกอบกับการได้เห็นครกโบราณสำหรับทำน้ำมันงาของเพื่อนบ้านที่เลิกใช้งานนานแล้ว นับวันก็จะผุพังเสียหายไป จึงได้ไปขอยืมมาใช้และชักชวนเพื่อนบ้านมาร่วมในการดำเนินการในการผลิตน้ำมันงา กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีจึงเกิดขึ้น ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2542 โดยมีวัตถุประสงค์ในการผลิตน้ำมันงาเพื่อการบริโภค

ครูตาลและชาวบ้านร่วมกันเปิดบ้านเป็นโรงงานเล็ก ๆ ผลิตน้ำมันงาแบบสมัยโบราณ โดยใช้ครกใหญ่ทำจากไม้ประดู่ซึ่งยืมมาจากเพื่อนบ้าน เป็นเครื่องมือในการผลิต ใช้แรงงานจากวัวลากงูงขับเคลื่อนครกบดเมล็ดงา จนได้น้ำมันงาแล้วนำมาผ่านกรรมวิธีการกรองจนกลายเป็นน้ำมันงาที่บริสุทธิ์ บรรจุขวดพร้อมจำหน่าย สำหรับงาที่นำมาป้อนโรงงานก็ต้องเป็นงาที่แน่ใจว่าปลอดสารพิษ ดังนั้นจึงเป็นงาที่รับซื้อจากสมาชิกกลุ่ม หรือรับซื้อจากชาวบ้านที่แน่ใจแล้วว่าปลอดสารพิษแน่นอน

จะเห็นได้ว่าการผลิตน้ำมันงาของกลุ่มเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากกรรมวิธีในการผลิตจะใช้แบบดั้งเดิม คือ ใช้ครกอีคางแบบโบราณและใช้แรงบดจากการลากงูงของวัวแบบเดียวกับที่บรรพบุรุษได้เคยทำมาก่อน การที่กลุ่มมีการผลิตแบบดั้งเดิมนี้นี้เนื่องจากไม่ต้องการพึ่งพาเทคโนโลยีที่ก่อให้เกิดมลพิษมากนัก ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่น่าส่งเสริมอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะเป็นการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของท้องถิ่นอีกด้วย

การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปด้วยความราบรื่นมีรายได้พอช่วยเหลือครอบครัวได้ ไม่เดือดร้อนและยังเป็นแหล่งความรู้ประจำหมู่บ้าน คือ เป็นศูนย์การเรียนรู้เรื่องงา ปัจจุบันมี

นักเรียน นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไปได้มาศึกษาดูงานและเยี่ยมชมกิจการอยู่เสมอ ๆ โดยมีครูตาล คอยบรรยายให้ความรู้และแจกเอกสารแผ่นพับให้กับผู้เข้าชม นับว่ากลุ่มทำงานประสบความสำเร็จ นำชื่นชมเป็นอย่างยิ่ง

สำหรับในการบริหารกิจการธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลอดสารเคมี ของบ้านปางหมูในปัจจุบันมีนางจันทร์ศรี สุธรรม เป็นประธานกลุ่ม โดยจัดตั้งกลุ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2542 มีสมาชิกกลุ่ม 15 คน ร่วมกันทำการผลิตน้ำมันงาออกจำหน่ายเป็นอาชีพเสริมนอกเหนือจากการมีรายได้จากการทำนา ทำสวน จากการก่อตั้งกลุ่มมาเป็นเวลา 4 ปี ได้มีการบริหารจัดการของกลุ่มได้อย่างคล่องตัว ผลจากการดำเนินงานของกลุ่มจัดว่าประสบความสำเร็จและกลุ่มแปรรูป ผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมียังดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอย่างต่อเนื่องต่อไปด้วยจำนวนสมาชิกเพียง 15 คน ซึ่งประกอบด้วย

ชื่อสมาชิก	ตำแหน่ง
1. นางจันทร์ศรี สุธรรม	ประธานกลุ่ม
2. นางศรีออน รักเรียน	รองประธานกลุ่ม
3. นายชัชวาลย์ คำดี	เลขานุการ
4. นางสุพิศ กรณาภินันพร	เหรัญญิก
5. นางสำเนียง คำดี	ประชาสัมพันธ์
6. นายไพบุลย์ คำแสน	สมาชิก
7. นางสุพรรณ คำแสน	สมาชิก
8. นางพิมพ์พัน วงศ์วิรัตน์	สมาชิก
9. นายอำพล ชูสุมานันท์	สมาชิก
10. นายไพจิตร ปรึชเมทินีกุล	สมาชิก
11. นางอุ๊ด ธรานันทวิทยา	สมาชิก
12. นางอุทิน สกุลคิมหาทรัพย์	สมาชิก
13. นางศรีเวียง ฉัตรพงษ์วิทยา	สมาชิก
14. นางมาลัย คำนวน	สมาชิก
15. นางเกษตร รูปนามธรรม	สมาชิก

ในการบริหารจัดการของกลุ่มนอกจากมีนางจันทร์ศรี สุธรรม ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นประธานกลุ่มแล้ว ผู้ที่มีส่วนในการร่วมสร้างและบริหารจัดการกลุ่มที่สำคัญอีกคนหนึ่งคือนางสาวสุดาณี คำดี หรือครูตาล (อดีตครูอาสา) ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ผู้ที่ริเริ่มก่อตั้งกลุ่มขึ้นมา

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา

ในการศึกษาการก่อเกิดและพัฒนาการของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมูครั้งนี้ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาได้มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก เนื่องจากวิธีการผลิตน้ำมันงาในกลุ่มได้ใช้แบบแผนวิธีการผลิตแบบดั้งเดิมที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากปู่ตาชาย ดังนั้นเพื่อเป็นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาที่เป็นแนวทางในการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู จังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงจำเป็นต้องศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาเพื่อประโยชน์ในการอธิบายถึงการก่อเกิดและพัฒนาการของกลุ่ม

ความหมายของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาชาวบ้านถือได้ว่าเป็นองค์ความรู้ความสามารถของคนในท้องถิ่นเดียวกัน พื้นบ้านเดียวกัน ที่สั่งสมสืบทอดกันมา โดยทั้งประสบการณ์ตรง หรือทางอ้อมผ่านการเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือ ผู้รู้ในท้องถิ่น หรือโดยจารีตประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นความรู้ความสามารถ ในการจัดการแก้ปัญหา การปรับตัวให้มีชีวิตอยู่อย่างเป็นสุขตามควรแก่สภาพ และมีการเรียนรู้สืบทอดไปยังคนรุ่นใหม่ เพื่อการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวบ้านในท้องถิ่นของชุมชน อย่างไรก็ตามหากชุมชน หรือประชาสังคมนั้น เกิดจากคนที่มาจากหลายแหล่ง มีฐานความรู้ต่างกัน มาอยู่รวมกันในพื้นที่เดียวกันและร่วมในชุมชนเดียวกัน จะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในความรู้ หรือ องค์ความรู้ ทั้งจากคนที่อยู่ในชุมชนเดิมและระหว่างคนที่มาร่วมในชุมชน ความรู้ หรือ ความสามารถดังกล่าวอาจนำมาใช้ในการแก้ปัญหา ปรับตัว เพื่อความเข้มแข็งของชุมชนก็ได้ ดังนั้น ลักษณะภูมิปัญญานั้น อาจจะเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของสมาชิกชุมชนที่อยู่ดั้งเดิมทั้งหมด หรือเป็นภูมิปัญญาที่ผสมผสานระหว่างความรู้ประสบการณ์ในการจัดการกับปัญหาของสมาชิกชุมชนที่อยู่ดั้งเดิมกับสมาชิกที่เข้าร่วมในชุมชนของครั้งนั้นใหม่ (ทวีศักดิ์ ปิ่นทอง, 2543: 17)

นอกจากนี้ รุ่ง แก้วแดง (2541: 83) ได้อธิบายคำว่า “ภูมิปัญญาไทย” สอดคล้องกับ ทวีศักดิ์ ปิ่นทอง ว่าหมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรับแต่ง พัฒนาและถ่ายทอดสืบทอดกันมาเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย และในทำนองเดียวกัน สุรพงศ์ ฉวีภักดิ์ (2541: 37) ก็ได้สรุปความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านว่า หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่ใช้ในการแก้ปัญหาเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัยและได้ให้แนวคิดในเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน

เป็นเรื่องของการสืบทอดประเพณีจากอดีตถึงปัจจุบันไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายเป็น
ธรรมชาติของชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมาโดยมิได้ขาด เป็นลักษณะของ
ความสัมพันธ์ภายในโดยชาวบ้านเอง การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเรื่องของชาวบ้านรุ่นหนึ่ง
ถ่ายทอดสู่ชาวบ้านอีกรุ่นหนึ่ง ด้วยวิธีการหลายลักษณะ นับว่าเป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไป
ตามธรรมชาติของ แต่ละชุมชน

ในความหมายที่ใกล้เคียงกัน จารุวรรณ ธรรมวัตร (2536: 71) กล่าวว่า ภูมิปัญญา
หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคม ซึ่ง ได้
สั่งสมและปฏิบัติสืบทอดมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือทรัพยากรความรู้ก็ได้ การศึกษา
ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึงความถึงทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่ง ซึ่ง
อาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนหรือเป็นเอกลักษณ์สากลที่หลาย ๆ ถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ ภูมิปัญญา
พื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นเกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้ เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ
ทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิต
ชาวบ้าน เช่น การประกอบประเพณีพิธีกรรมของชุมชน เป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้ทำสบายใจ รู้สึก
อบอุ่น ไม่โดดเดี่ยวให้คุณค่าทางจิตใจและความรู้สึกดีว่าเป็นพลังทางศีลธรรม โดยทั่วไปภูมิปัญญา
พื้นบ้านเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน เป็นประโยชน์แก่คนทุกระดับมีลักษณะ
เด่น คือ สร้างสำนึกในหมู่คณะ ทั้งในระดับครอบครัวและเครือญาติ

แตกต่างจากความหมายทั้งหมดข้างต้น วิริทธิ์ ธรรมนารถสกุล (2542: 14)
กล่าวถึงภูมิปัญญาว่าเป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคม ซึ่งมองว่าคนในชุมชนมีความสามารถ มี
สติปัญญา เป็นสิ่งที่ควรจะรักษาไว้หรือมีการพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น และคนในท้องถิ่นต้องมีความ
ตระหนักในการที่จะรักษา นอกจากนี้ระบบการศึกษาต้องมีการกระจายลงสู่ท้องถิ่นมากขึ้น เปิด
โอกาสให้มีการเรียนรู้สองทาง คือ การเรียนรู้จากตนเอง เป็นการเรียนรู้ภายในชุมชนหรือการเรียนรู้
ภูมิปัญญาท้องถิ่น ควบคู่กับการเรียนรู้จากส่วนกลาง เป็นการเรียนรู้จากภายนอกชุมชนและนอก
ประเทศ หลักสูตรการศึกษาควรเป็นหลักสูตรที่สอดคล้องกับชุมชน เสริมสร้างสติปัญญา
เสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์เสริมสร้างที่จะสามารถ เรียนรู้ด้วยตนเอง สิ่งต่าง ๆ จะกลับมาเป็น
ทุนของสังคมต่อไป

องค์ประกอบและลักษณะของภูมิปัญญา

ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงองค์ประกอบและลักษณะของภูมิปัญญา ซึ่ง
แต่ละท่านได้แบ่งองค์ประกอบและลักษณะที่แตกต่างกัน ดังนี้

สหทยา วิเศษ (2540: 12) กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึงทุกสิ่งที่ชาวบ้านคิด ได้เอง ที่

นำมาใช้ในการแก้ปัญหาเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านที่สามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ แก้ปัญหาชีวิตได้ในท้องถิ่น ซึ่งจะสะท้อนออกมา 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติหรือระบบการผลิต
2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชนหรือระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน
3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย หรือระบบความเชื่อ

สำหรับ สุรพงษ์ ฉวีภักดิ์ (2541: 38) เสนอว่าภูมิปัญญามี 2 ลักษณะ คือลักษณะที่เป็นนามธรรมและลักษณะที่เป็นรูปธรรม

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่น ๆ

ส่วน ชศ สันตสมบัติ (2542: 41-42) แบ่งลักษณะของภูมิปัญญาแตกต่างออกไปอีก โดยกล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่กลุ่มชนต่าง ๆ ได้สั่งสม สืบทอดและพัฒนามาเป็นเวลานาน ร้อยนับพันปี เป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ในแง่ที่ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ ผ่านการพิสูจน์ทดลองและกระบวนการคัดสรร ปรับปรุงและพัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบ ภูมิปัญญามีข้อแตกต่างจากวิทยาศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะเฉพาะเจาะจงเฉพาะท้องถิ่น พื้นที่หรือระบบนิเวศหนึ่ง องค์ความรู้เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช พลังตามธรรมชาติ ที่ดิน แหล่งน้ำ และลักษณะภูมิประเทศโดยเฉพาะอาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่งโดยเฉพาะ ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงก่อร่างสร้างตัวขึ้นจากความเข้าใจอย่างชัดเจนในสัมพันธ์ภาพของสรรพสิ่งและสรรพชีวิตต่าง ๆ ที่ก่อเกิดดำรงอยู่และแตกดับไปภายในระบบนิเวศชุดนั้น ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งนำไปสู่ความสามารถในการบริหารจัดการ ปรับแต่ง ใช้ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศชุดนั้นอย่างยั่งยืน

ประการที่สอง ลักษณะเฉพาะของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวพันเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับมิติทางด้านสังคมและสิทธิของชุมชน กล่าวคือ จากมุมมองในด้านของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ระบบทุกชุดประกอบขึ้นบนเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคน ครอบครัว เครือญาติ และชุมชนกับ สิ่งมีชีวิตกลุ่มอื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ร่วมกันในระบบนิเวศท้องถิ่นชุดนั้น วิธีคิดเกี่ยวกับระบบนิเวศลักษณะนี้ถูกนำเสนอในเรื่องเล่าหรือนิทานพื้นบ้านที่กล่าวถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างคนกับสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ๆ ที่เชื่อมโยงกันทางสายเลือด การแต่งงาน หรือการเป็นพันธมิตรในรูปแบบต่าง ๆ ในยุคปัจจุบันอันเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา

อรทัย จิตโรสง (2544: 3-4) ได้ทำการศึกษางานวิจัยเชิงคุณภาพเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน ซึ่งผลการศึกษาพบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชนสามารถแบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ ระดับบุคคล ชุมชนและระหว่างชุมชน ระดับบุคคลมีผู้ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอด คือ ครอบครัว เครือญาติ ผู้สูงอายุและผู้เป็นภูมิปัญญา โดยใช้วิธีทดลองปฏิบัติ สอน แนะนำและอาศัยการกล่อมเกลாதงทางสังคมแบบค่อยเป็นค่อยไป สื่อที่ใช้ คือ อุปกรณ์จริงในการทำงาน รวมทั้งอาศัยสื่อบุคคลในการแลกเปลี่ยน ส่วนเนื้อหาเป็นเรื่องของกระบวนการผลิต และเทคนิควิธีการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ระดับชุมชน มีการถ่ายทอดโดยอาศัยกลุ่มทางสังคม ได้แก่ กลุ่มเพื่อน กลุ่มผู้นำ กลุ่มอาชีพ ใช้วิธีการอบรม การประชุมและเวทีชาวบ้าน สำหรับสื่อที่ใช้อาศัยสื่อบุคคล ด้านเนื้อหาไม่มีหลักสูตรแน่นอน แต่มีเป้าหมายเพื่อสร้างรายได้ และพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ช่วยเหลือกันภายในชุมชน การถ่ายทอดระหว่างชุมชนมีการใช้วิธีการเรียนรู้จากการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน ทั้งภายในและภายนอกชุมชน รวมทั้งการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ โดยใช้สื่อบุคคลในการพบปะพูดคุย สำหรับเป้าหมายนั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน มีเนื้อหาในเรื่องความตระหนักถึงการขาดแคลนวัตถุดิบในกระบวนการผลิต และวิธีการเลือกสรรวัตถุดิบในการผลิต ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน พบว่าปัจจัยภายใน ได้แก่ ผู้นำอาชีพ ความต้องการมีรายได้ ความรู้ ความเข้าใจ และเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความต้องการของตลาด การคมนาคมและเทคโนโลยี การสื่อสาร การส่งเสริมของภาครัฐและภาคเอกชน

ชาญพงษ์ ถูกจิตร (2542: 3-4) ได้เสนอผลงานวิจัยที่สอดคล้องกับงานวิจัยของอรทัย จิตโรสง โดยศึกษาสมุนไพรกับการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชนบทของอำเภอเมืองจังหวัดพะเยา พบว่าชนบทมีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรรักษาความเจ็บปวดระดับปานกลาง ส่วนใหญ่สืบทอดความรู้มาจากอาจารย์ บิดา มารดา พระสงฆ์และผู้อาวุโสในชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้ การสั่งสมความรู้จากตำราโบราณ ประสบการณ์การถ่ายทอดความรู้ และการ

ประยุกต์ใช้อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการพบว่าหมอพื้นบ้านใช้ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรในรูปความเชื่อในสาเหตุการเจ็บป่วย การวินิจฉัยโรค การบำบัดรักษาและคาถาอาคม รวมถึงการเก็บสมุนไพรจากที่ต่าง ๆ การเก็บรักษา การจำแนกประเภทและการแปรสภาพตามความเชื่อ พบว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจ (อาชีพ รายได้) และปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม (แหล่งสมุนไพรตามบ้าน แหล่งสมุนไพรตามธรรมชาติ) มีผลต่อการใช้ภูมิปัญญาในการประยุกต์ใช้สมุนไพรรักษาความเจ็บป่วยของชาวบ้าน

นอกจากนี้ ระวีวรรณ ศรีทอง และ อัจฉา รุ่งวงษ์ (2540: 3-4) ได้ศึกษาองค์ความรู้ดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยงเกี่ยวกับการใช้พืชให้สีในการย้อมผ้า กรณีศึกษากะเหรี่ยง ไป 5 หมู่บ้านรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง พบว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับพืชที่ให้สีในการย้อมผ้าที่สืบทอดกันมาเริ่มสูญหายไปเพราะสภาพเศรษฐกิจสังคมที่เข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตและการผลิตของชุมชน จึงไม่มีการนำความรู้เหล่านี้มาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่อง ชุมชนมีวิธีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนในรูปข้อห้าม ความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ แต่ผลจากการที่ชุมชนมิได้นำองค์ความรู้ที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ ทำให้วิธีการจัดการสิ่งเหล่านี้ไม่ได้รับการสืบทอดและปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่อง สำหรับสตรีกะเหรี่ยงที่มีความสามารถในการทอผ้าพื้นบ้านแทบทุกคน จึงควรที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมในด้านเศรษฐกิจชุมชน

อาจกล่าวได้ว่าในการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ภูมิปัญญาเป็นส่วนสำคัญที่เป็นแนวทางให้กับ ชาวบ้านในการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม ให้ชาวบ้านสามารถอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง ประโยชน์สำคัญของภูมิปัญญาที่ชาวบ้านได้นำมาประยุกต์ใช้ คือ การนำเอาเอกลักษณ์ของ ท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นอาชีพ โดยการร่วมกันทำธุรกิจ โดยมีการนำเอาภูมิปัญญามาผสมผสานกับการ ทำธุรกิจ คิดค้นเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นออกจำหน่ายในชุมชน เกิดเป็นการทำธุรกิจชุมชนขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่ม

มนุษย์ทุกคนในสังคมจำเป็นจะต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้ เนื่องจากมนุษย์มีความต้องการ และไม่สามารถทำตามความต้องการนั้นให้สำเร็จ ได้เพียงลำพัง ต้องอาศัยบุคคลอื่นมาช่วยเหลือ ช่วยทำให้ความต้องการนั้นสำเร็จผลได้ สำหรับการทำธุรกิจชุมชนนั้น คนใน ชุมชนมีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่งที่ต้องรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้ธุรกิจของชุมชนประสบความสำเร็จ

ความหมายของกลุ่ม

ในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสภา (2524: 164) ระบุความหมายของคำว่ากลุ่มว่า กลุ่ม จะต้องประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ที่ได้สร้างแบบอย่างของการกระทำระหว่างกันทางจิตขึ้น กลุ่มหรือหมู่คณะนี้เป็นที่ยอมรับว่าเป็นองค์ภาวะอย่างหนึ่ง ทั้งโดยสมาชิกของกลุ่มเองตามปกติและโดยผู้อื่นด้วย ทั้งนี้เพราะกลุ่มจะมีพฤติกรรมร่วมในแบบฉบับเฉพาะของตนเอง

เสาวลักษณ์ ชายทวีป (2540: 132-133) ได้ให้ความหมายของกลุ่มว่า หมายถึงการที่บุคคลสองคนขึ้นไปมารวมกันเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีเอกลักษณ์ร่วมกัน มีความรู้สึก เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเป้าหมาย และมีการคาดหวังที่แน่นอนร่วมกัน เป็นการรวมกันของบุคคลที่เข้ามาแลกเปลี่ยนประโยชน์บางอย่างร่วมกันและมีพื้นฐานบางอย่างในการปฏิสังสรรค์ เช่นเดียวกับ พงษ์ศักดิ์ อังกสิทธิ์ (2534: 4) และ ทรงพล ภูมิพัฒน์ (2539: 312) ที่ได้กล่าวว่ากลุ่ม หมายถึง การที่บุคคลสองคน หรือ มากกว่า เข้ามาร่วมกันทำกิจกรรมหรือบทบาทการใด ๆ ในลักษณะที่ว่าแต่ละบุคคลมีอิทธิพลและถูกมีอิทธิพลต่อกันและกัน โดยมีการดำเนินการนำไปสู่เป้าหมาย

ส่วน Schaefer and Lamn (1983) ใน โชติ นุชม่วง (2542: 16) ได้กล่าวว่ากลุ่ม หมายถึงการที่คนแต่ละคนซึ่งมีสิ่งเหมือนกันหรือคล้ายกันในด้านบรรทัดฐาน ค่านิยม และความคาดหวัง มีปฏิสัมพันธ์และมีความรู้สึกร่วมกัน โดยอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน ความหมายของกลุ่ม อาจพิจารณาได้จากการนิยามของ Merton (1968) ใน เสาวลักษณ์ ชายทวีป (2540: 133) ที่อธิบายกลุ่ม ในแง่ที่หมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่เข้ามากระทำการบางอย่างตอบโต้กันในทางใดทางหนึ่ง และมีความรู้สึกว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและได้รับการยอมรับว่าเป็นสมาชิกของกลุ่ม ลักษณะพื้นฐานของกลุ่มได้แก่การปฏิสังสรรค์ที่เกิดขึ้นในกลุ่ม และความรู้สึกเป็นสมาชิกของกลุ่ม การที่บุคคลเข้ามาปฏิสังสรรค์กันในกลุ่มทำให้มักจะถูกมองว่าเป็นสมาชิกของกลุ่ม กลุ่มจึงมักได้มาซึ่งอัตลักษณ์ (identity) ในสายตาของบุคคลภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับ Brodbeck (1985) ใน กองวิจัย และประเมินผล กรรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2529: 9) ได้ให้ความหมายไว้ว่า กลุ่ม คือการรวมตัวกันของปัจเจกบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน และความเกี่ยวข้องนั้นมีลักษณะที่แน่นอน กล่าวคือ สามารถสังเกตเห็นได้ และชนิดของความเกี่ยวข้องนั้นจะขึ้นอยู่กับหรือจะชี้ให้ทราบถึงชนิดของกลุ่มว่าจะเป็นครอบครัว ผู้พึง กรรมกร สหภาพแรงงาน หรือฝูงชน เป็นต้น

สาเหตุของการรวมกลุ่ม

โดยธรรมชาติของมนุษย์นั้นจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เนื่องจากความต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่นเพื่อทำจุดมุ่งหมายของตนเองให้บรรลุความสำเร็จ

ซึ่ง บุญมั่น ธนาสุภวัฒน์ (2537: 40) ได้กล่าวถึงสาเหตุของการรวมกลุ่มว่าเกิดจากเหตุ 6 ประการ คือ

1. เพื่อมิตรภาพ มนุษย์ต้องการเพื่อนเพื่อความผูกพันทางความรู้สึกด้านจิตใจ จึงมีการติดต่อสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นปรึกษาขอความช่วยเหลือเพื่อระบายความทุกข์ความสุขในบางเวลา และบางโอกาสการรวมกลุ่มกันเช่นนี้ถ้าหากบุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์ หรือเกี่ยวข้องกันมากเท่าใด ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นมิตรต่อกันมากขึ้นเท่านั้น
2. เพื่อเข้าพวก ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีความต้องการเป็นเจ้าของมีส่วนร่วมหรือเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและต้องการที่จะมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น
3. เพื่อป้องกันตนเอง คนเป็นจำนวนมากเข้ากลุ่มเพื่อให้ได้รับการป้องกันในฐานะสมาชิกกลุ่ม การรวมกันเป็นกลุ่มทำให้สมาชิกมีความแข็งแกร่ง มีอำนาจต่อรอง และป้องกันสมาชิกของตนจากการถูกเอารัดเอาเปรียบจากผู้อื่น
4. การกระจายผลประโยชน์ ในหน่วยงานต่าง ๆ นั้น บางครั้งพนักงานจะเข้าร่วมกลุ่มกันเพื่อเป็นการกระจายผลประโยชน์จากหน่วยงาน โดยถือเอาข้อได้เปรียบในตำแหน่งงานหรือฐานะของตนเป็นข้อต่อรอง
5. เพื่อช่วยเหลือกัน โดยธรรมชาติของมนุษย์ไม่มีใครที่จะเก่งหรือมีความสามารถ ทุกอย่าง ดังนั้นมนุษย์จึงต้องรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
6. เพื่อให้ทราบถึงลักษณะและบทบาททางสังคมของตน การเป็นสมาชิกและมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ในกลุ่มช่วยให้บุคคลเข้าใจถึงบทบาท สถานภาพ และความเป็นปัจเจกชนของตนได้ดีขึ้น รู้จักและเข้าใจลักษณะการแสดงออกของบุคคลอื่น ๆ ที่มีต่อตนได้มากขึ้น

สอดคล้องกับ พิมานา บุรณินทุ (2536: 19) ที่ได้กล่าวว่าสาเหตุที่มนุษย์ต้องมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม คือ

1. เพื่อให้มีชีวิตรอดอยู่ได้ ทั้งนี้เพราะว่ามนุษย์ช่วยเหลือตนเองไม่ได้เป็นระยะเวลานาน ถ้าต้องอยู่โดดเดี่ยวก็อาจตายได้
2. เพื่อความปลอดภัย มนุษย์ทุกคนต้องการความปลอดภัย หรือมีชีวิตอยู่อย่างปราศจากการถูกขู่เข็ญ ถูกบังคับ ความปลอดภัยจะแสวงหาได้ก็จากกลุ่มมนุษย์ด้วยกัน เช่น ความปลอดภัยทางร่างกาย มีอาหารกิน มีที่อยู่อาศัย มีความปลอดภัย มีคนรักเอาใจใส่ เป็นต้น
3. เพื่อต้องการมิตรภาพ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม มนุษย์ต้องการมีเพื่อน

ต้องการ พบปะสังสรรค์ ไม่ต้องการอยู่โดดเดี่ยว เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงต้องอยู่เป็นพวก

4. เพื่อต้องการความรัก มนุษย์ทุกคนต้องการที่จะรักใคร่สักคนเป็นอย่างน้อย และต้องการให้คนอื่นรักคน จะอยู่โดยปราศจากความรักไม่ได้ อาจต้องเฝ้าตายไปก็ได้

นอกจากนั้น เสาวลักษณ์ ชายทวีป (2540: 133-134) ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า การรวมกลุ่มในสังคมมนุษย์และสัตว์ เกิดขึ้นเนื่องจากความจำเป็นบางประการ คือ

1. ความจำเป็นที่จะต้องช่วยให้สมาชิกคงชีวิตอยู่รอด ซึ่งเป็นความต้องการทางกายภาพ ในการเลี้ยงดู ป้องกันสมาชิกใหม่ให้มีชีวิตอยู่รอดต่อไป

2. ความจำเป็นที่จะต้องมีการแบ่งงานระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ในสังคมของมนุษย์ จะมีการแบ่งงานกันทำตามความจำเป็น ในกลุ่มของสัตว์บางประเภทอาจมีการแบ่งแยกแรงงานแต่เพียงเล็กน้อย แต่ในบางกลุ่มมีการแบ่งงานที่ซับซ้อน เช่น ในกลุ่มของผึ้ง ปลวก และมดบางชนิด เป็นต้น

3. ความจำเป็นในการรักษาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกในกลุ่ม

4. ความจำเป็นที่ต้องรักษาระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มสังคมนั้นให้ยืดยาว

ต่อไป

การแบ่งประเภทของกลุ่ม

หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการแบ่งกลุ่มนี้มีอยู่หลายประการ ซึ่งนักสังคมวิทยาได้แบ่งกลุ่มคนได้เป็น 4 ประเภท คือ

1. กลุ่มทางสถิติ (statistical groups) สมาชิกในกลุ่มไม่ได้จัดขึ้นด้วยตัวเอง ถูกจัดโดย นักสำรวจ หรือนักสถิติ สมาชิกในกลุ่มมิได้รู้สึกว่าเป็นสมาชิกไม่มีข้อผูกพันต่อกันแต่อย่างใด เช่น กลุ่มผู้มีรายได้ต่ำ กลุ่มผู้เลือกกรุป A เป็นต้น ซึ่งเป็นการจัดกลุ่มเพื่อประโยชน์ในทางสถิติ ช่วยให้ทราบถึงลักษณะบางประการของกลุ่มหรือสังคมนั้น

2. กลุ่มคนพวกเดียวกัน (society groups) เป็นกลุ่มที่มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ยังไม่เกิดการกระทำทางสังคม และยังไม่มีการจัดระเบียบ โดยทั่วไปมักจะมีเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ให้เห็นว่าเป็นพวกเดียวกัน เช่น คนไทยในต่างแดน กลุ่มอาชีพเดียวกัน โรงเรียนเดียวกัน

3. กลุ่มทางสังคม (social group) เป็นกลุ่มที่มีการติดต่อยสัมพันธ์กัน มีการกระทำทางสังคม มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เช่น กลุ่มเพื่อนเล่น กลุ่มเพื่อนร่วมชั้นเรียน กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

4. กลุ่มสมาคม (associational groups) มีคุณสมบัติครบทุกประการ กลุ่มเช่นนี้มีการก่อตั้งเป็นทางการ มีระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม สมาชิกมีการสังสรรค์ต่อกัน และมีความรู้สึก

เป็นพวกเดียวกัน เช่น สมาคมครูและผู้ปกครองโรงเรียน เป็นต้น (เสาวลักษณ์ ชายทวีป, 2540: 136)

ประเภทของกลุ่มทางสังคม

กลุ่มในทางสังคมนั้นมีลักษณะเป็นกลุ่มที่มีการปฏิสัมพันธ์ต่อการกระทำระหว่างกันอย่างมีระเบียบแบบแผน สมาชิกกลุ่มมีความสัมพันธ์กันเกี่ยวข้องกัน ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มออกได้ดังนี้

1. กลุ่มตามความสัมพันธ์

กลุ่มปฐมภูมิและกลุ่มทุติยภูมิ

กลุ่มปฐมภูมิและกลุ่มทุติยภูมิจัดว่าเป็นพื้นฐานสำคัญในการจำแนกกลุ่มทางสังคมวิทยา โดยยึดเอาลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่มที่เข้ามาเกี่ยวข้องกันเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง บุคคลที่ให้นิยามกลุ่มปฐมภูมิเป็นคนแรกคือ Charls Horton Cooley ใน Stewart and Glynn (1985) อ้างใน เสาวลักษณ์ ชายทวีป (2540: 138-140)

1.1 กลุ่มปฐมภูมิ (primary group) กลุ่มปฐมภูมิเป็นจุดเชื่อมโยงที่สำคัญระหว่างปัจเจก บุคคลกับสังคม เป็นหน่วยทางสังคมที่เล็กที่สุดในการจัดระเบียบทางสังคม และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์

ลักษณะที่สำคัญของกลุ่มปฐมภูมิคือ ประกอบไปด้วยคนจำนวนน้อย มีความใกล้ชิด มีการกระทำโต้ตอบกันโดยตรง ความสัมพันธ์เป็นแบบเผชิญหน้า (face to face relationship) สมาชิกมีความสัมพันธ์กันตามบทบาทต่าง ๆ และติดต่อกันอย่างเปิดเผยและสนิทสนม กลุ่มแบบนี้จะเปิดโอกาสให้คนแสดงความรู้สึกและอารมณ์ของคนออกมาเต็มที่ ผูกพันกันทางจิตใจ แบบแผนของความสัมพันธ์ภายในกลุ่มเป็นสิ่งที่เกิดจากการสังสรรค์ประสบการณ์ร่วมกันของคนในกลุ่ม กลุ่มปฐมภูมิที่พื้นฐานที่สุด ได้แก่ ครอบครัว กลุ่มเพื่อน เป็นต้น

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ มี 3 ประการ คือ

ความใกล้ชิด มีการติดต่อกันอย่างสม่ำเสมอ มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดและความรู้สึก ทำให้สามารถเข้าใจสภาพจิตใจของแต่ละฝ่ายได้มากขึ้น เช่น เพื่อนที่เรียนด้วยกัน

กลุ่มบุคคลมีจำนวนน้อย ทำให้รู้สึกใกล้ชิด เกิดความใกล้ชิด ถ้าคนจำนวนมากจะไม่สามารถเอาใจใส่กันและกัน

ความสัมพันธ์ต้องใช้ระยะเวลาพอสมควร นอกจากความใกล้ชิดและมีบุคคลจำนวนน้อยแล้ว บุคคลจะต้องใช้ระยะเวลาในการติดต่อกันเป็นเวลานาน ถึงจะเข้าใจถึงบุคลิกภาพอันแท้จริง ซึ่งบุคคลจะแสดงออกมหลังจากที่ได้คบหาและระยะเวลายังเป็นตัวสร้างความผูกพันให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

1.2 กลุ่มทุติยภูมิ (secondary group) เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นโดยมีเป้าหมายเฉพาะอย่างมีลักษณะความสัมพันธ์แบบเป็นทางการ และมีได้มีความผูกพันทางใจระหว่างสมาชิกในกลุ่ม สังคมปัจจุบันมีความหลากหลายและมีสมาชิกในสังคมเป็นจำนวนมาก แต่ละคนต่างมีผลประโยชน์ และมีเป้าหมายในด้านต่าง ๆ หลายประการ สมาชิกในสังคมจึงมีการรวมกลุ่มเพื่อสนองความต้องการที่เฉพาะเจาะจงของแต่ละกลุ่ม โดยมีเป้าหมายที่สำคัญในการตอบสนองความต้องการของสมาชิกในกลุ่ม

ลักษณะสำคัญของกลุ่มทุติยภูมิ มีดังนี้คือ เป็นกลุ่มขนาดใหญ่ ประกอบด้วยสมาชิกจำนวนมาก มีวัตถุประสงค์หลักร่วมกันและมีการกำหนดไว้อย่างชัดเจน เพื่อสนองความต้องการเฉพาะกลุ่ม สมาชิกกลุ่มมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างเป็นทางการในกิจการเฉพาะอย่าง โดยไม่สามารถแสดงอารมณ์ความรู้สึกออกมาได้อย่างเต็มที่ การปะทะสังสรรค์เป็นไปเพื่อผลประโยชน์เฉพาะอย่างไม่เป็นการส่วนตัว เช่น ความสัมพันธ์ของตำรวจกับประชาชน ตำรวจให้บริการแก่ประชาชนโดยไม่สนใจเรื่องส่วนตัว เป็นต้น การสื่อสารกันของสมาชิกมีขอบเขตจำกัด ภายใต้อุดมการณ์เฉพาะของกลุ่มสมาชิกไม่แสดงอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัว

ในทำนองเดียวกัน อำพันธ์ เลิศคำฟู (2544: 5-6) ได้แยกประเภทของกลุ่มออกเป็น

2 ประเภท คือ

1. กลุ่มปฐมภูมิ (primary group) กลุ่มปฐมภูมินี้เป็นส่วนสำคัญเบื้องต้นของการจัดระเบียบสังคม ลักษณะสำคัญของกลุ่มปฐมภูมิคือ ความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างสมาชิก อีกทั้งสัมพันธ์ภาพที่มีคุณค่า และทัศนคติที่สมาชิกแสดงออกร่วมกัน ตลอดถึงค่านิยมที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่สมาชิกทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น กลุ่มพี่น้องในวงศ์สาขานญาติเดียวกัน เป็นต้น

2. กลุ่มทุติยภูมิ (secondary group) หมายถึง กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมที่ไม่มีลักษณะของกลุ่มปฐมภูมิ โดยทั่วไปกลุ่มทุติยภูมิจะมีลักษณะเป็นกลุ่มใหญ่จัดตั้งขึ้นโดยวัตถุประสงค์เฉพาะ มีการกำหนดหน้าที่มอบหมายความรับผิดชอบ และความสัมพันธ์อันเป็นที่คาดหวังของแต่ละบุคคลในกลุ่ม เช่น กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย เป็นต้น

ส่วน พิชนี วรกวิน (2522: 144) กล่าวถึงประเภทของการรวมกลุ่มทางสังคม แตกต่างจาก เสาวลักษณ์ ชายทวีป และอำพันธ์ เลิศคำฟู ว่ากลุ่มทางสังคมมี 2 ประเภท คือ

1. กลุ่มที่มีพิธีการ จะเป็นกลุ่มที่มีโครงสร้างแน่นอน มีกฎเกณฑ์ มีข้อบังคับชัดเจนแน่นอนถึงการดำเนินงาน และมีวิธีการจัดผู้รับผิดชอบในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ เฉพาะตน บทบาทของสมาชิกแต่ละคนจะไม่เหมือนกันแต่มีอุดมการณ์ร่วมกัน

2. กลุ่มไม่มีพิธีการ สมาชิกแต่ละคนไม่ทราบว่าคนมีหน้าที่อย่างไรบ้าง บุคคลจะมาอยู่รวมกันโดยความสมัครใจ สมาชิกในกลุ่มมีความสัมพันธ์กันดี เต็มใจช่วยเหลือกันอย่างใกล้ชิด

ทฤษฎีผลสัมฤทธิ์ของกลุ่ม (Theory of Group Achievement)

พระบุญมี ชื่นบาน (2542: 5) อ้างถึง สตีอกิลล์ ว่าได้รวบรวมองค์ประกอบต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการทำงานร่วมกันแล้วสร้างเป็นทฤษฎีขึ้นเรียกว่า ทฤษฎีผลสัมฤทธิ์ของกลุ่มโดยอธิบายว่า องค์ประกอบสำคัญของการทำงานเป็นทีม มี 3 ประการคือ

1. การรวมตัวกันของสมาชิก (member inputs) เมื่อบุคคลมารวมกลุ่มกัน จะมีการแสดงออกและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน รวมถึงการคาดหวังผลที่เกิดขึ้นจากการที่บุคคลมารวมกลุ่มกันซึ่งจะมีลักษณะดังนี้

สมาชิกมารวมกลุ่มกัน เมื่อสมาชิกมารวมกลุ่มกันจะมีการแสดงออกระหว่างสมาชิก ซึ่งจะเป็นไปในลักษณะของการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน

การแสดงออกเป็นลักษณะของการตอบโต้ หรือตอบสนอง โดยการตัดสินใจหรือการแสดงความคิดเห็น หรือการให้ความร่วมมือในการทำงาน

ความคาดหวังเป็นส่วนประกอบที่จะช่วยให้สมาชิกรู้สึกพึงพอใจจากการที่ได้เข้าร่วมกลุ่ม เช่น เป้าหมายของกลุ่มหรือการแสดงบทบาทต่าง ๆ ที่เสริมสร้างในกลุ่ม

2. สื่อกลางในการร่วมกันของกลุ่มสมาชิก (mediating variable) เมื่อสมาชิกมีการแสดงออก มีปฏิสัมพันธ์ และมีการคาดหวังผลร่วมกัน สิ่งที่จะช่วยให้เป้าหมายของกลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์ คือการกำหนดโครงสร้างของกลุ่มขึ้นเพื่อเป็นแนวปฏิบัติสำหรับสมาชิก ซึ่งประกอบด้วยสิ่งสำคัญ ดังนี้

โครงสร้างที่เป็นทางการ (formal structure) หมายถึง การกำหนดตำแหน่งหน้าที่ ตลอดจนรายละเอียดของงาน สำหรับการปฏิบัติงานของสมาชิกในกลุ่ม

โครงสร้างสำหรับบทบาทของสมาชิก (role structure) หมายถึง การกำหนดบทบาทความรับผิดชอบ ตลอดจนอำนาจของการตัดสินใจในการปฏิบัติงาน

ผลสัมฤทธิ์ของกลุ่ม (group achievement) หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นจากการที่สมาชิกได้มาร่วมกิจกรรม มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีการคาดหวังและแสดงตามโครงสร้างกลุ่ม ผลที่เกิดขึ้นจะประกอบด้วย ผลงาน (productivity) ขวัญและกำลังใจในกลุ่มสมาชิก (group moral) และความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวระหว่างสมาชิก (group cohesion)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการรวมกลุ่ม

โชติ นุชนว่ง (2542: 3-4) ได้ทำการศึกษาเรื่องการดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรจังหวัดเชียงใหม่ โดยทำการศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกร 3 ระดับชั้น ได้แก่ กลุ่มระดับชั้นที่ 1 (กลุ่มดี) กลุ่มระดับชั้นที่ 2 (กลุ่มปานกลาง) และกลุ่มระดับชั้นที่ 3 (กลุ่มต้องปรับปรุง) จากการศึกษาพบว่า การดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรด้านการจัดหาทุนเพื่อใช้ในการดำเนินงาน ด้านการจัดหาสิ่งของที่สมาชิกต้องการมาจำหน่ายอยู่ในระดับปานกลาง ด้านการส่งเสริมเผยแพร่ความรู้ด้านการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก อยู่ในระดับน้อย ส่วนด้านการรวบรวมผลผลิตและผลิตภัณฑ์ของสมาชิกด้านการจัดหาอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตให้สมาชิกเช่าอยู่ในระดับน้อยที่สุด และได้ระบุข้อเสนอแนะในการดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรว่า หน่วยงานที่รับผิดชอบควรจัดหาเครื่องจักรกลหรือเครื่องมือทางการเกษตร และช่วยเหลือกลุ่มเกษตรกรในด้านเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ รวมทั้งจัดสรรให้ตรงตามเวลาที่กลุ่มต้องการ ควรจัดลำดับก่อนหลังตามความพร้อมและการเริ่มจัดตั้งกลุ่ม นอกจากนั้นควรหาทางช่วยเหลือกลุ่มที่ดำเนินงานแล้วประสบปัญหาขาดทุนมีหนี้สินที่เกิดจากภัยธรรมชาติ

ส่วน บุญรวม พานเพ็ชร (2537: 76) ได้ศึกษาเปรียบเทียบความพึงพอใจของสมาชิกที่มีต่อการดำเนินธุรกิจของกลุ่มเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จ กับกลุ่มที่ไม่ประสบผลสำเร็จ ในจังหวัดตาก พบว่า กิจกรรมที่ความพึงพอใจของสมาชิกทั้งสองกลุ่มมีความแตกต่างกัน คือ 1) การรับฝากเงินและออมทรัพย์ 2) การจัดหาสิ่งของที่สมาชิกต้องการมาจำหน่าย 3) การบริการแก่สมาชิก 4) การรวบรวมผลผลิตของสมาชิกไปจำหน่าย และ 5) การส่งเสริมสวัสดิการในหมู่สมาชิกและครอบครัว ส่วนกิจกรรมที่ความพึงพอใจของสมาชิกทั้งสองกลุ่มไม่มีความแตกต่างกันคือ 1) การส่งเสริมและเผยแพร่วิชาการ และ 2) การให้เงินกู้

นอกจากนั้น ไกรสิทธิ์ ชัยพรหม (2536: 120-121) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ ได้ให้ข้อเสนอแนะในการดำเนินการกลุ่มเกษตรกรสรุปได้ดังนี้

1. การดำเนินการฝึกอบรม

1.1 ควรสำรวจความต้องการการฝึกอบรม เพื่อจะได้ทราบว่าเกษตรกร มีความสนใจในเรื่องใด

1.2 ควรจัดการฝึกอบรมในช่วงที่เกษตรกรว่างจากงานในไร่นา

1.3 ควรใช้สื่อประกอบเพื่อเพิ่มการเรียนรู้

2. สร้างความพึงพอใจจากการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม

2.1 ควรจัดหาปัจจัยการผลิตที่จำเป็นมาจำหน่ายในราคาต่ำกว่าท้องตลาด

2.2 ควรจัดหาสินค้าหรือวัตถุดิบที่ต่ำ

2.3 ควรมีการปันผลคืนตามหุ้นที่ถือ และได้รับเงินปันผลเฉลี่ยคืนตามส่วน
ธุรกิจ

3. ควรนำสมาชิกกลุ่มเกษตรกรที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จไปศึกษาดูงานกลุ่มที่ ประสบผลสำเร็จ

จากการตรวจเอกสาร สรุปได้ว่ามนุษย์ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม และมีปฏิสัมพันธ์
กันภายในกลุ่ม มีการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม ปัจจุบันการรวมกลุ่มของ
สมาชิกในชุมชนมีลักษณะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อประกอบกิจกรรมด้านธุรกิจเป็นส่วนใหญ่ เช่น การ
รวมกลุ่มของสตรีแม่บ้านเพื่อร่วมกันผลิตสินค้าจำหน่ายในชุมชน ในวิถีการผลิตส่วนใหญ่จะมีการ
นำเอาภูมิปัญญาของท้องถิ่นมาผสมผสานเข้าด้วย ประโยชน์ของการนำภูมิปัญญามาใช้คือ ทำให้
กลุ่มหรือท้องถิ่นมีจุดเด่นเป็นของตัวเอง ผลิตภัณฑ์เป็นที่สนใจของผู้บริโภค ทั้งการรวมกลุ่มและ
การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเป็นสิ่งสำคัญของการดำเนินธุรกิจชุมชนของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการสร้าง
ความเข้มแข็งให้ชุมชน ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และจะได้กล่าวถึงความหมาย ลักษณะและ
รูปแบบของธุรกิจชุมชนในตอนต่อไป

สาเหตุที่ทำให้สมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู มา
รวมตัวกัน เนื่องจากการที่ชาวบ้านประสบกับปัญหาเศรษฐกิจ รายได้จากการประกอบอาชีพ
เกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตประจำวันของครอบครัว จึงมารวมกลุ่มกัน
เพื่อทำอาชีพเสริม โดยมีผู้นำกลุ่มหรือผู้ที่ริเริ่มให้เกิดอาชีพที่มีแนวคิดในการนำเอาภูมิปัญญา
ท้องถิ่นในการทำน้ำมันจาแบบพื้นบ้านของชาวไทยใหญ่มาเป็นอาชีพของสมาชิกกลุ่ม เนื่องจาก
ความต้องการน้ำมันจากตลาดสูง และเป็นการใช้เวลาว่างหลังจากการทำเกษตรของสมาชิก
กลุ่มให้เกิดประโยชน์นำมาซึ่งรายได้ จึงเป็นที่มาของการรวมตัวกันของสมาชิกกลุ่มแปรรูป
ผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู

การรวมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู
เป็นการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ เริ่มจากการชักชวนจากผู้นำกลุ่มให้ชาวบ้านให้ชาวบ้าน
มาร่วมกันผลิตน้ำมันจากจำหน่ายในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง การรวมกลุ่มในระยะแรกยังไม่มีกฎ
ระเบียบ ข้อบังคับที่ชัดเจน เป็นการรวมกลุ่มกันด้วยความสมัครใจและอาศัยความซื่อสัตย์ในการ
ดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม ต่อมาเมื่อรัฐบาลได้ส่งเสริมการทำธุรกิจชุมชนและมีโครงการหนึ่งตำบล
หนึ่งผลิตภัณฑ์ กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู จึงเข้าร่วมโครงการด้วย
และเริ่มมีการแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ อย่างชัดเจน กำหนดกฎระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม
อย่างชัดเจน

แนวคิดเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน

ปัจจุบันรัฐบาลได้มีการส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทมีการรวมกลุ่มทำธุรกิจชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศ โดยมีหลักการที่นำเอาทรัพยากรหรือผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้านมาทำการแปรรูปหรือเพิ่มมูลค่ากลายเป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่มขึ้นมา และเพื่อเป็นการทำความเข้าใจธุรกิจชุมชนให้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ การศึกษาการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู เป็นลักษณะของการทำธุรกิจชุมชน ดังนั้นจึงมีการตรวจสอบเอกสารที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจชุมชนในเรื่องของ ความหมาย แนวคิด และรูปแบบของธุรกิจชุมชนดังนี้ คือ

ความหมายของ “ธุรกิจชุมชน”

ดิเรก สาระวุฒิ ใน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2540: 125-126, 149) เสนอว่าธุรกิจชุมชน เป็นการส่งเสริมให้ชุมชนทำธุรกิจที่สอดคล้องกับเงื่อนไขของตนเองเป็นแนวทางการพัฒนาที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้มีการระบุแนวทางการทำงานพัฒนาว่าเป็นแบบบูรณาการ กล่าวคือ การพยายามประสานการพัฒนาทุกด้านเข้าด้วยกัน โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ การพัฒนาคน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ คนเป็นศูนย์กลางของงานพัฒนา เพื่อให้นโยบายดังกล่าวบังเกิดผลเป็นรูปธรรม จึงจำเป็นต้องมีโครงการปฏิบัติการรองรับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นแนวทางหนึ่งที่มีเป้าหมายที่จะพัฒนาคน และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น หมายถึงการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวและชุมชน เน้นให้ชุมชนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจของตนเอง พร้อมกับพัฒนา ด้านสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและการเมืองการปกครอง โดยกล่าวได้ว่า ธุรกิจชุมชน คือ ภาวะสำคัญอีกอันหนึ่งที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชน

ขวัญสุวรรณ อติโพธิ และอนุชาติ พวงสำลี (2538: 44) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ธุรกิจชุมชน” ได้ใกล้เคียงกับ ดิเรก สาระวุฒิ ว่าหมายถึง การรวมตัวกันของคนในชุมชนเป็นกลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ หรือ ธุรกิจขนาดเล็กในชนบท เพื่อดำเนินการทางธุรกิจที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ทั้งนี้จะต้องมุ่งส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถปรับฐานคิดและวิธีคิด มุ่งเน้นการรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันจัดการอย่างครบวงจรทั้งการผลิต การแปรรูปและการตลาด ในทำนองเดียวกัน นำชัย ทุนผล และคณะ (2543: 28) กล่าวว่า องค์การธุรกิจชุมชน หมายถึง ชมรมหรือสหกรณ์หรือใช้ชื่ออื่นใด โดยจะมีการจดทะเบียนหรือไม่ก็ตาม เป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวนหนึ่งเพื่อทำธุรกิจชุมชนมีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน และดำเนินการโดยชุมชน กล่าวคือ สมาชิก มีส่วนร่วมในการลงทุน การบริหารจัดการและร่วมรับผลประโยชน์ที่

เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของธุรกิจชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องในกระบวนการทำงาน เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ขององค์กรทางด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม มีผู้นำตามธรรมชาติทั้งหญิงและชาย เกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกันดังกล่าว และ เทียบ เหล่าสุวรรณ (2541: 14) ให้ความหมายสอดคล้องกับ นำชัย ทนุผล โดยกล่าวว่า ธุรกิจชุมชน เป็นการรวมตัวกันของคนในชุมชนจัดตั้งเป็น องค์กรธุรกิจของชุมชน เช่น กลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ เป็นต้น เพื่อดำเนินการทางธุรกิจ ที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน และเพื่อร่วมกันจัดการอย่างครบวงจรทั้งการผลิต การแปรรูป และการตลาดโดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและร่วมบริหารจัดการกันเอง เน้นการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ

สำหรับโครงการศึกษาเพื่อการส่งเสริมกิจกรรมนอกภาคเกษตร สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น (2541: 2) ได้ให้ความหมายว่า “ธุรกิจชุมชน” คือ การรวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อลงทุนทำธุรกิจในชุมชนชนบท ทั้งนี้โดยอาจเป็นการระดมทุน โดยการซื้อหุ้นเพื่อทำธุรกิจเป้าหมายโดยสมาชิกกลุ่มเท่านั้น หรือเป็นการร่วมลงทุนระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานภายนอก บริหารจัดการ กลุ่มโดยสมาชิก ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการผลิตและจัดการกลุ่ม (วัตถุดิบ ความรู้และแรงงาน) และการทำกิจกรรมคำนึงถึงความเหมาะสมต่อสภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจในชุมชนที่ดำเนินงานอยู่

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2539: 2) ให้ความหมายของธุรกิจชุมชนแตกต่างออกไปจากหลายท่านที่ได้กล่าวมาข้างต้น ว่าหมายถึง กิจกรรมที่บุคคลหรือองค์กรในชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ กิจกรรมและช่วยกันดำเนินงานบางส่วนหรือทั้งหมด โดยประสานงานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ มีการเรียนการสอน การเรียนรู้และจัดการร่วมกันเพื่อดำเนินการในกิจกรรม การผลิต การแปรรูปการค้าและการบริการที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างสอดคล้องกับสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน อันจะนำไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีและการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยกลุ่มที่รับผลประโยชน์สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) กลุ่มเป้าหมายรายบุคคล ได้แก่ ผู้ประกอบการขนาดเล็กเกษตรกรในชนบท ประชาชนที่ประกอบธุรกิจพื้นฐาน ผู้มีรายได้น้อยทั้งในเมืองและชนบท และ 2) ประเภทกลุ่ม เป้าหมายที่เป็นกลุ่ม มี 2 ประเภท คือ กลุ่มบุคคลและนิติบุคคล ได้แก่ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มจำแนกตามเพศและวัย เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน เป็นต้น

นอกจากนั้น สุมาลี พินิจดี (2544: 10) ได้บ่งชี้ความเป็นธุรกิจชุมชนว่าจะต้องประกอบด้วย 1) เป้าหมายของกิจการ 2) การครอบครองและจัดการปัจจัยการผลิต และ 3) การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกิจการ ดังนั้นความหมายของธุรกิจชุมชนจึงเป็นการประกอบการผลิต การแปรรูป การค้าหรือบริการ เพื่อแสวงหากำไร โดยกลุ่มชาวบ้านหรือองค์กรชุมชนเป็น

เจ้าของทุน การบริหารจัดการและการรับผลกำไร (หรือขาดทุน) ของกิจการทั้งหมดหรือบางส่วน ซึ่งกลุ่มชาวบ้านอาจเป็น องค์การชุมชนอย่างเป็นทางการ เช่น สหกรณ์ หรือไม่เป็นทางการก็ตาม ทั้งนี้ กิจการที่ทำได้ไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชน หรือสภาพแวดล้อมของชุมชน

กล่าวโดยสรุป ธุรกิจชุมชนหมายถึง การประกอบการผลิต การแปรรูป การค้า หรือบริการโดยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเพื่อแสวงหาผลกำไร โดยกลุ่มชาวบ้านหรือองค์การชุมชนเป็นเจ้าของทุน การบริหารจัดการและการรับผลกำไร (หรือขาดทุน) ของกิจการทั้งหมดหรือบางส่วน ซึ่งกลุ่มชาวบ้านอาจเป็นองค์การชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ตาม ทั้งนี้ กิจการที่ทำได้ไม่ก่อให้เกิด ผลเสียต่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชนหรือสภาพแวดล้อมของชุมชน

ลักษณะของธุรกิจชุมชน

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับธุรกิจชุมชนได้มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงลักษณะของธุรกิจชุมชนไว้มากมาย ดังเช่น ดิเรก สาระวดี (2539: 118) ได้กำหนดจุดเน้นของ “ธุรกิจชุมชน” ว่า 1) ต้องเป็นธุรกิจที่มาจากความต้องการที่แท้จริงของชุมชน สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิม และประเภทธุรกิจที่ดำเนินการต้องไม่มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมใน ชุมชน หรือทำให้ระบบนิเวศน์เสียสมดุล และเกิดผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน 2) มีการร่วมทุนหรือขยายสัดส่วนการลงทุนส่วนใหญ่ให้เป็นของบุคคลในชุมชนหรือองค์การชุมชน 3) สมาชิกในชุมชนที่ร่วมทุนมีอำนาจร่วมในการตัดสินใจในการบริหารจัดการและจัดสรรผลประโยชน์อย่างยุติธรรม

ในทำนองเดียวกัน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2539: 2) อธิบายลักษณะของธุรกิจ ชุมชนว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องเหล่านี้ คือ 1) การผลิต การแปรรูปทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์มากที่สุด โดยไม่ทำลายสภาวะแวดล้อม 2) การซื้อขาย แลกเปลี่ยน บริการ โดยกลุ่มชาวบ้านทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นและได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม และ 3) การทำธุรกิจ โดยกลุ่มชาวบ้านเป็นเจ้าของและได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน

อย่างไรก็ตามกาญจนา แก้วเทพ (2539: 17) เสนอว่า ตัวแปรที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับธุรกิจชุมชนจะเป็นตัวแปรที่อยู่เหนือการควบคุมของชาวบ้านค่อนข้างสูงไม่ว่าจะเป็นความต้องการของตลาด การกำหนดราคา การติดตามข่าวสารข้อมูลภายนอกจึงมีความจำเป็นค่อนข้างมากและแม้ว่าการทำธุรกิจชุมชนจะต้องมีเป้าหมายอยู่ที่การทำกำไร แต่ธุรกิจชุมชนยังมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคน รวมทั้งต้องเป็นธุรกิจที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ใช้เทคโนโลยีที่สะอาด เป็นต้น

รูปแบบของธุรกิจชุมชน

การพัฒนามากขึ้นของธุรกิจชุมชน ทำให้รูปแบบของกิจการธุรกิจชุมชนเปลี่ยนแปลงไปด้วย ปัจจุบันมีรูปแบบธุรกิจชุมชนอยู่ 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ 1) กลุ่มที่ไม่เป็นทางการจะไม่ใช่จดทะเบียนและไม่อยู่ในกรอบของกฎหมายใดโดยเฉพาะ แต่เป็นการดำเนินงานที่ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองและสังคม เช่น กลุ่มพัฒนาอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น 2) กลุ่มที่เป็นทางการจะดำเนินงานภายใต้กรอบของกฎหมายใดกฎหมายหนึ่ง เช่น กลุ่มเกษตรกรทำนาระดับตำบล ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร บริษัทธุรกิจชุมชนที่จดทะเบียนกับกระทรวงพาณิชย์ ดำเนินงานในรูปแบบบริษัทแต่มีชาวบ้านเป็นผู้ถือหุ้นส่วนใหญ่ รูปแบบคล้ายกับบริษัทมหาชน เป็นต้น (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542: 112-113)

สำหรับกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมาอย่างไม่เป็นทางการเพราะยังไม่ได้มีการจดทะเบียนตามกฎหมาย แต่ถือได้ว่าเป็นธุรกิจชุมชนที่มีการบริหารงานที่ดี และรัฐบาลได้มีโครงการสนับสนุนให้ธุรกิจชุมชน เข้าร่วมโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมูได้ขอรับนโยบายของรัฐ โดยเข้าร่วมโครงการหนึ่งผลิตภัณฑ์ หนึ่งตำบล เพื่อส่งเสริมให้น้ำมันงาเป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่มและกลุ่มได้พัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐานเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคมากขึ้น

จากความหมายของธุรกิจชุมชนข้างต้น อาจสรุปได้ว่าธุรกิจชุมชนหมายถึง การที่ชาวบ้านมารวมตัวกันเป็นกลุ่ม และร่วมกันทำกิจกรรมที่เป็นธุรกิจอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อจำหน่ายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง หรือนอกชุมชนด้วย โดยนำเอาวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และการดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนของกลุ่มจะต้องไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ในขั้นตอนการผลิตอาจมีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์เข้าด้วย ประโยชน์ของการทำธุรกิจชุมชนก็คือ ทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจชุมชน

ผาณิตย์ วรรณประภา (2544) ได้ทำการศึกษาธุรกิจชุมชน กรณีกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ตำบลเหมือง อำเภอมือง จังหวัดชลบุรี จากผลการดำเนินงานของกลุ่มพบว่าได้รับผลตอบแทนสุทธิเฉลี่ยต่อปีเท่ากับ 148,219.23 บาท ช่องทางการตลาดส่วนมากขายที่ตลาดนัดหน้าศาลากลางจังหวัดทุกวันศุกร์ การซื้อขายโดยส่วนใหญ่มีการชำระเงินเป็นเงินสด และกลุ่มเป็นผู้กำหนดราคาซื้อขายทั้งหมด ปัญหาของกลุ่มคือวัตถุดิบในการผลิตบางชนิดมีคุณภาพต่ำและราคาแพง ข้อเสนอแนะคือควรหาแหล่งซื้อวัตถุดิบที่ดีกว่าเดิม

ส่วน เทียบ เหล่าสุวรรณ (2541: 3-4) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ลักษณะองค์ประกอบของการจัดการธุรกิจขององค์กรชุมชนในชนบทที่สามารถพึ่งตนเองได้ในทางธุรกิจ: ศึกษาเฉพาะกรณี สหกรณ์การเกษตรทำนงแนว จำกัด ตำบลทำนงแนว อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า สหกรณ์ฯ มีการพัฒนามาจากกลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ ที่ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของปัญหามีส่วนริเริ่มกันเอง ใช้กลุ่มเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจ 3 ขา คือ ทุน การผลิต และตลาด หรือที่เรียกว่าแนวคิดเศรษฐกิจพึ่งตนเองที่ชาวบ้านบริหารจัดการเองได้ โดยชาวบ้านดำเนินการด้านการจัดการเงินทุนและเน้นการสะสมทุนจากภายในองค์กรเป็นหลัก เพื่อให้สอดคล้องกับการพึ่งพาตนเองและการใช้จ่ายเงินทุน โดยยึดแผนงานหรือโครงการที่ผ่านการวิเคราะห์ข้อมูล การตัดสินใจร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก นอกจากนั้นยังมีการส่งเสริมและวางแผนให้สมาชิกผลิตเพื่อขายควบคู่กับการผลิตเพื่อยังชีพที่พึ่งตนเองได้ ในด้านการจัดการการผลิตและการแปรรูปสำหรับชาวบ้านจะร่วมกันกำหนดรูปแบบการผลิต เมื่อผลผลิตมากขึ้นมองเห็นช่องทางในการเพิ่มราคาให้สูงขึ้น โดยการจัดตั้งเชิงชำแหละเนื้อวัวและพัฒนาเป็นลูกชิ้นจำหน่าย กระบวนการดำเนินการจึงเริ่มจากการผลิตเอง แปรรูปเองและขายเอง โดยชาวบ้านสามารถบริหารจัดการกันเองได้ ในด้านการจัดการการตลาดมี 2 ลักษณะคือ การนำสินค้าที่สหกรณ์ฯ แปรรูปเสร็จแล้วนำออกจำหน่าย และการจัดหาสินค้ามาจำหน่ายและให้บริการ การจัดการเริ่มจากการแสวงหาตลาด การพัฒนาตลาดให้ขยายออกไป โดยยึดตลาดท้องถิ่นเป็นหลัก เน้นกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ผสมผสานกับการจัดการสมัยใหม่ที่กระทำผ่านขั้นตอนการจัดการ คือ การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินการตามแผน และการควบคุมตรวจสอบ โดยทุกขั้นตอนจะมีกระบวนการมีส่วนร่วมทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องสอดแทรกอยู่ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ พบว่า ไม่แตกต่างจากการจัดการธุรกิจทั่วไป ที่ต้องอาศัยทักษะและกระบวนการจัดการมากมาย แต่การจัดการของ สหกรณ์ฯ แห่งนี้ก็มีลักษณะที่โดดเด่นที่เอื้อต่อการพึ่งพาตนเองได้

สำหรับ สมประสงค์ บุญเกิด (2544: 3-4) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การดำเนินธุรกิจชุมชนในชุมชนชนบทภาคเหนือ” ผลการวิจัยพบว่า ทุนที่ใช้ในการดำเนินธุรกิจชุมชนของหมู่บ้านแม่กะ มีหลายประเภทที่มีเป็นรูปธรรมและนามธรรม สำหรับทุนที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ 1) ทุนที่เป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติ คือ ดิน น้ำ ซึ่งก่อให้เกิดการนำไปใช้ในการผลิตของกลุ่มและชุมชน 2) ทุนที่เป็นวัตถุในรูปของทรัพย์สินเงินทองหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ โดยการระดมทุนในชุมชนเพื่อจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ทำให้เกิดการหมุนเวียนของกระแสเงินที่ใช้ช่วยเสริมสร้างเศรษฐกิจของชุมชนให้ดีขึ้น มีการสร้างเครือข่ายในการระดมทุนทั้งทางด้านการเงิน วัสดุอุปกรณ์จากองค์กรภายนอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากองค์กรภาครัฐ ส่วนทุนที่เป็นนามธรรม ได้แก่ 1) วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน

เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว เครือญาติ กลุ่มผู้นำ และชาวบ้านทั่วไปรวมถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเรื่องของแรงงาน 2) ทุณองค์ความรู้สมัยใหม่ ที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกในรูปแบบของการฝึกอบรม ความรู้ ทักษะทางด้านวิชาการต่าง ๆ และ 3) ทุนกลุ่มองค์กรและเครือข่าย ที่ได้จากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ได้แก่ การมีเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มหรือบุคคลในชุมชนและนอกชุมชน ที่เป็นทั้งภาครัฐบาลและเอกชน ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ ของชาวบ้านที่ดำเนินธุรกิจชุมชนในหมู่บ้านแม่กะ ได้พัฒนาการเรียนรู้จนสามารถมองเห็นถึงความเจริญเติบโตของกลุ่มทั้งในเชิงปริมาณก็คือกลุ่มองค์กรสามารถมีจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้นและในเชิงคุณภาพก็คือ กลุ่มองค์กรสามารถพัฒนาความสามารถ ทักษะ ความรู้ ความคิด ขยายจากระดับหมู่บ้านขึ้นไปจนถึงระดับจังหวัดหรือระดับชาติ เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ

ในทำนองเดียวกัน ไพรัตน์ ฤทธิ์ประเสริฐ (2540: 139-141) ได้ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิผลขององค์กรประชาชนในการประกอบธุรกิจขนาดย่อมนอกภาคเกษตร: ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ จำกัด อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่าปัจจัยด้านธุรกิจที่ส่งผลต่อประสิทธิผลในการประกอบธุรกิจ ประกอบด้วย 3 ปัจจัยย่อย คือ ปัจจัยด้านเงินทุน ด้านบุคคล และด้านบริหารจัดการ โดยสรุปได้ดังนี้ 1) สหกรณ์มีเงินทุนอย่างเพียงพอโดยไม่ จำเป็นต้องระดมทุนจากหน่วยงานภายนอกและมีการวางแผนในการใช้เงินที่ดี คือ แบ่งออกเป็นเงินทุนในการเริ่มต้นเงินทุนในการดำเนิน 2) สหกรณ์มีกรรมการและผู้จัดการที่มีความรู้ความสามารถ และประสิทธิภาพในการทำงานด้านธุรกิจของสหกรณ์สูง 3) สหกรณ์ได้ศึกษาความเป็นไปได้ก่อนที่จะมีการดำเนินการจัดตั้งสถานีสาน้ำร้อน โดยได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่บริษัทบางจาก เลือกสรรบุคคลเข้าทำงานโดยผู้จัดการได้คัดเลือกพนักงานตลาดที่มีความรู้และความรับผิดชอบสูงเข้าดูแลการค้าสินค้าบริการน้ำร้อนรวมทั้งให้ผลตอบแทนและสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ แก่พนักงาน มีการส่งเสริมการตลาดโดยใช้กิจกรรมและบุคคลของสหกรณ์เป็นสื่อในการจูงใจและกระตุ้นผู้บริโภคมีรูปแบบการเก็บเงินที่การเงินการบัญชีที่ง่ายและสะดวกต่อการตรวจสอบ สหกรณ์มีการควบคุมและตรวจสอบการซื้อขายโดยผู้จัดการสหกรณ์ และติดต่อดำเนินการที่กับลูกค้าเพราะส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่นด้วยกัน ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ธุรกิจประสบความสำเร็จ

สุมาลี พินิจดี (2544: 61-63) ทำการวิจัยที่สอดคล้องกับ ไพรัตน์ ฤทธิ์ประเสริฐ โดยทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของธุรกิจชุมชน กรณีศึกษา อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จหรือล้มเหลวของกลุ่มธุรกิจชุมชนมี 5 ประเภท คือ 1) ด้านเงินทุนดำเนินงาน 2) ด้านบุคลากร หรือคน 3) ด้านความรู้และประสิทธิภาพของคณะกรรมการดำเนินงาน 4) ด้านการตลาดและวิธีการจำหน่าย สินค้า/บริการ

และ 5) ด้านการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐบาล

สำหรับ ลำแพน จอมเมือง (2540: 3-4) ทำการศึกษาเรื่องบทบาทของธุรกิจชุมชนที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษา ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชนคือ เศรษฐกิจของชุมชนนั้นคือ เมื่อเศรษฐกิจของชุมชนมั่นคงจะส่งผลให้ชุมชนมีศักยภาพในการแก้ปัญหาของชุมชนได้ เนื่องจากมีธุรกิจชุมชนเป็นปัจจัยที่ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน และการที่ชุมชนมีองค์กรที่สามารถดำเนินธุรกิจและสามารถสร้างผลประโยชน์ให้แก่คนในชุมชนได้ในระยะยาวและยั่งยืนจะทำให้คนในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างปกติสุข และสืบทอดวัฒนธรรม ชุมชนอันเป็นวิถีดั้งเดิมที่เหมาะสมกับคนในท้องถิ่นไปพร้อม ๆ กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นไปด้วย เนื่องจากการทำธุรกิจชุมชนคือการที่ชาวบ้านมารวมกลุ่มกันทำธุรกิจ โดยใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาแปรรูปเป็นปัจจัยการผลิตเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตผลของตนเอง มีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานเข้ากับการผลิต เป็นวิธีการสร้างรายได้ให้ชาวบ้านเองทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น ชาวบ้านมีจิตวิญญาณอยู่ที่ดียิ่งขึ้นสามารถพึ่งพาตนเองได้

สำหรับในด้านนโยบายนั้นรายงานการวิจัยเรื่องนโยบายและมาตรการในการส่งเสริมธุรกิจชุมชน โดย ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2540: 3-4) ผลการศึกษาปรากฏว่า โดยภาพรวมแล้วนับได้ว่ารัฐบาลมีนโยบายและมาตรการอย่างครบถ้วน แต่นโยบายในแต่ละด้านยังไม่มีสัดส่วนที่เหมาะสมในการส่งเสริมธุรกิจชุมชน กล่าวคือ ส่วนใหญ่จะเป็นนโยบายและมาตรการในการฝึกอบรม พัฒนาทักษะและวิชาชีพ การสนับสนุนเงินทุนและสินเชื่อ เทคโนโลยีการผลิต และการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรส่วนนโยบายที่สำคัญยิ่งต่อการดำเนินธุรกิจและอุตสาหกรรมชุมชน คือ การตลาด ยังมีน้อยและปฏิบัติได้ในขอบเขตจำกัด อีกทั้งเป็นมาตรการตั้งในระยะสั้นมากกว่าจะเป็นการสร้างความรู้และทักษะในการวิเคราะห์และจัดการตลาด ในการปฏิบัติจริงปรากฏว่า หน่วยงานภาครัฐได้ส่งเสริมกิจกรรมในลักษณะของธุรกิจชุมชนมาเป็นเวลาหลายสิบปี และผลการดำเนินงานก็แสดงให้เห็นถึงการเติบโตในเชิงปริมาณทั้งจำนวนกลุ่ม จำนวนสมาชิก และการสะสมทุนภายในกลุ่มเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ แต่ในเชิงคุณภาพของกลุ่มและองค์กรยังต้องการการพัฒนาอีกเป็นอันมาก เพราะกลุ่มต่าง ๆ เกือบร้อยละ 50 ประสบความล้มเหลว ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญ คือ การขาดวิสัยทัศน์ หรือแนวคิดที่ชัดเจนร่วมกันในการพัฒนาแบบองค์รวม ปัญหาโครงสร้างและระบบราชการที่กำหนดภาระหน้าที่แบบแยกส่วนและรวมอำนาจที่ส่วนกลาง และการขาดการประสานงานในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีเอกภาพ

กล่าวได้ว่า ชุมชนเกิดขึ้นโดยการรวมกลุ่มและร่วมมือร่วมใจกันบริหารจัดการในทุกขั้นตอนของการดำเนินกิจกรรมชุมชนของชาวบ้าน เพื่อร่วมกันพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน โดยที่สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการพัฒนา ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้สามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง การทำชุมชนจะต้องเป็นความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน เน้นการผลิตและการบริหารจัดการ และต้องคำนึงถึงความเหมาะสมสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมของชุมชน การที่จะดำเนินกิจกรรมชุมชนให้ประสบความสำเร็จนั้น สิ่งสำคัญคือการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มและสมาชิกในชุมชนร่วมกัน เพื่อให้การพัฒนานั้นยั่งยืนต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

สากล สติวิทยานันท์ (2532: 166) กล่าวว่า การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา เกิดจากแนวคิด 3 ประการ คือ

1. ความสนใจและความกังวลร่วมกัน โดยเกิดจากปัจเจกบุคคลแล้วเห็นพ้องต้องกันจนกลายเป็นส่วนร่วม
2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดัน ให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือกระทำร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชนไปในทิศทางที่ปรารถนา การมีส่วนร่วมยังเกิดแนวคิดอื่นคือ ความศรัทธา ความเกรงใจ และอำนาจบังคับ นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมยังเป็นแนวความคิดพื้นฐานของวิธีการพัฒนาชุมชน คือ การช่วยให้ประชาชนช่วยตนเองได้ (help people to help themselves)

สำหรับ กัลญรัตน์ อินดาบง (2544: 9) อ้างถึง จริญญา วงษ์พรหม ว่าแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา ได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในงานพัฒนามาช้านาน ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมมิได้ขึ้นอยู่กับการริเริ่มหรือการวางแผนโดยรัฐ แต่ความสำเร็จอยู่ที่ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีอิสระ เน้นการทำงานในรูปของกลุ่มหรือ องค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน พลังกลุ่มเป็นปัจจัยสำคัญทำให้การพัฒนาต่าง ๆ บรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้การพัฒนาดังกล่าวต้องรวมถึงลักษณะเบญจภาคี ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการและประชาชนเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาของท้องถิ่น นอกจากนี้ ชูเกียรติ ลิขสุวรรณ (2534: 124) ได้กล่าวถึงแนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมเกิดมาจากความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีปัญหาตระหนักรู้ และควบคุมสิ่งแวดล้อมด้วยได้ ดังนั้น

มนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใด จึงมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตของเขาเอง นอกจากนั้นในชุมชนนั้น ด้วยการมีส่วนร่วมไม่ได้หมายความว่าความแคบ ๆ การมีส่วนร่วมช่วยเหลือสนับสนุนโครงการเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงขั้นตอนสำคัญอย่างเช่น การตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการนั้น ๆ ด้วย

ความหมายของการมีส่วนร่วม

ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2531: 24) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าเป็นกระบวนการ การดำเนินงานรวมพลังประชาชน กับองค์กรของรัฐ หรือองค์กรเอกชน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยยึดหลักการว่าสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ จะต้องร่วมมือกันวางแผนและปฏิบัติงานเพื่อสนองความต้องการหรือแก้ไขปัญหาของประชาชนในชุมชน นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนยังมีความหมายครอบคลุมถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่เริ่มต้นของการวางแผนไปจนถึงลงมือปฏิบัติตามแผนและประเมินผลนั้น หมายความว่า การวางโครงการใดก็ตาม จะต้องเริ่มต้นด้วยการปรึกษาหารือร่วมกัน เพื่อวิเคราะห์หรือชี้ชัด (identify) ตัวปัญหาให้ได้ และประชาชนจะต้องมาร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และหาวิธีแก้ปัญหาที่เขาเห็นว่าเป็นไปได้ ไปจนถึงลงมือปฏิบัติ และการประเมินผลแล้วเสร็จ ก็เริ่มชี้ชัดปัญหาและวางโครงการใหม่เป็นวงจรเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ การที่ประชาชนจะทำได้ สิ่งนี้เขาต้องได้รับรู้ หรือเข้าถึงโครงการ และขั้นตอนของการดำเนินงานของรัฐในรูปของการสื่อสารหรือสัมพันธภาพสองทาง (two-way communication) กันอย่างเปิดเผย การมีส่วนร่วมมิใช่เป็นการให้ข้อมูลข่าวสารเพื่อประกอบการวางแผนหรือตัดสินใจจากหน้าที่เท่านั้น ในทำนองเดียวกัน ประกอบพันธ์งาม (2529: 40-60) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยเน้นว่า การมีส่วนร่วม คือกระบวนการที่บุคคลเข้ารับสิดชอบ และการตัดสินใจเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง ในด้านสุขภาพ สวัสดิการ ตลอดจนพัฒนาชุมชนของตนเอง การมีส่วนร่วมประชาชนและชุมชน จะเกิดการเรียนรู้ กลายเป็นตัวสร้างการพัฒนาของตัวเอง

สำหรับ สุภาภัก จันทวานิช และคณะ (2533: 1) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นวางแผนการตัดสินใจดำเนินการ การติดตามประเมินผล การมีส่วนร่วมอาจเป็นการเข้าร่วมโดยตรงหรือสนับสนุนให้ผู้อื่นเข้าร่วม โดยที่ผู้เข้าร่วมอาจอยู่ในฐานะผู้กระทำ (actor) หรืออยู่ในฐานะผู้รับผลประโยชน์ (beneficiary) และได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าหมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการและควบคุมการใช้ การกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกและได้พัฒนาความรู้

และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งสอดคล้องกับ ปรัชญา เวทสาร์ซ (2528: 5) ที่ให้นิยามความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาว่า เป็นการที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยการใช้ความพยายาม หรือใช้ทรัพยากรบางอย่างส่วนตนใน กิจกรรมซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาของชุมชน และองค์ประกอบของการมีส่วนร่วม มีดังนี้

- 1) มีประชาชนเข้าเกี่ยวข้องในกิจกรรมการพัฒนา
- 2) ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามบางอย่างส่วนตัวเช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน หรือทรัพยากรบางอย่างเช่น เงินทุน วัสดุในกิจกรรมการพัฒนา

ส่วน สากล สติวิทยานันท์ (2532: 116-168) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมแตกต่างออกไปว่า เกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (mental and emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุรำไรรู้ให้กระทำการให้บรรลุจุดหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มด้วยการให้ประชาชนมีส่วนเกี่ยวข้องในการตัดสินใจในการดำเนินการ การปฏิบัติการและผลประโยชน์ของการพัฒนานั้น ๆ การมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนตระหนักถึงสถานการณ์ของเขาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายใต้การกำหนดและการดำเนินการของประชาชนเอง เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเองผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับในความสามารถของประชาชนเป้าหมายว่าสามารถพัฒนาได้ถ้าให้โอกาสและชี้แนะในทางที่ถูกต้อง

นอกจากนั้น สุรัสวดี หุ่นพยนต์ (2528: 47-53) อ้างถึง White T. Alastair ได้ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมแตกต่างออกไปอีกว่า การมีส่วนร่วมประกอบไปด้วย 3 มิติด้วยกัน คือ มิติที่หนึ่ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะอะไรควรทำ ทำอย่างไร มิติที่สอง มีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา การลงมือปฏิบัติการตามที่ได้ตัดสินใจและมิติที่สาม มีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงานนอกจากนั้นยังกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า สารสำคัญของการมีส่วนร่วมอีกประการหนึ่งคือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ อ้างใน สุทธิรักษ์ ปิณฑกานนท์ (2543: 13) ได้กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจตีความได้แตกต่างกัน ที่ผ่านมามีความหมายของการเข้าร่วมคือ การเข้าร่วม สมทบแรงงานวัสดุ เงิน ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมกระทำ แต่การมีส่วนร่วมในปัจจุบันและอนาคตจะเน้นเรื่องการมีส่วนร่วมความคิด ร่วมวางแผน ร่วมกระทำ และร่วมการบำรุงรักษา มากกว่าการร่วมสมทบในรูปแบบอื่น ๆ แม้ว่าจะคงอยู่ในหลักการที่จะให้ร่วมสมทบเรื่องวัสดุ เงิน แรงงานก็ตาม ส่วน ประเวศ วะสี (2529: 12) กล่าวถึงความหมายคำว่า การมีส่วนร่วมของ

ประชาชน และ ขบวนการของประชาชน ว่ามีการใช้ในความหมายเดียวกันในบางครั้ง แต่คำ 2 คำนี้ ก็ไม่ได้มีความหมายเหมือนกันเลยทีเดียว คำว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน อาจจะหมายถึงการมีส่วนร่วมในสิ่งซึ่งริเริ่มโดยคนภายนอก หรือประชาชนถูกบังคับให้เข้าไปมีส่วนร่วมแบบถูกกระทำ แต่คำว่าขบวนการของประชาชน หมายถึงประชาชนเป็นผู้ริเริ่มและเรียกร้องให้คนอื่นมาเข้าร่วมในการพัฒนา

ลักษณะของการมีส่วนร่วม

สุทธิรักษ์ ปิณฑกานนท์ (2543: 12-13) อ้างถึง อคิน รพีพัฒน์ ว่าได้เสนอแนวคิด การมีส่วนร่วมของชุมชน พิจารณาได้ใน 2 ลักษณะ คือ

1. พิจารณาจากช่วงจังหวะเวลาเข้าร่วมกิจกรรม โดยลักษณะการเข้าร่วมอาจควบคุมถึงการ เข้าร่วมในช่วงจังหวะเวลาต่าง ๆ ดังนี้

- 1.1 ช่วงในการค้นหาปัญหา พิจารณาปัญหาคือระดับความสำคัญของปัญหา
- 1.2 ช่วงการค้นสาเหตุแห่งปัญหา
- 1.3 ช่วงการค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีทางแก้ไขปัญหา
- 1.4 ช่วงการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา
- 1.5 ช่วงการประเมินผลการพัฒนา

2. พิจารณาจากเงื่อนไขการมีส่วนร่วมว่าลักษณะการเข้าร่วมอาจขึ้นอยู่กับปัจจัย และเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 2.1 เข้าร่วมกิจกรรมเพราะความเกรงใจ ถูกบังคับหรือมีสิ่งจูงใจเฉพาะหน้า
- 2.2 เข้ามามีส่วนร่วมเพราะเข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจกรรมว่าจะก่อให้เกิด

ประโยชน์ระยะยาวให้กับตนและชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2538: 129) ได้อธิบายลักษณะของการมีส่วนร่วมแตกต่างจาก สุทธิรักษ์ ปิณฑกานนท์ โดยวิเคราะห์ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างนักพัฒนาและประชาชนในการทำงานร่วมกันตามแนววัฒนธรรมว่าความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกันของนักพัฒนาและประชาชนต้องมีลักษณะเฉพาะตัว หรือมีความสัมพันธ์แบบ partnership อันมีองค์ประกอบย่อย 3 ลักษณะคือ

1. ลักษณะที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน (interdependence) รับผิดชอบร่วมกัน ถ้าผลงานการพัฒนาออกมาไม่ดี ก็ต้องรับผิดชอบร่วมกันทั้งสองฝ่าย
2. เป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน เสมอภาคกัน (balance)
3. เป็นความสัมพันธ์ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (partner) ผลประโยชน์ไม่ขัดแย้ง

กันหากแต่สนับสนุนซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างนักพัฒนากับประชาชนในชุมชนจะเป็นไปในรูปแบบที่แปรเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ (dynamic relationship) ในบางเรื่องจะมีความสัมพันธ์แบบเพื่อน ในขณะที่บางสถานการณ์ประชาชนจะเป็นครู ผู้ให้ความรู้ นักพัฒนาจะเป็นผู้เรียน และบางครั้งอาจกลับกัน

ปัจจัยของการมีส่วนร่วม

มีนักวิชาการแบ่งปัจจัยของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันออกไป จึงรวบรวมมาเสนอไว้ดังนี้

William Leeder ใน สุทธิรักษ์ ปิณฑกานนท์ (2543: 15) ได้สรุปปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ไว้ว่า บุคคลหรือกลุ่มคนจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นสอดคล้องกับความเชื่อพื้นฐาน ทศคติและค่านิยมของตน มีคุณค่าสอดคล้องกับผลประโยชน์ของตน มีเป้าหมายที่จะส่งเสริมและปกป้องรักษาผลประโยชน์ของตน สอดคล้องกับสิ่งที่ตนได้มาหรือหวังเอาไว้ การเข้าร่วมกิจกรรมใด ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของตน อุปนิสัยและจารีตประเพณี โอกาสที่จะอำนวย ความสามารถ นอกจากนี้บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อได้รับการสนับสนุน กระตุ้นและการจูงใจ

สำหรับ Cohen and Uphoff ใน สุทธิรักษ์ ปิณฑกานนท์, 2543: 16) ได้กล่าวถึงสถานะแวดล้อม ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ

1. ปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพ
2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ
3. ปัจจัยทางการเมือง
4. ปัจจัยทางวัฒนธรรม
5. ปัจจัยทางด้านประวัติศาสตร์

ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้อาจได้แก่ ฤดูกาล เส้นทางคมนาคม การเช่าที่ดิน การปกครองชุมชน การรวมตัวกันของคนในชุมชน การทำงานร่วมกันและประสบการณ์ที่ชุมชนได้เกี่ยวข้องกับรัฐ ในการพัฒนาชนบทที่ผ่านมาในอดีต ปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้มีความสำคัญและส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ดำเนินอยู่ในชุมชน

ส่วน Hirsch (1990) ใน มลฤดี อภิโกมลกร (2541: 24) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมมีจุดเด่น 3 ประการ

1. ด้านบริบท (context) เป็นการนำคนในท้องถิ่นที่รู้จักสังคม สิ่งแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนอย่างแท้จริง เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ทำให้สามารถตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผล

2. ด้านการปฏิบัติ (practical) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ทำให้คนในท้องถิ่นมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา และทำให้คนมีโอกาสใช้ความสามารถของตนเองในการร่วมกันทำงาน ทั้งการระดมความคิด การร่วมตัดสินใจ และการร่วมปฏิบัติอย่างเต็มที่ มีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของชุมชน และต้องการร่วมกันแก้ปัญหา มากกว่าการนำโครงการสำเร็จรูปจากภายนอกมาใช้ในชุมชน ซึ่งบางครั้งทำให้ชุมชนไม่ยอมรับ และหลีกเลี่ยงที่ให้ความร่วมมือ

3. ด้านจิตใจ (moral) การมีส่วนร่วมทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีสิทธิในการตัดสินใจในสิ่งที่เกี่ยวข้อง และส่งผลต่อชีวิตคน

สำหรับ กนกอร รัตนอุดมสวัสดิ์ (2545: 12) อ้างถึง นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ว่าได้กล่าวถึง การกำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วมอาจจำแนกออกเป็นได้ 3 ประการ ตามลักษณะของการมีส่วนร่วมดังนี้

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน เช่น การรวมกลุ่มเยาวชนกลุ่มต่าง ๆ

2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชนเช่น กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน กรรมการหมู่บ้าน

3. การที่ประชาชนมีส่วนร่วม โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไหร่ก็ได้ทุกเวลา บางกรณี ก็ได้กำหนดลักษณะของการมีส่วนร่วมในลักษณะต่าง ๆ เช่น

3.1 กรณีมีส่วนร่วมเกิดจากเมืองบนหรือเบื้องล่าง

3.2 การจูงใจให้มีส่วนร่วมเกิดขึ้นโดยสมัครใจ

3.3 แบบองค์กร

นอกจากนี้ ปิยะรัตน์ ทองธานี (2544: 24) ยังได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการ คือ การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์, การกระทำการให้ และการร่วมรับผิดชอบ ดังแสดงในภาพ 1

1. การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ เป็นการข้องเกี่ยวทั้งตัว (self) ไม่ใช่เฉพาะเพียงแค่เกี่ยวข้องเฉพาะทางร่างกาย หรือทักษะ กล่าวคือ ผู้มีส่วนร่วมจะมีส่วนเกี่ยวข้องทางจิต (ego- involved) ไม่เพียงแต่เฉพาะด้านการงาน (task-involved)

2. การกระทำทำให้ เมื่อผู้มีส่วนร่วมได้บังเกิดความเกี่ยวข้องด้านจิตใจและอารมณ์แล้วก็เท่ากับเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์กระทำการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม โดยเหตุนี้การมีส่วนร่วมจึงเป็นมากกว่าการยินยอม (consent) ที่จะกระทำตามคำสั่ง ซึ่งเป็นการกระทำที่ปราศจากการยินยอม พร้อมใจ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การมีส่วนร่วมจึงเป็นความสัมพันธ์ทางอารมณ์และจิตใจแบบ “บุคคลวิถี” คือมีการติดต่อสื่อสารทั้งไปและกลับระหว่างบุคคลนั้นและกลุ่ม

3. การร่วมรับผิดชอบ เมื่อเกิดการเกี่ยวข้องด้านจิตใจ อารมณ์ และได้กระทำการให้แก่สถานการณ์กลุ่มนั้นแล้ว ผู้มีส่วนร่วมจะเกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มนั้นด้วย เพราะการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคมที่บุคคลเข้าไปเกี่ยวข้อง (self-involved) กับกลุ่มและต้องการ เห็นความสำเร็จของการทำงานนั้นด้วย จึงเกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่ม โดยสรุปแล้วอาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การมีส่วนร่วม = ความร่วมมือร่วมใจ + การประสานงาน + ความรับผิดชอบ (participation = cooperation + coordination + responsibility) ดังแสดงในภาพ 1

ภาพ 1 ปัจจัยในการมีส่วนร่วม (ปิยะรัตน์ ทองธานี, 2544: 26)

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

ในกระบวนการการมีส่วนร่วมนั้นได้มีนักวิจัยได้ระบุถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้ คือ

จิรายุ ทองเขื่อน (2537: 15) ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 4 ขั้นตอนเช่นกัน คือ

1. ร่วมคิด คือ สภาพที่เป็นอยู่มีอะไรที่เดือดร้อนและสาเหตุมาจากอะไร
2. ร่วมวางแผน คือ วิเคราะห์สาเหตุ จัดลำดับความสำคัญของปัญหา และพิจารณาทางเลือก
3. ร่วมดำเนินการ คือ ดำเนินงานตามโครงการและแผนกำหนดโครงการและแผนงาน
4. ร่วมติดตามประเมินผล คือ ประเมินผลความสำเร็จ หรือล้มเหลวตามระยะ ๆ และแก้ไข

นอกจากนี้แล้ว นัชชัย ทนุผล (2529: 118-119) ได้อธิบายถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นประกอบไปด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการระบุปัญหาและสาเหตุของปัญหา ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าประชาชนไม่มีบทบาทในการระบุปัญหาและความต้องการของเขาแล้ว โครงการต่าง ๆ ที่วางออกมาก็จะไร้ประโยชน์ เพราะโครงการที่วางออกมามีได้สนองตอบความต้องการที่แท้จริงของประชาชน อีกทั้งประชาชนจะมองไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมและการดำเนินกิจกรรมก็จะไม่ประสบความสำเร็จบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการระบุปัญหา วิเคราะห์ปัญหาคด้วยตนเอง โครงการที่วางไว้ก็สามารถดำเนินการไปสู่จุดมุ่งหมายได้โดยง่าย เพราะประชาชนจะเกิดความรู้สึกที่เป็นเจ้าของโครงการซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหาให้พวกเขาเองได้

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เมื่อประชาชนในชุมชนได้มีส่วนเข้ามามีบทบาทในการระบุปัญหาแล้ว ขั้นตอนไปคือ การร่วมกันวางโครงการดำเนินกิจกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหาของพวกเขาเองด้วยตัวของเขาเอง แต่อย่างไรก็ตาม นักพัฒนาหรือผู้มีความรู้ในการวางแผนควรมีส่วนเข้าไปร่วมในการวางแผนด้วย เพื่อคอยให้คำแนะนำประชาชนในการวางแผนกำหนดทางเลือกในการแก้ไขปัญหา แต่มิใช่ว่านักพัฒนาเหล่านี้จะเป็นผู้วางแผนกำหนดแนวทางแก้ปัญหาเสียเอง เพราะผลเสียที่ติดตามมาก็คือ ประชาชนจะไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ในโอกาสต่อ ๆ ไป การที่ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแรงร่วมใจในการตัดสินใจหาแนวทางการแก้ปัญหาและแนวทางดำเนินกิจกรรมนี้จะมีผลทำให้พวกเขา

เหล่านี้มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of belonging) ในกิจกรรมนั้น และจะนำมาซึ่งความร่วมมือร่วมใจกันดำเนินกิจกรรมที่วางไว้

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนปฏิบัติงาน ดังที่กล่าวมาแล้วว่าเมื่อประชาชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของในกิจกรรมแล้วผลที่ตามมาคือการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมที่วางไว้นอกจากนั้นแล้วนักพัฒนาควรกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนในรูปแบบของทรัพยากรธรรมชาติที่ประชาชนในชุมชนมีอยู่ตามกำลังความสามารถของประชาชน แทนที่จะใช้ทรัพยากรหรือปัจจัยจากภายนอกของชุมชนเสียทั้งหมด การดำเนินกิจกรรมร่วมกันนี้จะเป็นการเสริมสร้างให้ประชาชนรู้จักการทำงานร่วมกัน

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล การมีส่วนร่วมของประชาชนในขั้นนี้จะทำให้ประชาชนได้มีการประเมินว่า ผลงานที่ตัวเองได้ดำเนินไปนั้นได้รับผลดีหรือได้รับประโยชน์มากน้อยเพียงไร และอุปสรรคต่าง ๆ ที่ได้รับการดำเนินงานนั้น การที่ประชาชนมีส่วนร่วมใน

การประเมินผลนี้ จะทำให้ประชาชนรู้แจ้งเห็นจริงว่า กิจกรรมที่พวกเขาทำไปนั้นดีหรือไม่อย่างไร ซึ่งพวกเขาจะนำไปใช้วางแผนแนวทางแก้ไขในโอกาสต่อ ๆ ไปได้

นอกจากนี้ พระอัครินทร์ กำปะละ (2541: 9) ได้ระบุขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้สอดคล้องกับ นำชัย หนูผล ว่าประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการระบุปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพื่อแก้ปัญหา
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลเพื่อค้นหาข้อดีและข้อบกพร่อง เพื่อหาทาง แก้ไขในการทำงานให้มีประสิทธิภาพต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

จากการศึกษาของ สมคะเน จารุชาติ (2544: 3-4) ในเรื่องการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์ที่มีความสัมพันธ์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต: กรณีศึกษาสมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์การเกษตร จังหวัดอุดรดิตถ์ โดยศึกษาถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์การเกษตรที่มีความสัมพันธ์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยทำการรวบรวมข้อมูลจากสมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดอุดรดิตถ์ 7 กลุ่ม จำนวนทั้งสิ้น 125 คน ผลจากการศึกษากิจกรรมการมีส่วนร่วม พบว่า กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ สมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์มีส่วนร่วมในเรื่องกิจกรรมการผลิตในระดับมาก กิจกรรมด้านสังคมและวัฒนธรรม

สมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์มีส่วนร่วมในระดับมาก ในเรื่องกิจกรรมการปฏิบัติศาสนาและลดอบายมุข กิจกรรมประเพณีและวัฒนธรรม และกิจกรรมพัฒนาชุมชน กิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง ในส่วนด้านกิจกรรมการศึกษาอบรมหลักวิธีการสหกรณ์ การศึกษาอบรมวิชาชีพ การศึกษาอบรมด้านสาธารณสุขสมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์มีส่วนร่วมในระดับปานกลาง

ส่วน ปิยะรัตน์ ทองธานี (2544: 3-4) ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของเกษตรกรใน โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระราชดำริ จังหวัดลำปาง จากผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในขั้นตอนการระบุปัญหาและสาเหตุของปัญหา ซึ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมของเกษตรกรนั้นอยู่บนลักษณะที่ต้องได้รับคำแนะนำและขอคำปรึกษาจากเจ้าหน้าที่โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งผู้เข้ามามีส่วนร่วมจะได้รับการปรึกษาหารือหรือได้รับข่าวสารในกระบวนการปฏิบัติงาน แต่เกษตรกรไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ส่วนการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนและดำเนินกิจกรรม พบว่าเกษตรกรยังไม่สามารถตัดสินใจในการวางแผน ดำเนินกิจกรรม ทั้งการพิจารณาค้นหาทางเลือก การกำหนดทางเลือกและการประเมินผล ซึ่งเกษตรกรยังได้ขอคำปรึกษาและคำแนะนำต่าง ๆ จากเจ้าหน้าที่ในแบบทำตามคำสั่งที่บอกทุกอย่าง การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการลงทุนและการปฏิบัติงาน พบว่าเกษตรกรมีความต้องการที่จะแสดงบทบาทของตนร่วมกับเจ้าหน้าที่โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งได้แสดงความคิดเห็น โดยนำเอาความรู้จากประสบการณ์การรวมกลุ่มเป็นองค์กรและการดูงานมาแก้ไขและปรับปรุงการผลิตของตน และการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการติดตามและประเมินผล พบว่าเกษตรกรได้มีโอกาสในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจ ซึ่งเกษตรกรได้นำความรู้จากประสบการณ์และการดูงานมาใช้ในการปฏิบัติงาน โดยเกิดจากแรงกระตุ้นของเจ้าหน้าที่ในการสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้น ส่งผลให้เกษตรกรเกิดความรู้สึกตอบสนองและต้องการที่จะมีส่วนร่วมมากขึ้น

นอกจากนี้ พระฐานิ จองเจน (2544: 97-98) ได้ทำการศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทและศึกษาปัญหาและอุปสรรคของพระสงฆ์ในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท มีส่วนร่วมในระดับมากทั้งหมดทั้งในด้านการค้นหาปัญหา ในการวางแผนในกิจกรรมการพัฒนาชนบท การปฏิบัติงาน และการติดตามประเมินผลโครงการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ในจังหวัดเชียงใหม่ สำหรับระดับปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทนั้น อยู่ในระดับปานกลางในทุกด้าน ทั้งในด้านบุคคล ด้านพระธรรมวินัย กฎระเบียบของสงฆ์ ด้านการดำเนินงาน ด้านงบประมาณและเวลา นอกจากนี้ยังได้เสนอข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของพระสงฆ์ผู้ให้ข้อมูลว่าพระสงฆ์ควรมีบทบาทในการพัฒนา ทั้งในฐานะผู้ชี้แนะและส่งเสริมให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ มหาเถระสมาคมคณะสงฆ์ผู้ปกครองควรมีนโยบายในการมี

ส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์อย่างชัดเจน มีการติดตามประเมินผล พิจารณาให้ความช่วยเหลือพระสงฆ์ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ เจ้าหน้าที่ของรัฐควรให้ความร่วมมือและสนับสนุน ส่งเสริมในการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท

จากการตรวจเอกสารอาจกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมนั้นหมายถึง การที่ชาวบ้าน หรือ ประชาชนในชนบทมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การดำเนินงานตาม กิจกรรมที่ได้ตัดสินใจร่วมกัน และร่วมกันติดตามประเมินผล และร่วมกันรับผิดชอบผลของการดำเนินงานนั้น นอกจากนี้ในการดำเนินกิจกรรมโดยที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมนั้นยังเป็นการพัฒนาขีดความสามารถของตัวชาวบ้านเองด้วย คือ ความสามารถในการจัดการทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด อีกประการหนึ่งคือ ความสามารถในการพัฒนาความรู้ และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ และด้านอื่น ๆ

ในการวิจัยเรื่อง การก่อเกิดและพัฒนารูปแบบของธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ครั้งนี้ เป็นการศึกษา เพื่อให้ทราบถึงมูลเหตุที่ทำให้ชาวบ้านมารวมกลุ่มกันเพื่อดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชน โดยนำเอาภูมิปัญญาในเรื่องการผลิตน้ำมันงา มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินธุรกิจชุมชน และศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี ในด้านการบริหารจัดการ การพัฒนาและควบคุมผลิตภัณฑ์ การจัดการด้านการตลาดของกลุ่ม รวมถึงศึกษาปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของกลุ่ม และศึกษา การมีส่วนร่วมของประชากรในบ้านปางหมู ที่มีต่อกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับการก่อเกิดและพัฒนารูปแบบของธุรกิจชุมชน บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอนต่อไป

ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินธุรกิจชุมชนและโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

จากการที่เกษตรกรไทยต้องประสบกับปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจในปัจจุบัน หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนจึงมุ่งระดมสมอง ระดมความคิด และเงินทุนในการเข้าไปแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น ทุกฝ่ายเชื่อว่าปัญหาที่เกษตรกรไทยประสบอยู่สามารถแก้ไขได้โดยการสร้างงานสร้างอาชีพเสริมในชุมชนชนบท มีการนำโครงการสนับสนุนการสร้างอาชีพเข้าไปในชุมชนชนบท ผลักดันให้เกษตรกรหรือชาวบ้านประกอบอาชีพเสริมจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับตนเอง แนวทางแก้ไขที่หน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินการคือ การมุ่งพัฒนาธุรกิจชุมชน และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนพึ่งตนเอง ให้ชาวบ้านสามารถประกอบอาชีพ

อื่นเป็นอาชีพเสริมในช่วงนอกฤดูเก็บเกี่ยว มีการนำเงินทุน นำโครงการต่าง ๆ เข้าไปในชุมชนท้องถิ่น ผลักให้ชาวบ้านประกอบอาชีพ ด้วยเจตนาที่เป็นแนวทางที่ดำเนินไปถูกต้อง แต่ไม่ทุกชุมชนที่ประสบความสำเร็จ สาเหตุที่โครงการหลายโครงการต้องล้มเหลว (ศิวฤทธิ์ พงศกรรังศิลป์, 2544: 56-62)

สาเหตุที่โครงการหลายโครงการต้องล้มเหลว

สาเหตุที่โครงการหลายโครงการต้องล้มเหลวเกิดจากเหตุผลหลายประการดังนี้

1. มองข้ามภูมิปัญญาท้องถิ่น ชาวบ้านในชนบทมีรูปแบบการดำรงชีวิตที่พึ่งพาตนเองมาเป็นระยะเวลานาน มีชีวิตความเป็นอยู่โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นด้านอาหาร การกิน ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ไร่สวน เลี้ยงสัตว์ เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ โครงการต่าง ๆ ที่มีการสนับสนุนชาวบ้านให้ประกอบอาชีพ ละเลยหรือมองข้ามคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวบ้านเหล่านี้ที่ได้รับการถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่นจากบรรพบุรุษ โดยส่งเสริมให้ประกอบอาชีพด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านไม่เคยเรียนรู้มาก่อนซึ่งแตกต่างจากการประกอบอาชีพตามภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวบ้านมีความรู้และความชำนาญเป็นพิเศษ การผลิตหรือการประกอบธุรกิจชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีโอกาสที่จะประสบผลสำเร็จมากกว่า

2. มองข้ามความสำคัญของชุมชน ยึดตนเองหรือหน่วยงานสนับสนุนเป็นศูนย์กลาง ไม่ได้สนับสนุนให้เกษตรกรหรือชาวบ้านเริ่มคิดด้วยตนเอง ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนชนบทมีวิถีชีวิตและกระบวนการรับรู้ตามวิถีชีวิตของชาวชนบท ซึ่งแตกต่างจากคนในเมือง มีแนวคิดและความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน เมื่อมีการนำโครงการต่าง ๆ เข้าไปสนับสนุนการสร้างงานสร้างอาชีพในชุมชน หน่วยงานภายนอกเป็นผู้คิดผู้วางแผนทุกขั้นตอน ชาวบ้านเป็นผู้ปฏิบัติไม่ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมคิดและวางแผนในการประกอบอาชีพด้วยตนเอง ชาวบ้านไม่ได้เริ่มต้นคิดตามกระบวนการความคิดของตนเอง แต่เมื่อมีโครงการเข้ามาจึงทำเพราะเป็น โครงการที่ได้เปล่าและไม่หวังผลตอบแทนอะไร จึงเป็นการยากที่จะทำให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจกระบวนการความคิดของหน่วยงานภายนอก จึงไม่มีความตั้งใจและความมุ่งมั่นประกอบอาชีพให้ประสบผลสำเร็จ

3. ขาดประสบการณ์ในการดำเนินธุรกิจ ชาวบ้านในชุมชนชนบทถูกสั่งสอนเรียนรู้ และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นบนพื้นฐานและวิถีชีวิตของชาวชนบทในการทำสวนทำไร่ ไม่ได้ผ่านการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับการค้าขายหรือทำธุรกิจ เมื่อมีโครงการต่าง ๆ เข้ามาจึงไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องมาจากชาวบ้านค้าขายไม่เป็น ไม่เท่าทันต่อเล่ห์เหลี่ยมในการประกอบธุรกิจจึงเสียเปรียบพ่อค้าคนกลางตลอดเวลา

4. มองข้ามความสำคัญของการตลาด โครงการต่าง ๆ ที่มีการสนับสนุนให้ชาวบ้านประกอบอาชีพไม่ได้คำนึงถึงความสำคัญของการตลาด เน้นแต่การผลิตตามที่หน่วยงานต่าง ๆ คิดไว้ให้ แต่ในการประกอบอาชีพทุกประเภทการตลาดเป็นสิ่งสำคัญ ควรมีการศึกษาตลาดก่อนว่าลูกค้าคือใคร มีลักษณะอย่างไร มีศักยภาพในการซื้อหรือไม่ โดยยึดหลักแนวความคิดด้านการตลาดของ Philip Kotler (1999: 13) อ้างโดย ศิวฤทธิ์ พงศกรรังศิลป์ (2544: 56-62) ที่มุ่งเน้นตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคให้เกิดความพอใจสูงสุด โดยที่บริษัทยังคงได้รับกำไร หรืออาจกล่าวได้ว่าโครงการต่าง ๆ ที่จะก่อตั้งต้องสามารถขายสินค้าให้ได้ก่อนที่จะผลิตสินค้า นั่นคือต้องสามารถอธิบายได้ว่าลูกค้าคือใคร ต้องการซื้ออะไร ลูกค้าซื้อได้ในราคาเท่าใด แต่ในโครงการต่าง ๆ ดำเนินโดยการขาดมุมมองทางการตลาด

5. เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน โครงการบางโครงการแทนที่จะเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน กลับเป็นการทำลายความสามัคคีก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชน เพราะโครงการต่าง ๆ มีแนวทางการสร้างงานสร้างอาชีพให้กับชาวบ้านในชนบทเพื่อเป็นอาชีพเสริม ซึ่งมักจะมีรูปแบบในการแจกจ่ายงานในลักษณะสหกรณ์การผลิต โดยในแต่ละชุมชนแต่ละโครงการมีสมาชิกอยู่หลายคนทำให้มีปัญหาด้านมาตรฐานการผลิตในระดับเดียวกัน แต่ผลงานและผลตอบแทนที่ได้รับเท่ากันจึงทำให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนได้ หรือบางครั้งผู้ที่ดูแลตลาด รู้จักลูกค้าจำนวนมากอาจจะแยกออกไปดำเนินธุรกิจเองได้

6. ขาดแคลนเงินลงทุน โครงการต่าง ๆ ที่ต้องล้มเหลวเนื่องมาจากสาเหตุอีกสาเหตุหนึ่งคือ เงินลงทุนหรือเงินที่ได้รับสนับสนุนมาประกอบอาชีพเป็นเงินที่ได้รับมาฟรี เป็นเงินจากกลุ่มทุนภายนอก เมื่อโครงการต้องล้มเหลว ชาวบ้านจึงไม่เสียค่าหรือเกิดความหวงแหน จึงไม่เกิดความมุ่งมั่นในการรักษาโครงการไว้ (ศิวฤทธิ์ พงศกรรังศิลป์, 2544: 56-62)

นอกจากนี้ยังสามารถสรุปถึงปัญหาของการทำธุรกิจชุมชนจากข้อสรุปของการสัมมนาเชิงปฏิบัติการร่วมกับตัวแทนของกลุ่มแม่บ้านในเขตอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เรื่อง “กลุ่มแม่บ้านกับปัญหาของธุรกิจชุมชน” กรณีศึกษา: กลุ่มแม่บ้านเขตอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ที่จัดขึ้นเมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2543 โดยสาขาวิชาการตลาด ภาควิชาบริหารธุรกิจ คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ที่ได้ทำการค้นหาถึงปัญหาสำคัญด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับการทำธุรกิจของกลุ่มแม่บ้านในเขตอำเภอสันทราย ที่เกิดขึ้น 4 ปัญหาหลัก คือ 1) ปัญหาทางด้านการผลิต ได้แก่ กลุ่มแม่บ้านขาดความรู้ในการผลิตที่ถูกต้อง อุปกรณ์ในการผลิตมีไม่เพียงพอและล้าสมัย การผลิตมีความไม่สม่ำเสมอและไม่สามารถควบคุมปริมาณการผลิตในแต่ละครั้งได้เนื่องจากไม่ทราบความต้องการซื้อของลูกค้า นอกจากนี้ยังเป็นสาเหตุให้กลุ่มแม่บ้านขาดอำนาจการต่อรองในการซื้อวัตถุดิบจากผู้ขายวัตถุดิบอีกด้วย 2) ปัญหาด้านการเงิน ได้แก่ เงินลงทุนภายในกลุ่มยังน้อยเนื่องจาก

สมาชิกภายในกลุ่มไม่กล้าเสี่ยงนำเงินมาลงทุนเพิ่ม ทำให้การหมุนเวียนของเงินในการดำเนินธุรกิจเป็นไปค่อนข้างช้า ไม่มีการแบ่งผลกำไรและเงินปันผลให้แก่สมาชิกเนื่องจากต้องนำกำไรที่ได้ไปใช้ซื้อวัตถุดิบในการผลิตครั้งต่อไป นอกจากนี้ยังขาดแหล่งเงินทุนสนับสนุนจากภายนอก 3) ปัญหาด้านการตลาด ซึ่งทางกลุ่มแม่บ้านเห็นว่าเป็นปัญหาสำคัญมากที่สุดในขณะนี้ ได้แก่ ขาดการวิเคราะห์ความต้องการของลูกค้า ช่องทางในการจัดจำหน่ายมีน้อย ขาดตลาดที่จะรองรับสินค้า รูปแบบผลิตภัณฑ์ไม่ดึงดูดใจ ไม่มีการตรวจสอบคุณภาพและไม่มีมาตรฐานรับรอง มีคู่แข่งเพิ่มมากขึ้น ไม่เคยมีการส่งเสริมการขายเพราะกลุ่มแม่บ้านมีความรู้ทางด้านนี้น้อยและไม่มียงบประมาณเพียงพอที่จะทำ และ 4) ปัญหาทางด้านความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการ ที่สำคัญได้แก่ ความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการและข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่ได้รับจากหน่วยงานราชการมีน้อย รวมทั้งข้อมูลข่าวสารที่ได้รับบางครั้งไม่สามารถนำมาปฏิบัติใช้ได้ (จำเนียร บุญมาก, 2544: 46-50)

สำหรับการแก้ไขปัญหที่เกิดจากการดำเนินธุรกิจชุมชนในระยะแรกนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรวมทั้งกลุ่มชาวบ้านเองจะต้องพยายามค้นคว้าศึกษาหาความรู้หรือกลยุทธ์ทางด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะความรู้ทางด้านการตลาดเพื่อที่จะได้นำเอาความรู้นั้นมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับการดำเนินธุรกิจของกลุ่มตนเอง ส่วนในระยะยาวนั้นหน่วยงานของภาครัฐที่เกี่ยวข้องจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการให้ความรู้หรือเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาดัง ๆ ที่เกิดขึ้นกับการดำเนินธุรกิจของกลุ่มชาวบ้าน เพื่อที่ทางกลุ่มชาวบ้านจะได้นำเอาความรู้หรือข้อเสนอแนะที่ได้รับไปปรับใช้กับการดำเนินธุรกิจของตนเอง ซึ่งในระยะยาวแล้วกลุ่มชาวบ้านก็จะสามารถนำเอาความรู้หรือประสบการณ์ที่ได้รับนั้นไปใช้แก้ไขปัญหาดัง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตได้โดยไม่ต้องพึ่งพาหรืออาศัยความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐอีกต่อไป หากปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มชาวบ้านสามารถแก้ไขได้แล้ว การดำเนินธุรกิจของกลุ่มชาวบ้านก็จะมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ภาพรวมของชุมชนก็จะมีความเข้มแข็งขึ้นตามไปด้วยและมีความเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืนต่อไปได้

ภาคสรุป

จากการตรวจเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการรวมกลุ่ม ธุรกิจชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญา ธุรกิจชุมชน และความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินธุรกิจชุมชน ผู้วิจัยพบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น คือความรู้ ความสามารถ และทักษะที่เกิดจากการสั่งสมจากประสบการณ์ ผ่านกระบวนการเรียนรู้และคัดเลือกปรับปรุงพัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาช้านาน และเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น แต่ละท้องถิ่นก็จะมีภูมิปัญญาแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับพื้นฐานความรู้เดิมของชุมชนนั้น ซึ่งภูมิปัญญา นี้เองที่เป็นสิ่งสำคัญของการทำกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เป็นแนวทางหนึ่งของการพัฒนาชุมชนและประเทศ ให้รอดพ้นจากปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจ เสริมสร้างเศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง และส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เนื่องจากธุรกิจชุมชนเน้นการร่วมกันรวมพลัง ร่วมมือ ร่วมใจในเรื่องทุน วัตถุดิบ แรงงาน การผลิตการประกอบการ เทคโนโลยีที่ทุกคนร่วมกันเป็นเจ้าของ นอกจากนั้นยังเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับบุคคล ครอบครัว และชุมชน ให้ทุกคนร่วมมือกันพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่น เป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน นอกจากนี้ธุรกิจชุมชนยังช่วยให้ชุมชนรู้จักใช้ทรัพยากรในชุมชนเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเน้นการพึ่งตนเองได้

การดำเนินธุรกิจชุมชนให้ประสบความสำเร็จต้องเกิดจากการรวมตัวกันของสมาชิกภายในชุมชน และสมาชิกในชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในการจัดการ ทั้งการผลิต การแปรรูป และการตลาดมีจุดเด่นคือ ตัวผลิตภัณฑ์ควรจะต้องใช้วัตถุดิบและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสาน ประยุกต์ให้ตรงกับความต้องการของตลาดในปัจจุบัน เป็นโครงการที่สร้างความเจริญให้กับชุมชน เพื่อให้ประชาชนมีงานทำ มีรายได้ โดยเฉพาะมุ่งเน้นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตของหมู่บ้าน อีกทั้งเป็นการพัฒนาทรัพยากรบุคคลในชุมชน ให้มีความรู้ ความสามารถในการบริหารจัดการ ด้านการผลิต การแปรรูปและการตลาดอีกด้วย เป็นนโยบายที่สอดคล้องกับแนวคิดธุรกิจชุมชนอย่างแท้จริง

กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ได้ดำเนินธุรกิจชุมชนและเข้าร่วมโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ของรัฐบาล เพื่อการผลิตน้ำมันงา ให้เป็นสินค้าที่มีคุณภาพและได้มาตรฐาน ระยะเวลาการดำเนินงานของกลุ่มนี้ดำเนินการมาแล้ว 4 ปี โดยกลุ่มสามารถดำรงอยู่ได้ และประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ดังนั้นจึงเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งที่จะทำการศึกษาถึงการก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มหรือองค์กรของชาวบ้าน ว่ามีความเป็นมาอย่างไร ในการจัดตั้งกลุ่ม และกลุ่มมีการบริหารจัดการอย่างไรบ้าง ในการวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษากลุ่มที่ประสบความสำเร็จ เพื่อที่จะได้นำข้อมูลมาเป็นประโยชน์ในการแนะแนวทาง

ในการบริหารจัดการและพัฒนาธุรกิจชุมชนให้เหมาะสมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ช่วยให้
สังคมไทยอยู่รอดปลอดภัยพร้อมจะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตต่อไป

กรอบแนวความคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่องการก่อเกิดและพัฒนากลุ่มของธุรกิจชุมชนของกรณีศึกษากลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีกรอบแนวความคิดในการศึกษาดังนี้

ภาพ 2 กรอบแนวความคิด

บทที่ 3 วิธีการวิจัย

สถานที่ดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้จะทำการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมูอำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีจำนวนสมาชิกกลุ่มทั้งหมด 15 คน

ขั้นตอนในการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี โดยศึกษาการก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชน เพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการ ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับการใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้าน การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างภายในชุมชนกับภายนอกชุมชน ศึกษาการดำเนินกิจการ การบริหารจัดการกลุ่ม การพัฒนาและควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์ การจัดการด้านการตลาด และการแบ่งปันผลประโยชน์ รวมไปถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยและพัฒนาต่อไป

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

ข้อมูล คือ ปรากฏการณ์ทั้งในด้านสภาพกายภาพแวดล้อมหรือสภาพนิเวศของชุมชน ปรากฏการณ์ในด้านพฤติกรรม การปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความคิด ค่านิยมของบุคคล กลุ่ม หรือของชุมชนที่นักวิจัยศึกษาโดยวิธีการต่างๆ เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์และทำการรวบรวมบันทึกไว้เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพซึ่งเป็นข้อมูลที่มีลักษณะเป็นข้อความหรือเป็นการพรรณนา ที่บรรยายให้เห็นถึงสภาพปรากฏการณ์ ประเภท กระบวนการของความเคลื่อนไหวแปรเปลี่ยนของปรากฏการณ์ ที่เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนด้วยตนเอง และหรือกับปัจจัยภายนอก รวมทั้งสะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายของมุมมองของคนในชุมชนที่มีความแตกต่างกันในด้านสถานภาพ หรือบทบาทในชุมชนหรือที่มีความสัมพันธ์กับผู้วิจัยในลักษณะที่แตกต่างกัน (ชัยนัฏ วรรณะภูติ และคณะ, 2537: 154)

1. ประเภทของข้อมูล

ข้อมูล (data) เป็นข่าวสาร (information) หรือข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เป็นตัวเลขหรือไม่เป็นตัวเลข ซึ่งจะนำมาใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนในการสรุปผลการวิจัย ข้อมูลมีการแบ่งประเภทไว้หลายประเภท ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์ จำแนกประเภทข้อมูลได้ดังนี้

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) เป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมขึ้นมาใหม่เพื่อวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนั้นโดยเฉพาะ ไม่ใช่เป็นการรวบรวมข้อมูลที่มีผู้อื่นได้ทำการเก็บรวบรวมไว้แล้ว ข้อมูลปฐมภูมิเป็นรายละเอียดหรือข้อเท็จจริง ที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมมาจากแหล่งข้อมูลโดยตรง

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) เป็นข้อมูลที่ผู้หนึ่งผู้ใด หรือกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล หรือจัดหมวดหมู่ไว้เรียบร้อยแล้ว ซึ่งเป็นข้อมูลที่ผ่านกรรมวิธีทางข้อมูล (data processing) หรือการวิเคราะห์ (data analysis) มาแล้ว ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ บันทึกประวัติบุคคล สถิติในรายงานต่าง ๆ ตลอดจนถึงเอกสารทุกประเภท ทั้งรายงานการประชุม รายงานประจำเดือน รายงานประจำปี เอกสารทางราชการ เอกสารส่วนบุคคล หนังสือพิมพ์รายวัน นิตยสาร วารสาร สารานุกรม หลักฐานทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น (ธีรวิทย์ เอกะกุล, 2542: 183)

ในการศึกษาครั้งนี้จะดำเนินการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องทุกด้าน ข้อมูลที่จะเก็บรวบรวมมีทั้งข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการศึกษารวบรวมจดบันทึกปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นที่สามารถสังเกตได้ด้วยตนเอง หรือจากการได้รับการบอกเล่า โดยผ่านการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล นอกจากนั้นยังมีการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ เช่น ประวัติหมู่บ้าน รายงาน เอกสารหรือสถิติทางราชการ งานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่ทำการวิจัยและหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น เป็นต้น โดยมีสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู เป็นกลุ่มประชากรที่ทำการศึกษา และผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลกับกลุ่มประชากรด้วยตนเอง

2. แหล่งข้อมูล

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 15 คน รวมทั้งนางสาวสุดาณี คำดี ที่ปรึกษาของกลุ่มด้วย โดยที่ตัวผู้วิจัยเองจะเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนโดยต่อเนื่องกันเป็นเวลานานพอที่จะสามารถเข้าถึงข้อเท็จจริงได้ เนื่องจากในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ต้องการข้อมูลที่ละเอียดและเป็นจริงมากที่สุด เพื่อนำมาอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับการก่อเกิดและพัฒนาการของกลุ่ม

3. การเข้าถึงข้อมูล

ผู้วิจัยเข้าไปทำความเข้าใจกับผู้นำชุมชน ซึ่งได้แก่กำนัน โดยการแนะนำตัวว่าเป็นใคร มีวัตถุประสงค์ในการเข้าหมู่บ้านครั้งนี้อย่างไรและแนะนำงานวิจัยที่จะทำครั้งนี้ และให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้แนะนำผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูล คือ สมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี และชาวบ้าน บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน หลังจากนั้นผู้วิจัยต้องทำความรู้จักสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูล และดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกต และการสัมภาษณ์ต่อไป

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วยวิธีการหลายประเภtnำมาใช้ผสมผสานกันให้เหมาะสมกับโอกาส สถานการณ์ และสถานที่ ได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participation observation) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (indepth interview) และการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ เพื่อให้ได้ซึ่งข้อมูล ข้อเท็จจริงของปรากฏการณ์ที่แท้จริงในชุมชนที่ศึกษาอย่างสมบูรณ์ตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยทำการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตลอดจนรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านอื่น ๆ ของเกษตรกรรมสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี โดยที่ผู้วิจัยเข้าไปสนิทสนมสร้างความไว้วางใจกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเพื่อให้การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นไปด้วยความราบรื่น ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

การสังเกต (Observation)

การสังเกตเป็นเทคนิควิธีการหนึ่งในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งต้องใช้ตัวบุคคลมาทำหน้าที่สังเกตพฤติกรรมของกลุ่มที่ทำการศึกษาวิจัย หรือสังเกตในสิ่งที่ทำการศึกษาวิจัย ด้วยการใช้ตาและหูเป็นเครื่องมือสำคัญในการเฝ้าติดตามดูพฤติกรรมของบุคคล หรือกลุ่มคนที่ใช้ในการศึกษาวิจัย เมื่อได้พฤติกรรมที่สังเกตได้แล้วจึงใช้วิธีการจดบันทึกข้อมูลต่อไป (ธีรวุฒิ เอกะกุล, 2542: 163-164)

ประเภทของการสังเกต

การสังเกตที่ใช้ในการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์ แบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท ดังนี้

1. การสังเกตโดยเข้าไปมีส่วนร่วม (participant observation) เป็นการสังเกตที่ผู้สังเกตเข้าไปอยู่ร่วมในกลุ่มในสถานการณ์ที่ถูกสังเกต โดยผู้สังเกตเป็นสมาชิกผู้หนึ่งของกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกับผู้ถูกสังเกต การสังเกตโดยเข้าไปมีส่วนร่วมนี้ แบ่งได้ 2 ประเภท ดังนี้

1.1 การเข้าไปร่วมโดยสมบูรณ์ (complete participant) ผู้สังเกตจะเป็นสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มที่ทำการสังเกต ผู้ถูกสังเกตจะ unaware ว่ากำลังถูกสังเกตพฤติกรรม ผู้สังเกตต้องปิดบทบาทที่แท้จริงของตนเอง ซึ่งต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถสูงและได้รับการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี

1.2 การเข้าไปมีส่วนร่วมโดยไม่สมบูรณ์ (incomplete participant) ผู้สังเกตจะเข้าร่วมและมีส่วนร่วมในกิจกรรมบ้างตามที่เห็นสมควร ผู้ถูกสังเกตจะรู้ว่ากำลังถูกสังเกต เช่น ผู้สังเกตเข้าไปในหมู่บ้าน และพยายามสร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้าน ทำตัวเองให้คล้ายกับสมาชิกคนหนึ่งของหมู่บ้าน แล้วสังเกตพฤติกรรม หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านตามที่ต้องการวิจัย

2. การสังเกตโดยไม่เข้าไปมีส่วนร่วม (non-participant observation) เป็นการสังเกตที่ผู้สังเกตอยู่ภายนอกสถานการณ์ หรือกิจกรรมที่กำลังสังเกต ผู้สังเกตกระทำตนเองเป็นบุคคลภายนอก โดยไม่เข้าร่วมกิจกรรมที่กำลังดำเนินอยู่ ซึ่งจะใช้การสังเกตโดยผู้ถูกสังเกตรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ได้ (ธีรวุฒิ เอกะกุล, 2542: 163-164)

สำหรับการศึกษารั้วนี้ ใช้การสังเกตทั้งแบบเข้าไปมีส่วนร่วมและแบบไม่เข้าไปมีส่วนร่วมควบคู่กันไปเพื่อให้ได้ข้อมูลข้อเท็จจริงทุกรายละเอียดหลาย ๆ แบบ เพื่อประโยชน์การนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ ของการพัฒนาการและการดำรงอยู่ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู จังหวัดแม่ฮ่องสอนให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงมากที่สุด โดย การสังเกตโดยตรงและการเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งเป็นโอกาสที่ได้ซักถามถึงวัตถุประสงค์ของการจัดการหรือการพัฒนาวิธีการใหม่ ๆ ในการทำกิจกรรมธุรกิจชุมชน และการสัมภาษณ์ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพที่เจาะลึก เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การสัมภาษณ์ (Interview)

การสัมภาษณ์เป็นอีกเทคนิควิธีการหนึ่งในการเก็บรวบรวมข้อมูล ที่ใช้ในการ สารทนาแบบมีจุดมุ่งหมายแน่นอน ระหว่างผู้ที่ต้องการทราบเรื่องราวเรียกว่า ผู้สัมภาษณ์ (interviewer) กับผู้ที่ให้เรื่องราวซึ่งเรียกว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ หรือ ผู้ถูกสัมภาษณ์ (interviewee)

เครื่องมือที่สำคัญของการสัมภาษณ์คือการสนทนาโต้ตอบระหว่างบุคคล 2 ฝ่าย ด้วยวิธีการพบปะโดยตรง (face to face) ซึ่งอาจกระทำโดยใช้คำพูด ท่าทาง เครื่องหมาย และความรู้สึกที่แสดงออกทางสีหน้า และอื่น ๆ การสัมภาษณ์เป็นวิธีการได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือและเจาะลึก

ประเภทของการสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์ถ้าแบ่งตามโครงสร้างของการสัมภาษณ์ แบ่งได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. การสัมภาษณ์แบบมาตรฐาน (standardized or structural interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่เตรียมคำถามไว้ล่วงหน้าก่อนแล้วคำถามมีอย่างไรก็ใช้การสัมภาษณ์เป็นไปตามนั้น เมื่อหมดคำถาม ก็เป็นอันจบการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบมาตรฐานจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1.1 การสัมภาษณ์แบบปลายเปิด (close-ended interview) เป็นคำถามกำหนดไว้ให้ด้วยว่าจะต้องตอบสัมภาษณ์อย่างไร เพียงแต่ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เลือกตอบในหัวข้อตัวเลือกที่กำหนดไว้ให้ตามแบบฟอร์มเท่านั้นผู้สัมภาษณ์จะทำการขีดตอบ (check list) ที่ได้คำตอบจากผู้ถูกสัมภาษณ์

1.2 การสัมภาษณ์แบบปลายเปิด (open-ended interview) เป็นคำถามที่เปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ตอบได้ตามความพึงพอใจโดยไม่จำกัดคำตอบ

2. การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นมาตรฐาน (unstructured interview) เป็นวิธีการสัมภาษณ์ไม่มีแบบแผนกำหนดตายตัว การจะได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับทักษะของผู้สัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นมาตรฐานมี 4 ประเภท ดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (nonstructured interview) เป็นวิธีการสัมภาษณ์ ที่ใช้การพูดเกี่ยวกับตัวเองแล้ว ผู้สัมภาษณ์ทำการสรุปข้อมูลที่ได้ตามหลักการความรู้ของผู้สัมภาษณ์

2.2 การสัมภาษณ์แบบมุ่งเน้นเฉพาะเรื่อง (focused interview) เป็นการหักเหความสนใจของผู้ถูกสัมภาษณ์ให้มาสู่จุดที่ผู้สัมภาษณ์ต้องการรวมทั้งเป็นการเบี่ยงเบนความสนใจของผู้ถูกสัมภาษณ์ให้ตอบสัมภาษณ์ในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องการคำตอบเท่านั้น

2.3 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (indepth interview) เป็นการพยายามล้วงเข้าไปในจิตใจของผู้ถูกสัมภาษณ์ให้พูดในสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในจิตใจ จึงต้องพยายามถามด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ได้ ข้อเท็จจริงมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

2.4 การสัมภาษณ์แบบไม่มีการชี้นำ (non-directive interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ปล่อยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์พูดตามความพอใจ ไม่มีการโน้มน้าวให้ตอบในเรื่องที่ผู้สัมภาษณ์ต้องการ ผู้สัมภาษณ์เพียงแต่รับฟังและคอยกระตุ้นให้ผู้ถูกสัมภาษณ์พูดไปตามความพอใจ

ที่ต้องการจะพูด (ธีรวุฒิ เอกะกุล, 2542: 165-167)

การศึกษาครั้งนี้ใช้การสัมภาษณ์ทั้งแบบมาตรฐาน (standardized or structural interview) โดยการถามคำถามที่กำหนดไว้แล้วล่วงหน้า ตัวอย่างคำถาม เช่น เริ่มก่อตั้งกลุ่มขึ้นมาเมื่อใด สมาชิกเมื่อเริ่มก่อตั้งกลุ่มมีจำนวนเท่าใด เป็นต้น และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นมาตรฐาน (unstructured interview) โดยการเริ่มถามจากคำถามที่ได้กำหนดมาแล้วล่วงหน้าให้ผู้ให้ข้อมูลตอบคำถามและเล่ารายละเอียดเกี่ยวกับคำถามที่ถามไปเรื่อยๆ และทำการจดบันทึก สรุปรายละเอียดที่สำคัญไว้เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป ในระหว่างที่ทำการสัมภาษณ์อาจพบข้อมูลบางอย่างที่สำคัญสำหรับการวิจัย ก็จะทำให้การสัมภาษณ์เพิ่มเติมในเรื่องนั้น ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

วิธีการเก็บข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ

ในการทำงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยมีบทบาทสำคัญมาก เพราะมีฐานะเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยตนเอง สิ่งแรกที่ผู้วิจัยต้องทำความเข้าใจ คือ วิธีการเข้าถึงปรากฏการณ์อันได้แก่ชุมชน เนื่องจากงานวิจัยเชิงคุณภาพให้ความสำคัญต่อการทำวิจัยกับมนุษย์ซึ่งต่างจากการทำการวิจัยกับสิ่งอื่น ๆ การวิจัยชนิดนี้จึงกำหนดให้ผู้วิจัยซึ่งเป็นมนุษย์คนหนึ่งเข้าไปสัมผัสใกล้ชิดกับมนุษย์คนอื่น ๆ ที่ตนจะทำการวิจัยด้วย (สุภางค์ จันทวานิช, 2537: 89-94)

นักวิจัยเชิงคุณภาพที่ทำงานสนามในชุมชนจะต้องเข้าไปพักอาศัยในหมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อจะได้เก็บรวบรวมข้อมูลได้สมบูรณ์ที่สุด การวางตัวในขณะที่พักอาศัยอยู่กับชาวบ้านก็เป็นเรื่องสำคัญ ผู้วิจัยจะต้องเตรียมตัวให้พร้อมที่จะเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้านอย่างกลมกลืนที่สุด ต้องรู้ภาษาดีพอจะสื่อสารกับชาวบ้านได้ ต้องแต่งตัวให้กลมกลืนกับชาวบ้าน ต้องไม่ประพฤติปฏิบัติสิ่งที่เป็นข้อรังเกียจหรือข้อห้ามของชุมชน ผู้วิจัยอาจเตรียมอุปกรณ์สำหรับช่วยเก็บข้อมูลในหมู่บ้าน เช่น เทปบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป และกล้องวิดีโอ เทปบันทึกเสียงมีประโยชน์สำหรับการเก็บข้อมูลที่ไม่ใช่ภาษาพูด เช่น เสียงดนตรี เสียงสวด และใช้สำหรับการสัมภาษณ์บางอย่าง ทั้งนี้โดยได้รับคำอนุญาตจากผู้ให้สัมภาษณ์ ส่วนกล้องถ่ายรูปและกล้องวิดีโอเหมาะสำหรับการเก็บภาพที่เป็นพิธีกรรม กระบวนการ เหตุการณ์ที่มีลักษณะพิเศษหาได้ยาก หรือบุคคลที่สำคัญต่อการวิจัย เช่น ภาพถ่ายการประชุมของชาวบ้านในคณะกรรมการหมู่บ้าน (สุภางค์ จันทวานิช, 2537: 89-94)

ขั้นตอนต่อไปในการเข้าสนามคือการแนะนำตัว นักวิจัยเชิงคุณภาพที่จะไปทำงานในหมู่บ้านจะต้องแนะนำตนเองให้ชาวบ้านรู้จัก ให้ชาวบ้านรู้ว่าผู้วิจัยเป็นใครจะมาทำอะไรใน

หมู่บ้านรวมถึงอธิบายด้วยว่าทำไมจึงเลือกมาที่นี่ จะเอาผลงานไปทำอะไร และเพื่อสร้างความไว้วางใจ สิ่งสำคัญที่สุดของการเข้าสนามและการแนะนำตัวคือ การกำหนดสถานภาพและบทบาทที่เหมาะสมของนักวิจัยนั่นคือการได้เข้าเป็นสมาชิกและมีส่วนร่วมในชุมชนหมู่บ้านที่ไปทำการศึกษา ถ้าบทบาทนั้นเปิดโอกาสให้ได้สังเกตในสิ่งที่ต้องสังเกตได้และเปิดโอกาสให้ติดต่อสัมพันธ์หรือสามารถเข้าใจกลุ่มคนที่ต้องศึกษา บทบาทนั้นก็จะเป็นบทบาทที่ดีสำหรับนักวิจัย การกำหนดบทบาทของผู้วิจัยอาจทำได้สองลักษณะคือ ไม่บอกว่าเป็นใคร และ บอกว่าเป็นใคร การเลือกบทบาทชนิดเปิดเผยหรือปกปิดขึ้นอยู่กับการศึกษาว่าถ้าคนในชุมชนทราบบทบาทของนักวิจัยแล้ว จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงข้อมูลหรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชาวบ้านหรือไม่ สำหรับการทำงานในชุมชนหมู่บ้านนักวิจัยควรเลือกบทบาทเปิดเผย เพราะผู้วิจัยจะต้องคลุกคลีกับชาวบ้านเป็นเวลายาวนานจึงควรเลือกบทบาทที่เป็นจริง (สุรางค์ จันทวานิช, 2537: 89-94)

สำหรับการวิจัยเรื่องการก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ทั้งแบบมาตรฐานที่มีการตั้งคำถามที่ต้องการทราบคำตอบไว้ล่วงหน้า และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยที่ผู้วิจัยจะเข้าไปแนะนำตัวกับกำนันบ้านปางหมู และครูตาล หรือ คุณสุดาณี คำดี (ผู้นำกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี) ว่าผู้วิจัยเป็นนักศึกษาระดับปริญญาโท กำลังทำวิทยานิพนธ์และมีความสนใจจะทำการวิจัยในเรื่องของการประกอบธุรกิจชุมชนโดยการใช้องค์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการศึกษา สอบถามถึงข้อมูลพื้นฐานของบ้านปางหมู และข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี และจะเข้าไปพูดคุยกับสมาชิกกลุ่ม เพื่อขอสัมภาษณ์ และทำการสังเกต โดยที่ผู้วิจัยจะเข้าไปพักอาศัยในหมู่บ้านเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลให้สมบูรณ์ที่สุด และเนื่องจากผู้วิจัยเป็นคนในชุมชนซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับกลุ่มคนต่าง ๆ มากที่สุด จึงเป็นการง่ายต่อผู้วิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะแยกแยะและอธิบายองค์ประกอบความหมาย และความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ ภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมตามวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ นั่นคือ การมองภาพองค์รวม การอธิบายบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของปรากฏการณ์ และการนำเอาทัศนะของคนมาอธิบายปรากฏการณ์ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจะให้ความสำคัญต่อการจำแนกแยกแยะปรากฏการณ์ เพื่อทำความเข้าใจกับความหลากหลายและความหมายของปรากฏการณ์ หรือเหตุการณ์จากทัศนะของผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์ หรือที่แวดล้อมเหตุการณ์ ซึ่งมีส่วนกำหนดและตีความหมายปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์นั้นด้วย (ชยันต์ วรรณะภุติ, 2537: 180) ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ช่วงเวลาที่เก็บข้อมูลไม่จำเป็นที่จะเป็นการสังเกตการสัมภาษณ์ ข้อมูลเอกสารในสนามนั้น นักวิจัยจะใช้เวลาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ควบคุมกันไป และนำผลวิเคราะห์มาใช้ในการปรับแนวคิด ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และวิธีการเก็บข้อมูลให้ครบถ้วน มีความแม่นยำตรงของการวิจัยยิ่งขึ้น ดังนั้นช่วงการเก็บข้อมูลกับการวิเคราะห์จึงทำควบคู่กันไป มิได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดเป็นสองช่วง แต่เป็นกระบวนการที่ทำควบคู่กันไป กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จึงเริ่มกระทำไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่อยู่ในสนามและหลังจากเก็บข้อมูลเสร็จก็จะเป็นช่วงที่นำเอาแนวคิดต่าง ๆ ที่ได้พัฒนาไว้ก่อนมาวิเคราะห์ทำเป็นระบบอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะทำให้งานวิเคราะห์เป็นระบบ และทำได้สะดวกไม่ยุ่งยากสับสน (นิศา ชูโต, 2540: 139-141)

สำหรับการศึกษานี้ จะทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมมาจำแนกเป็นหมวดหมู่ จัดระบบข้อมูล และทำการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนย่อยทุกครั้ง หลังจากจัดเก็บ ข้อมูล เพื่อให้สามารถรู้ได้ว่ายังขาดข้อมูลที่สำคัญอะไรบ้างที่ต้องเก็บเพิ่มเติม แล้วจึงนำข้อมูลทั้งหมดและผลของการวิเคราะห์ย่อย มาจัดหมวดหมู่และแยกประเภทของข้อมูลให้เป็นระบบ แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลรวมทั้งหมดอีกครั้งหนึ่ง พร้อมทั้งนำเอาแนวคิดและทฤษฎีที่เหมาะสมสอดคล้องกับเรื่องที่ทำการศึกษามาวิเคราะห์ และอธิบายข้อมูลที่รวบรวมมาได้ เพื่อสนับสนุนแนวคิดนั้น ๆ

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการคือ ประการที่หนึ่งเพื่อศึกษาความเป็นมาและมูลเหตุจูงใจให้เกิดการรวมตัวกันของเกษตรกรในการแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู (หมู่ที่ 1) ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประการที่สองเพื่อศึกษาพัฒนาการและการดำรงอยู่ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี ประการที่สามเพื่อศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี โดยศึกษาในเขตพื้นที่บ้านปางหมู (หมู่ที่ 1) ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อให้เข้าใจในประเด็นที่ศึกษาอย่างครบถ้วนผู้ศึกษาได้แบ่งผลการศึกษาออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

ตอนที่ 1 บริบทชุมชนที่ศึกษา

- 1.1 ด้านสภาพภูมิศาสตร์
- 1.2 ด้านสภาพสังคมและวัฒนธรรม
- 1.3 ภูมิปัญญากับอาชีพในท้องถิ่น

ตอนที่ 2 ความเป็นมาและมูลเหตุจูงใจให้เกิดการรวมตัวกันของเกษตรกรในการแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

1. ปัจจัยภายในชุมชน
 - 1.1 ผู้นำอาชีพ
 - 1.2 ความต้องการมีรายได้
 - 1.3 ความรู้และความเห็นความสำคัญของสุขภาพและทรัพยากรธรรมชาติ
2. ปัจจัยภายนอกชุมชน
 - 2.1 ความต้องการของตลาด
 - 2.2 การส่งเสริมของภาครัฐและภาคเอกชน
 - 2.3 การติดต่อและการเปิดรับข่าวสารจากภายนอกชุมชน

ตอนที่ 3 พัฒนาการและการดำรงอยู่ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

- 3.1 ความเป็นมาในการก่อตั้งกลุ่ม
- 3.2 การบริหารจัดการกลุ่ม
- 3.3 การพัฒนาและควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์

3.4 การจัดการด้านตลาด และการแบ่งปันผลประโยชน์

3.5 การมีส่วนร่วมของสมาชิกและของชุมชน

ตอนที่ 4 สภาพปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

ตอนที่ 1 บริบทชุมชนที่ศึกษา

จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดชายแดนจังหวัดหนึ่ง ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศพม่า ตั้งอยู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย และทางด้านตะวันตกของภาคเหนือ โดยอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 924 กิโลเมตร มีความยาวจากทิศเหนือจรดทิศใต้ประมาณ 250 กิโลเมตร ความกว้าง 95 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 12,672,259 ตารางกิโลเมตร จัดเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่เป็นอันดับสามของจังหวัดภาคเหนือ และอันดับแปดของประเทศไทย โดยมีอาณาเขตด้านทิศเหนือและทิศตะวันตกติดต่อกับประเทศเมียนมาร์เป็นระยะทางยาวประมาณ 483 กิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงและกับประเทศเพื่อนบ้านดังนี้ ทิศเหนือ จรดรัฐฉานประเทศพม่า โดยมีภูเขาแดนลาวเป็นแนวแบ่งเขตแดน ทิศใต้จรดอำเภอท่าสองยางจังหวัดตาก โดยมีแม่น้ำยวมเป็นแนวกันเขตของจังหวัด ทิศตะวันออกจรดอำเภอเวียงแหง อำเภอแม่แตง อำเภอแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีเทือกเขาถนนธงชัยซึ่งแยกจากเทือกเขาแดนลาวเป็นแนวกันเขตจังหวัด ทิศตะวันตกติดต่อกับรัฐฉาน รัฐกะยา รัฐกอกูเล ประเทศพม่า โดยมีทิวเขาถนนธงชัยตะวันตก แม่น้ำสาละวิน และแม่น้ำเมยเป็นแนวแบ่งเขตประเทศ (อรศิริ ปาณินท์: 84 – 93)

สภาพภูมิศาสตร์ของแม่ฮ่องสอน โดยทั่วไปเป็นเขตภูเขาและป่าไม้มีเนื้อที่รวมทั้งหมดประมาณ 12,672,259 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 7,920,159 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 8,734,501 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 5,584,063 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 70.50 ของพื้นที่จังหวัด มียอดเขาที่สูงที่สุดคือ ยอดเขาแม่ยะสูงจากระดับน้ำทะเล 2,005 เมตร มีทิวเขาที่สำคัญคือ ทิวเขาแดนลาวอยู่ทางตอนเหนือสุดของจังหวัด เป็นแนวแบ่งเขตประเทศไทยกับประเทศพม่า ทิวเขาถนนธงชัยตะวันตกอยู่ระหว่างทิศตะวันตก ทิวเขาถนนธงชัยตะวันออกอยู่ทิศตะวันออกของจังหวัด เป็นแนวแบ่งเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอนกับจังหวัดเชียงใหม่

ลักษณะภูมิอากาศจัดอยู่ในภูมิอากาศเขตร้อนแบบร้อนชื้น ร้อนจัดในฤดูร้อน หนาวจัดในฤดูหนาว และฝนตกชุกในฤดูฝน นอกจากนี้จังหวัดแม่ฮ่องสอนยังมีลักษณะภูมิอากาศพิเศษอีกประการหนึ่งคือมีหมอกปกคลุมตลอดปีจนได้ฉายาว่า “เมืองสามหมอก” หรือ “เมืองหมอกสามฤดู” สาเหตุมาจากสภาพภูมิประเทศเป็นหุบเขาและภูเขาสูง ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่สูงเหนือ

ระดับน้ำทะเล จากสาเหตุดังกล่าวทำให้ตอนกลางวันมีอุณหภูมิสูงมากเนื่องจากถูกแสงแดดเผา ในตอนกลางคืนได้รับอิทธิพลจากลมภูเขาทำให้อากาศเย็นลงอย่างรวดเร็วเมื่อความร้อนตอนกลางวันลอยตัวสูงขึ้นปะทะกับความชื้นของอากาศในตอนกลางคืนจึงเกิดเป็นหมอกปกคลุมในบริเวณหุบเขา ดังนั้นในช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน จะมีอากาศร้อนอบอ้าวโดยมีอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 41.6 องศาเซลเซียส ช่วงเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม ฝนจะตกชุกมาก โดยในรอบปีฝนตกเฉลี่ย 144 วัน มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยปีละ 1,322 มิลลิเมตร และช่วงเดือนพฤศจิกายน-กุมภาพันธ์ อากาศจะหนาวเย็นมาก โดยมีอุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 9.5 องศาเซลเซียส (อรศิริ ปาณินท์: 84 – 93)

บ้านปางหมูตั้งอยู่ในตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตามประวัติแสดงให้เห็นว่าบ้านปางหมูเดิมทีได้มีเจ้าหลวงมหาวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้มอบหมายให้เจ้าแก้วเมืองมา นำไพร่พลพร้อมทั้งต่อหมอกควายออกสำรวจเหตุการณ์ชายแดนตะวันตก และจับช้างป่ามาด้วย เจ้าแก้วเมืองมาได้นำขบวนสำรวจผ่านเมืองปายลงมาทางใต้ ตามลำน้ำปายเป็นหลัก จนกระทั่งถึงหมู่บ้านเล็ก ๆ แห่งหนึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำปาย พบภูมิประเทศที่เป็นป่าโปร่งมีหมู่บ้านลงมา กินไปงชุกชุมมากเหมาะที่จะตั้งเป็นบ้านเมือง มีผู้นำชาวบ้านเป็นชาวไทยใหญ่ชื่อ “พะกาหม่อง” เจ้าแก้วเมืองมาจึงได้หยุดพักขบวนแล้วเรียกผู้คนในหมู่บ้านมาประชุมชี้แจงให้รู้จักทำการบุกเบิกที่ดินว่างเปล่า ทำเป็นไร่นา และตั้งพะกาหม่องเป็นกำนัน (เหง คือ กำนัน) พะกาหม่องได้ชักชวนผู้คนที่อยู่อาศัยตามที่ต่าง ๆ มาอยู่กันในบ้านมากขึ้น และตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านโป่งหมู” และได้เรียกติดปากกันมาเรื่อย ๆ หลายปากหลายคนจึงเพี้ยนมาเป็น “บ้านปางหมู” จนตราប់เท่าทุกวันนี้ (นายรอบรู้, 2543: 24) เพื่อให้เห็นภาพรวมเกี่ยวกับบริบทของหมู่บ้านปางหมูซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาได้ชัดเจนยิ่งขึ้นจึงนำเสนอบริบทของบ้านปางหมูในแต่ละด้านดังนี้

1.1 ด้านสภาพภูมิศาสตร์

1) ที่ตั้งหมู่บ้าน

บ้านปางหมู ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน พิกัด LB 914403 สูงกว่าน้ำทะเลปานกลาง 139 เมตร ระยะทางจากหมู่บ้านถึงอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน ประมาณ 13 กิโลเมตร สามารถเดินทางไปถึงโดยเส้นทางถนนหมายเลข 1095 จากจังหวัดแม่ฮ่องสอนราดยางแอลฟัดตลอดเส้นทาง เส้นทางคมนาคมอยู่ในสภาพดี การเดินทางเข้าไปในหมู่บ้านสามารถเดินทางเข้าออกได้สะดวก ปลอดภัย มีรถยนต์โดยสารประจำทางของบริษัทเปรมประชาวิ่งผ่านบ้านปางหมู สายแม่ฮ่องสอน-ปางมะผ้า-ปาย เพื่อเดินทางเข้าเชียงใหม่เป็นประจำทุกวัน มีรถจักรยานยนต์รับจ้างบริการรับ-ส่ง ไปกลับบ้านปางหมูอีกด้วย โดยคิดค่าบริการเที่ยวละ 30 บาท ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 15 นาทีเท่านั้น (นายรอบรู้, 2543: 24)

2) เส้นทางคมนาคม

บ้านปางหมู เส้นทางคมนาคมส่วนใหญ่จะเป็นเส้นทางที่มาตรฐานทำด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กและไม้ไผ่ ส่วนรอบนอกมีเป็นบางส่วนที่ยังเป็นถนนลูกรังและดินอยู่บ้างจำแนกได้ดังนี้

(1) ถนนสายหลัก คือถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1095 เส้นทางสายแม่ฮ่องสอน-ปาย ผ่านบ้านปางหมู ระยะทางประมาณ 13 กิโลเมตร

(2) ถนนในหมู่บ้าน แบ่งออกได้ดังนี้

(2.1) ถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก เป็นเส้นทางเข้าหมู่บ้าน แยกจากถนนสายหลัก ขนาดกว้าง 4 เมตร ยาว 300 เมตร สภาพเป็นถนนเทด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก เป็นเส้นทางเข้าหมู่บ้าน 4 เส้นทาง สภาพผิวจราจรเรียบใช้การได้ดีทุกเส้นทาง

(2.2) ถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ เป็นถนนที่ราษฎรใช้สัญจรไปมาในหมู่บ้าน ขนาดกว้าง 4-6 เมตร ยาวประมาณ 2,500 เมตร สภาพถนนเป็นคอนกรีตเสริมไม้ไผ่เพี้ยนหนาประมาณ 15 เซนติเมตร ผิวหน้าปาดเรียบ อยู่ในสภาพใช้สัญจรไปมาในหมู่บ้านได้ดีทุกเส้นทาง จำนวน 14 เส้น แต่ละเส้นทางเป็นถนนที่ตัดกันเป็นซอยเข้าไปแต่ละห่อมบ้านทั้งสองฝากถนนสายหลัก สภาพถนนแต่ละเส้นผิวจราจรเรียบใช้การได้ดีในทุกฤดูราษฎรใช้ในการสัญจรไปมาหาสู่กันในหมู่บ้านใกล้เคียงและบ้านญาติพี่น้อง ทำให้การเดินทางสะดวกปลอดภัยยิ่งขึ้น

(2.3) ถนนลูกรัง เป็นถนนที่ชาวบ้านสร้างขึ้นมาเอง ขนาดกว้าง 3 เมตร ยาว 3,000 เมตร สภาพถนนดินลูกรัง ผิวหน้าถนนเป็นหลุมบ่อ คดโค้งขึ้นลงไปตามสภาพของลำห้วยเชิงเขา ในฤดูฝนจะมีน้ำขังและ การสัญจรไปมาลำบาก ราษฎรใช้ประโยชน์ในการลำเลียงกล้าไม้ไปปลูก และนำผลผลิตออกสู่ตลาด จำนวน 1 เส้นทาง

(2.4) ถนนดิน ส่วนใหญ่เป็นถนนที่ราษฎรใช้เดินเป็นประจำไปทำไร่ทำสวน ที่ไม่มีทางรถยนต์เข้าไปถึง มีขนาดกว้าง 2.5 เมตร ยาว 500 เมตร สภาพเป็นดินแดง ขรุขระเป็นหลุมบ่อ ในฤดูฝนจะถูกน้ำป่ากัดเซาะเป็นร่องลึก ทำให้การสัญจรไปมาลำบาก ราษฎรในหมู่บ้านจะใช้เป็นเส้นทางลัดเดินไปคูพืชผลในไร่ นา และสวน

3) ขนาดของชุมชน

บ้านปางหมู หมู่ที่ 1 ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีประชากรอาศัยตั้งบ้านเรือนและมีขนาดประชากรดังนี้

จำนวนหลังคาเรือน	441	หลังคาเรือน
จำนวนครอบครัว	441	ครอบครัว
จำนวนประชากร	2,305	คน

จำแนกเป็นชาย 1,087 คน

จำแนกเป็นหญิง 1,218 คน

แหล่งข้อมูลจากข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช. 2 ค) ปี 2541

บันทึกข้อมูลเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2543

บ้านปางหมูเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่มีประชากรอาศัยอยู่ค่อนข้างหนาแน่น และแออัด เนื้อที่ส่วนใหญ่จะเป็นที่ราบลุ่มเชิงเขา รามลุ่มริมน้ำปาย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ในการทำเกษตร ส่วนที่ราบลุ่มเชิงเขาและพื้นที่ราบจะเป็นพื้นที่ปลูกบ้านเรือนเป็นที่พักอาศัย พร้อมทำไร่ทำสวนรวมอยู่ด้วย บ้านปางหมูมีเนื้อที่ทั้งหมด ประมาณ 2,500 ไร่ จำแนกเป็น

ที่อยู่อาศัย	300	ไร่
เพื่อการเกษตร	2,000	ไร่
ที่สาธารณประโยชน์	195	ไร่
ที่ทิ้งขยะ	5	ไร่

4) อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านทุ่งไม้สัก ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีแนวถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก สายบ้านทุ่งไม้สัก-หมอกจำแป่ และลำห้วยแม่สะงาเป็นแนวแบ่งเขต

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านทุ่งกองมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีลำห้วยน้ำก๊าดเป็นแนวแบ่งเขต

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านทุ่งกองมูตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีลำห้วยทุ่งกองมู และแนวเขาทุ่งกองมูเป็นแนวแบ่งเขต

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านขานเมือง ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีดอยปางหมูเป็นแนวแบ่งเขต

5) ลักษณะภูมิประเทศ

บ้านปางหมุดังอยู่บนที่ราบเชิงเขา บางส่วนเป็นที่ราบลุ่มริมน้ำปาย และริมน้ำแม่สะงา พื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำปาย และริมน้ำแม่สะงาจะเป็นพื้นที่ทำการเกษตร ส่วนพื้นที่ราบเชิงเขาจะเป็นพื้นที่ในการปลูกบ้านพักเป็นที่อยู่อาศัย

6) ลักษณะภูมิอากาศ

บ้านปางหมู มีสภาพภูมิอากาศ 3 ฤดู จำแนกได้ดังนี้

ฤดูร้อน เริ่มต้นตั้งแต่เดือน กุมภาพันธ์ ถึงเดือน พฤษภาคม อุณหภูมิสูงสุดในเดือนเมษายน ระดับอุณหภูมิเฉลี่ย 41.6 องศาเซลเซียส

ฤดูหนาว เริ่มต้นตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน ถึงเดือน กุมภาพันธ์ อุณหภูมิต่ำสุดในเดือนมกราคม ระดับอุณหภูมิเฉลี่ย 9.5 องศาเซลเซียส

ฤดูฝน เริ่มต้นตั้งแต่เดือน มิถุนายน ถึงเดือน ตุลาคม ปริมาณน้ำฝนตกหนักที่สุดเดือนสิงหาคม ปริมาณน้ำฝนสูงสุดเฉลี่ย 38 มิลลิเมตร

7) พืชพรรณในท้องถิ่น

บ้านปางหมูมีพื้นที่ชุมชนในหมู่บ้าน ตั้งอยู่ติดกับบริเวณเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแม่ปายฝั่งขวา จึงมีทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์เป็นจำนวนมาก แบ่งได้หลายชนิด ได้แก่

8) พืชพรรณธรรมชาติ

บริเวณป่าดิบเชิงเขาจะมีพืชพรรณธรรมชาติขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก ได้แก่ ไม้สัก ไม้เต็ง ไม้แฉะ ไม้เต็ง ไม้สะเดา มะขามป้อม ไม้ตะแบก ไม้ประดู่ ไม้รัง ไม้รัก ไม้อินทนิล ไม้เพกา ไม้พลวง ต้นมะม่วงป่า

บริเวณพื้นที่ราบลุ่มดินเชิงเขาจะมีพรรณไม้ที่มีค่าขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่น ไม้สัก ไม้เต็งรัง ไม้แดง ไม้ประดู่ และสน เป็นต้น

ปัจจุบันป่าไม้จำนวนทั้งสองแห่งนี้ได้ถูกลักลอบทำลายจากการก่อสร้างสถานที่ราชการ การก่อสร้างทาง ไฟฟ้า การบุกรุกที่ทำกิน สร้างบ้านเรือน และนำมาใช้ประโยชน์ จึงได้มีการปลูกป่าเสริมเพิ่มเติมรอบบริเวณริมทาง และบริเวณราบลุ่มเชิงเขา เช่น ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง

9) พืชพรรณโดยการปลูก

บ้านปางหมู อาชีพหลักของเกษตรกรส่วนใหญ่ คือ อาชีพทำนา ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีนาเป็นของตนเอง เพื่อปลูกข้าวไว้บริโภคในครัวเรือนหรือขาย คนละประมาณ 1-5 ไร่ บริเวณที่ราบลุ่มริมน้ำปาย และราบลุ่มเชิงเขา จะเป็นพื้นที่ปลูกข้าวตามฤดูกาล และที่ราบลุ่มบริเวณเชิงเขาจะเป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่ จำแนกได้ดังนี้

(1) พืชนา พื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มริมน้ำปาย และที่ราบลุ่มเชิงเขาบางส่วนเป็นพื้นที่ทำนา โดยการปลูกข้าวพันธุ์หอมมะลิ และพันธุ์ กข.1 จะดำเนินการปลูกประมาณเดือนพฤษภาคม เป็นต้นไป

(2) พืชไร่อายุสั้น คือ พืชไร่ที่มีอายุนับตั้งแต่ปลูกถึงเก็บเกี่ยว น้อยกว่า 4 เดือน จะปลูกหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวเรียบร้อยแล้ว ประมาณเดือน พฤศจิกายน เป็นต้นไป เช่น กระเทียม ถั่วเหลือง ถั่วเขียว งา ข้าวโพด หอมแดง

(3) พืชสวน ปลูกบริเวณที่ราบเชิงเขา หรือใกล้หมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะเป็นไม้ผลต่าง ๆ เช่น กลิ้ว มะม่วง มะขามหวาน มะละกอ มะนาว น้อยหน่า มะพร้าว

(4) พืชสวนครัว จะใช้พื้นที่บริเวณน้ำไหล บริเวณริมน้ำปาย ลำน้ำแม่สะงี หลังน้ำลดแล้วจะใช้ปลูกพืชสวนครัวไว้บริโภคหรือจำหน่าย เช่น มะเขือ ตะไคร้ ใบโหระพา กระเพรา ผักบุ้ง ผักกาด ใบแมงลัก ผักไผ่ ผักชี

(5) ไม้ประดับ ส่วนใหญ่จะมีการปลูกไม้ประดับไว้บริเวณหน้าสำนักงานที่ทำการ หน้าบ้าน ริมรั้ว วัด ริมทาง เพื่อให้ร่มรื่นและสวยงามแก่ผู้มาพบเห็น เช่น ดอกแก้ว ดอกพุด โป๊ยเซียน กุหลาบ โกสน เข็ม อัญชัน พุทธรักษา ต้นคูณ

(6) วัชพืช เป็นวัชพืชที่ขึ้นอยู่ตามพื้นที่บริเวณป่าเชิงเขา ได้แก่ หญ้าสาบเสือ ไมยราบ หญ้าคา หญ้าเจ้าชู้

ส่วนวัชพืชที่ขึ้นอยู่บริเวณที่ราบลุ่ม เช่น หญ้าไทร หญ้าขน หญ้าหางไก่ หญ้าแพรก ต้นแห้วหมู หญ้ามะขามดิน

1.2 ด้านสภาพสังคมและวัฒนธรรม

สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม ประเพณี

1) ประชากร

บ้านปางหมูมีจำนวน 560 หลังคาเรือน มีประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนจริงรวมทั้งสิ้น 1,968 คน แยกเป็นชาย 1,057 คน และหญิง 911 คน (สถานีอนามัยปางหมู, 2546) ประชากรส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดบ้านเป็นชาวไทยใหญ่ หรือคนไต จำนวน 1,925 คน ร้อยละ 97.82 สืบทอดเชื้อสาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนวิถีชีวิตมาจากคนไทยใหญ่ที่เป็นบรรพบุรุษที่เข้ามาอาศัย และสร้างวัฒนธรรมตั้งแต่สมัยแรก และมีส่วนหนึ่งที่ได้อพยพเข้ามาอยู่ช่วงหลังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 เป็นต้นมา และมีประชากรส่วนหนึ่งที่เป็นกระเหรี่ยง แต่มีจำนวนน้อยมาก (ดูตาราง 1)

ตาราง 1 แสดงชาติพันธุ์ประชากรบ้านปางหมู

ชาติพันธุ์	จำนวนคน	ร้อยละ
ไทยใหญ่/ไทย	1,925	97.82
กระเหรี่ยง	43	2.18
รวม	1,968	100

ที่มา: ข้อมูลชาติพันธุ์ประชากร บัญชีงวดที่ 4/2546 (เดือนกรกฎาคม - กันยายน 2546) ของสถานีอนามัยปางหมู

2) ความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณี

ความเชื่อ

(1) ชาวบ้านปางหม่นนับถือศาสนาพุทธ มีพระสงฆ์เป็นผู้นำศาสนา เชื่อในการทำความดี ทำสิ่งใดที่เป็นคุณงามความดีจะได้รับสิ่งดีตอบแทน หากทำสิ่งที่ไม่ดีงามจะได้รับสิ่งที่ไม่ดีงามตอบแทนด้วย ดังนั้นชาวบ้านทั่วไปจึงนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ในวันพระตลอดทั้งปีจะไปทำบุญที่วัดประจำหมู่บ้าน และจะทำเป็นพิเศษวันวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันขึ้นปีใหม่ (เดือนเมษายน) และในวันจัดงานตามประเพณีของหมู่บ้าน เช่น งานประเพณีปอยส่างลอง งานประเพณีบูชาเจดีย์ทราย หรือปอยจำดี งานปอยเหลินสิบเอ็ด

(2) การจัดงานบุญกุศล เช่น งานปอยทั่วไป ปอยส่างลอง การทำบุญบ้าน การสร้างบ้าน การซื้อของใช้ที่สำคัญ เช่น รถยนต์ เรือ อื่น ๆ จะต้องดูวันดี ดูฤกษ์ ดูยามก่อน เพราะเชื่อว่าหากไม่ดูฤกษ์ ดูยาม ดูวัน จะเกิดความเสียหาย ไม่ประสบผลสำเร็จตามที่หวัง

(3) วันม้วยและวันผิกินคน การทำพิธีมงคลอะไรก็ตามจะต้องดูให้วันที่ทำพิธีต้องไม่ให้ตรงกับวันม้วยและวันผิกินคน คือวันขึ้น 2 ค่ำ และวันแรม 4 ค่ำ ห้ามทำพิธีเป็นมงคล และวันม้วยคือ วันขึ้นหรือแรมบวกกับวันทั้ง 7 คือ วัน 1 วันอาทิตย์ วัน 2 วันจันทร์ วัน 3 วันอังคาร วัน 4 วันพุธ วัน 5 วันพฤหัสบดี วัน 6 วันศุกร์ วัน 7 วันเสาร์ ถ้าตรงกับเลข 13 พอดี ถือว่าเป็นวันม้วยไม่เหมาะจะทำพิธีมงคล

(4) วันค่อผีหัวหลวง เชื่อว่าเป็นวันไม่ดี ไม่เหมาะห้ามเดินทางหรือย้ายที่อยู่ไปตามทิศนั้น

วันอาทิตย์และวันศุกร์	ห้ามเดินทางไปทางทิศตะวันตก
วันจันทร์และวันเสาร์	ห้ามเดินทางไปทางทิศตะวันออก
วันอังคารและวันพุธ	ห้ามเดินทางไปทางทิศเหนือ
วันพฤหัสบดีและวันพุธ	ห้ามเดินทางไปทางทิศใต้

(5) วันผิกินไก่ ห้ามทำเล้าไก่ หรือเอาไก่มาเลี้ยง เชื่อว่าจะทำให้ไก่ตายหมด ไม่ประสบผลสำเร็จ คือวันขึ้น หรือ แรม 13 ค่ำ และวันขึ้นหรือแรม 3 ค่ำ

(6) วันม้วยตลอดทั้งปีไม่เดินทางข้างแรม คือ

- 6 ค่ำ ตรงกับวันเสาร์ไม่ดี
- 7 ค่ำ ตรงกับวันศุกร์ไม่ดี
- 8 ค่ำ ตรงกับวันพฤหัสบดีไม่ดี
- 9 ค่ำ ตรงกับวันพุธไม่ดี
- 10 ค่ำ ตรงกับวันอังคารไม่ดี

11 คำ ตรงกับวันจันทร์ไม่ดี

12 คำ ตรงกับวันอาทิตย์ไม่ดี

(7) การปลูกบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย ต้องดูวันที่เป็น “หน้ามฤค” คือ วันที่
อุปถัมภ์กับวันเกิดของเจ้าของบ้าน คือ

ป้อมจันทา	หมายถึง	คนเฝ้าป่าช้า ไม่นิยมปลูกบ้านวันนี้
มะชิงทอ	หมายถึง	ม้า วันนี้ดีมาก
กันยะ	หมายถึง	หญิงสาว ดีมาก
สาธ	หมายถึง	ผีสาธเทวดา วันนี้นิยมสร้างวัดสร้างศาลา
ระกา	หมายถึง	นาค ไม่นิยมเนื่องจากนาคเป็นสัตว์ใหญ่ และ สัตว์กินเนื้อ

กาหล่น หมายถึง กรูท ไม่นิยมเช่นเดียวกับนาค

(8) ความเชื่อเกี่ยวกับตัดผม สระผม ตัดเล็บ

วันอาทิตย์	สระผมตอนใกล้เที่ยงหันหน้าไปทางทิศตะวันออกจะดี แต่ตัดเล็บไม่ดี
วันจันทร์	ตัดผม สระผมไม่ดี
วันอังคาร	สระผมตอนเย็น หันหน้าไปทางทิศใต้ดี ตัดผมตัดเล็บไม่ดี
วันพุธ	ตัดผมไม่ดี สระผมไม่ดี
วันพฤหัสบดี	สระผมตอนเที่ยงดี หันหน้าไปทางทิศเหนือได้ลาก ตัดผมดี ตัดเล็บดี
วันศุกร์	สระผมตอนเย็นดี หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ได้ลาก ตัดผมดี ตัดเล็บดี
วันเสาร์	สระผมยามบ่ายหันหน้าไปทางทิศใต้จักได้ลาก ตัดผมดี ตัดเล็บไม่ดี

(9) ความเชื่อเรื่องการย้ายบ้านเรือน

- ย้ายเรือนไปทางทิศตะวันออกเป็นมงคลดีนัก
- ย้ายเรือนไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือดีนักจึ่งถึงสมบูรณ์ อยู่เย็น เป็น

สุข มีทรัพย์

(10) ขุดบ่อน้ำ ต้องขุดทางทิศเหนือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จะ
อยู่ดีมีสุขเจริญรุ่งเรืองนักแล

(11) การเดินทางไปหาโชคกลาง

เดินทางวันอาทิตย์	ให้น้ำตบหับลูบหน้าก่อนเดินทาง
เดินทางวันจันทร์	ให้นอนลงสักนิตหนึ่งแล้วจึงไป
เดินทางวันอังคาร	ให้ดื่มน้ำ 3 กลืนก่อนเดินทาง
เดินทางวันพุธ	ให้กินข้าว 3 คำ จึงเดินทาง
เดินทางวันพฤหัสบดี	ให้เอาจี๊เล็กกลบคาไฟทาทิ้งมือก่อนเดินทาง
เดินทางวันศุกร์	ทาของหอมแล้วดูกระจกก่อนออกเดินทาง
เดินทางวันเสาร์	ทำโกรธเคืองสักนิตก่อนเดินทาง

(12) ขึ้นบ้านใหม่ให้เป็นสิริมงคล

วันอาทิตย์	ให้กินข้าว 3 คำ แล้วขึ้นบ้านจะดี
วันจันทร์	เอาของหอมขึ้นก่อนดี
วันอังคาร	เอาน้ำใส่ตุ่มใส่ให้ขึ้นก่อนจะดี
วันพุธ	เอาข้าวเปลือกขึ้นก่อนจะดี
วันพฤหัสบดี	เอาดอกไม้หอมของหอมใส่พานใส่ขึ้นขึ้นก่อนจะดี
วันศุกร์	เอาดอกไม้สีขาวใส่ขึ้นขึ้นก่อนจะดี
วันเสาร์	ทำเป็นโกรธลูกเมียก่อนขึ้นบ้านจะดี

(13) การทำนาให้ได้ผล

- ให้ดูวันทุนของปี วันไหนก็ได้ ลงมือทำนาจะได้ผลดี
- ให้ดูตามวันเกิดของแต่ละคนแล้วแต่จะชอบ
- ดูตามวันหนามภาค คือ วันที่คู่กัน เช่น วันพฤหัสบดีคู่กับวันอาทิตย์

(14) เกี่ยวกับเจ้าเมืองหรือศาลประจำหมู่บ้าน ก่อนเดินทางหรือจัดงานตามประเพณี ทำบุญบ้านทำบุญหมู่บ้าน ควรจะไปบนศาลเจ้าบอกกล่าวให้เจ้าเมืองทราบ และหากมีคนทำไม่ดี จี้ลัก จี้ขโมย ทำความชั่วแก่คนและหมู่บ้าน ต้องนำคนไปสาปแช่งให้ลงโทษที่ศาลเจ้าหมู่บ้าน

(15) การสร้างวัดวาอาราม ให้ดูวันที่มีเทวดา หรือ พญานาค อัฐมูจะดี

(16) ป่าช้าที่ทำขึ้น ในหมู่บ้านต้องทำเมรุหรือที่เผาเพียงที่เดียวเท่านั้น เชื่อว่าถ้าทำ 2 ที่ จะทำให้มีคนตายพร้อมกัน 2 คน ขึ้นไปตลอด

(17) เกี่ยวกับคนตาย

- ถ้าตรงกับเดือนแรมห้าต้องเอาไปเผาทันที จะเอาศพข้ามไปเผาในเดือนขึ้นห้าไม่ได้ เพราะเชื่อว่าจะมีคนตายเพิ่มขึ้นอีก

- ในวัน 9 ค่ำที่ตรงกับวันม้วย กรรมการหมู่บ้าน คนเฒ่า คนแก่ ในหมู่บ้าน ห้ามกรรมการหมู่บ้านไม่ให้เอาศพคนตายเข้าหมู่บ้านและห้ามนำออกจากหมู่บ้านไม่เป็นมงคลแก่ผู้มีชีวิตอยู่

(18) ถ้าฝนไม่ตกในฤดูฝน ชาวบ้านจะนำพระพุทธรูปในวัดมาสร้างน้ำ พร้อมทั้งศาลเจ้าพ่อหลักเมือง 3 วัน ถ้ายังไม่ตกอีก ก็สร้างต่ออีกจนครบ 7 วัน

(19) การทำพิธีมงคลสมรสแต่งงาน ห้ามแต่งในเดือนกรกฎาคม หรือ เดือนยี่ หรือ เดือนมกราคม เนื่องจากเดือนนี้พระสงฆ์เข้ากรรม ไม่เป็นสิริมงคล (จินดนา โภธิทิพย์, 2547: 143-153)

พิธีกรรม

1) ต่างฝ่าย คือ การเลี้ยงผีเมืองฝ่าย ใกล้ถึงฤดูทำนาเจ้าของนาที่ใช้น้ำจากเหมืองฝ่ายจะรวมกันเลี้ยงผีเจ้าเหมืองฝ่าย โดยเตรียมเครื่องเซ่น ประกอบด้วย เหล้า 1 ไห ไก่ 1 คู่ ข้าว ขนมหันตัม นำไปวางไว้บริเวณเหมืองฝ่าย หัวหน้าทำพิธีจุดธูปเทียนเชิญเจ้าเหมืองฝ่ายมารับการเซ่นไหว้ขอให้เจ้าที่ ผีน้ำ ผีห้วย ช่วยให้มีน้ำในกาทำนา ทำสวน อย่างเพียงพอตลอดทั้งปี

2) เลี้ยงเจ้าเมือง คือ การเลี้ยงผีเจ้าเมืองศาลประจำหมู่บ้าน หมู่บ้านชาวไตทุกหมู่บ้านจะมีศาลเจ้าเมืองประจำหมู่บ้าน ราวเดือนมิถุนายน ตรงกับเดือน 7 จะทำพิธีเลี้ยงเจ้าเมืองฝ่าย ชาวบ้านจะรวมตัวกันจัดเตรียมเครื่องเลี้ยงที่หน้าศาลเจ้า มีตัวแทนผู้ทำพิธีกรรมกล่าวเชิญเจ้าให้มาลงรับการเลี้ยง ดิกลองกันยาว เมื่อได้เวลาเจ้าเมืองจะลงมาทรง จะแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าที่เตรียมไว้ กินเครื่องเลี้ยง ร่ายรำ และจะตอบคำถามหรือ เดือนชาวบ้าน และรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้กับชาวบ้าน การเลี้ยงเจ้าเมืองทำทุกปีอย่างต่อเนื่อง

3) วานปะหลึกบ้าน คือ การทำบุญหมู่บ้าน เพื่อให้คนที่อาศัยในหมู่บ้านอยู่อย่างเป็นปกติสุขรักใคร่ปรองดองกัน ทำมาหากินสะดวกสบาย ทำไร่นาได้ผลดี ราวเดือนพฤษภาคม และมิถุนายน เลือกวันเป็นมงคลเตรียมสถานที่ศาลากลางบ้าน ปิดหมู่บ้านไม่ให้มีใครเข้าออกหมู่บ้าน นำเครื่องประกอบพิธี คือ กรวดทราย น้ำขมิ้น ส้มป่อย ค้ายสายสิญจน์ รูปเทียน ไม้มงคล ตะแหหลวง จัดไฟขัน ไปวางไว้ในสถานที่ประกอบพิธี พระสงฆ์ สวดมนต์ถวายเครื่องไทยทาน รับศีล รับพร เสร็จพิธีจะนำเครื่องทั้งหมดกลับบ้าน นำน้ำขมิ้น ส้มป่อย สระเกล้า ดำหัว สาดหินกรวดทรายโปรยไปทั่วบริเวณบ้าน รูปเทียนเก็บไว้บูชาพระ ตะแหหลวงนำไปผูกติดทางเข้าประตูบ้าน โดยเชื่อว่าพิธีกรรมดังกล่าวทำให้เกิดสิริมงคลแก่บ้านและผู้ที่อยู่ต่อไป

4) ค้างก๊อกชอมต่อ คือ การทำกระทังใส่ข้าว ขนมหวาน หรือ ผลไม้ต่าง ๆ นำไปบูชา หรือ เซ่นไหว้ตามสถานที่สำคัญของบ้าน เช่น ประตูบ้าน บ่อน้ำ เตาไฟ หัวบันไดบ้าน ยุ้งข้าว

หังพระศาลเจ้าเมืองประจำหมู่บ้าน เจดีย์ ที่เก็บกระดูก เป็นการบูชาเช่นไหว้เจ้าที่ ผีสง เหวดที่ประจำอยู่ที่นั่นโดยเชื่อว่าจะได้รับความคุ้มครองป้องกันบันดาลให้อยู่สุขสบายปราศจากภัยพิบัติ นานา นิยมทำทุกวันพระขึ้นหรือแรม 8 ค่ำ 15 ค่ำ วันสำคัญทางศาสนา วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษาและวิสาขบูชา (จินดนา โปธิทิพย์, 2547: 143-153)

ประเพณี

1) ประเพณี 12 เดือน ชาวไค

1.1) เหลินเก้ง คือ เดือนอ้ายเป็นเดือนแรกของปีตรงกับเดือนธันวาคม มีประเพณี “กั๊บ-ชอมอู” หรือทำบุญข้าวใหม่และพิธีปีใหม่ของไทย

1.2) เหลินก้า คือ เดือนยี่ตรงกับเดือนมกราคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ มีพิธีปริวาสกรรมทำบุญถวายอาหารแด่พระสงฆ์ที่เข้ากรรม 3-7 วัน ประเพณีหลู่ข้าวปักแด่พระสงฆ์ที่วัดหมู่บ้าน และประเพณีทำขวัญข้าว ประกอบพิธีทำขวัญข้าว

1.3) เหลินสาม คือ เดือนสามตรงกับเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม มีประเพณีหลู่ข้าวหย่ากู่ คือทำบุญข้าวเหนียวแดงที่วัด และแจกทานตามบ้าน และประเพณีปอยหลวง คือ ถวายพื้น นามารวมกันที่วัดและมีการละเล่นพื้นบ้าน

1.4) เหลินสี่ คือ เดือนสี่ตรงกับเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน มีงานประเพณีปอยส่างลอง คืองานบวชลูกแก้ว และประเพณีงานพราเดือนสี่ผีปาง

1.5) เหลินห้า คือ ตรงกลางเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคมมีประเพณีขึ้นจองปีใหม่ คือทำบุญในวันสงกรานต์ ประเพณีก่งซอนน้ำเจ้าพารา คือ สรงน้ำพระ และประเพณีกันตอจอง คือขอขมาพระสงฆ์ที่วัด

1.6) เหลินหก คือ เดือนหกตรงกับกลางเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายนมีงานประเพณีปอยง่าดี คืองานบูชาเจดีย์ทราย ประเพณีปอยหางน้ำ จุดบ้องไฟขอฝนให้ตกตามฤดูกาล และประเพณีถวายข้าวต้มแหลม ทำบุญนำข้าวต้มถวายพระที่วัด

1.7) เหลินเจ็ด คือ เดือนเจ็ดตรงกับเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม มีงานประเพณีวานปลีก คือการทำบุญหมู่บ้านนิมนต์พระมาสวด เพื่อความเป็นสิริมงคล และป้องกันสิ่งชั่วร้ายที่จะเกิดขึ้นในปีนั้น ประเพณีเลี้ยงผีเจ้าเมือง เชิญผีเจ้าเมืองมารับของเช่น ไหว้ ทำนายทายทักความเป็นมาเป็นไปของหมู่บ้าน ตกเดือน ห้ามกระทำและรักษาผู้ป่วยให้สติให้พร

1.8) เหลินแปด คือ เดือนแปดตรงกับกลางเดือนกรกฎาคมถึงเดือนสิงหาคม มีประเพณีเข้าหว่า คือ ทำบุญวันเข้าพรรษามีการถวายดอกไม้ ถวายผ้าจำพรรษา

1.9) เหลินเกล้า คือ ช่วงกลางเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน มีประเพณีทำบุญในพรรษา นำข้าวปลาอาหาร ขนมหวาน ไปทำบุญที่วัดทุกวันพระ และมีการทำบุญต่างซ่อมค่อโหลง คือ การทำบุญถวายข้าวมธุปายาส ชาวบ้านจะร่วมกันนำข้าวสาร ดอกไม้ ขนมหวาน ผลไม้ และสิ่งของต่าง ๆ มารวมกันจัดประดับตกแต่งวางบนโต๊ะ ทำพิธีบูชาพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ทำพิธี มีการฟังเทศน์ ถวายเครื่องไทยทานแด่พระสงฆ์ คนเฒ่าคนแก่มาร่วมทำบุญและนอนวัดรักษาศีล หลังวันทำบุญมีการเลี้ยงอาหารผู้เฒ่าผู้แก่เรียกว่าโมยโอย

1.10) เหลินสิบ คือ เดือนสิบ ตรงกับกลางเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคม มีการทำบุญถวายข้าวปลาอาหารแด่พระสงฆ์ในวันพระ มีการทำบุญถวายมหาสุก คือนิมนต์พระสงฆ์ไปทำบุญที่บ้าน ฟังเทศน์ถวายเครื่องไทยทาน รับศีลรับพร

1.11) เหลินสิบเอ็ด คือ เดือนสิบเอ็ด ตรงกับกลางเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน มีการทำบุญแสมซ่อมโก้งจา คือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ที่เสียชีวิตมาแล้วในรอบปี และงานบุญปอยเหลินสิบเอ็ด คือการทำบุญออกพรรษา มีการจัดทำขนมหวาน อาหาร นำไปทำบุญที่วัด ขอขมาบิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ พระสงฆ์ ตั้งบูชาของพารา หรือปราสาทพระ จัดทำหุ่นรูปสัตว์ นก สิงโต กิ้งก่าเหรา หรือ กิन्नร กิन्नรี แห่ไปรอบ ๆ หมู่บ้าน เป็นการต้อนรับพระพุทธเจ้าเสด็จจากสวรรค์

1.12) เหลินสิบสอง คือ เดือนสิบสอง ตรงกับกลางเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมมีประเพณีส่างกานกฐิน หรือ ทอดกฐิน ประเพณีแห่เตนหง คือ ถวายเทียน 1,000 เล่ม นำเทียนจัดใส่ถาดหรือ จานแห่ไปตามวัด จุดเทียนในบริเวณวัด รับศีลรับพร และก้อยจ๊อด คือ งานสิ้นสุดเทศกาล มีการนำไม้สนมาจักเป็นชิ้นเล็ก ๆ มัดรวมกันเป็นต้นขนาดใหญ่ตกแต่งสวยงามแห่ นำไปถวายและจุดบูชาที่วัด รับศีลรับพร เป็นการสิ้นสุดเทศกาลของปี (จินดนา โปธิทิพย์, 2547: 143-153)

ความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บและวิธีการรักษา

ชาวไทยมีความเชื่อในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ แบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ อย่างแรกเป็นความเชื่อว่าคนประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ หากร่างกายของคนขาดธาตุใดธาตุหนึ่งหรือเกิดความไม่สมดุลของธาตุในร่างกาย ก็เกิดโรคภัยไข้เจ็บได้ด้วย การตรวจตามพิธีพื้นบ้านความเชื่ออย่างที่สอง คือ การเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ ซึ่งเชื่อว่าการเกิดจากการกระทำของภูตผีปิศาจ เมื่อคนไปล่วงล้ำ ทำมิดีมิร้าย ค่อสถานที่ที่อยู่ของภูตผีปิศาจ และเมื่อถูกลงโทษ การรักษาโรคภัยไข้เจ็บนิยมทำกัน 3 แบบ

1) การรักษาแบบแพทย์แผนโบราณ คือ เมื่อเจ็บป่วยไม่สบาย จะไปพบเจ้าหน้าที่ อนามัยหรือแพทย์ ณ ที่ทำการอนามัยประจำหมู่บ้าน โรงพยาบาลอำเภอ หรือ โรงพยาบาลจังหวัด เช่น การป่วยเป็นไข้หวัด หรือ อุบัติเหตุต่าง ๆ

2) การรักษาตามแบบไสยศาสตร์ คือ เมื่อเจ็บป่วยไข้โดยไม่ทราบสาเหตุอะไร ก็จะไปหาหมอทางไสยศาสตร์ หมอจะตรวจดูว่าไปถูกกระทำอย่างไรมา จากนั้นจะทำการรักษาโดย เสกเป่าคาถาอาคมลงในน้ำมันคั้ให้ผู้ป่วยกินหรืออาบ บางครั้งมีการทำเทียนลงอักขรา เข้าพิธีจุด เทียนสะเดาะเคราะห์ให้กับผู้ป่วย

3) การรักษาแบบผสมผสาน คือ อาจรักษาโดยวิธีการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน ก่อน ไม่หายก็จะไปรักษาตามแบบไสยศาสตร์ หรืออาจรักษาตามแบบไสยศาสตร์ก่อนไม่หายจึงไป โรงพยาบาลรักษาตามแพทย์ปัจจุบัน (จินตนา โพธิ์ทิพย์, 2547: 143-153)

หมอยาพื้นบ้าน

หมอยาพื้นบ้าน คือ ผู้ที่ทำหน้าที่รักษาคนป่วยโดยวิธีการแบบชาวบ้าน หมอยา โดยทั่วไปจะเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนั้นมีความสนใจในการรักษาผู้ป่วย เป็นลูกเป็นหลานของ หมอยาคนก่อน ๆ เคยเป็นผู้ช่วยหมอยา หรืออาจเคยเรียนมาจากพ่อหรือหมอยาคนก่อน นำความรู้ มาทดลองรักษา ปฏิบัติสืบต่อมามีความชำนาญ มีประสิทธิภาพ และได้รับความเชื่อถือจากผู้ที่มารับการรักษา โดยการพูดคุย ๆ กันไปจนเป็นที่ทราบกันไปทั่ว ทำให้หมอยาเป็นที่รู้จักของคน ทั่วไป หมอยาพื้นบ้านบางคนจะเป็นคนทรง เป็นร่างทรงของเจ้าพ่อเจ้าแม่ เมื่อร่างเจ้าทรงก็ทำการ รักษา

หมอยาพื้นบ้านจะรักษาโดยรักษาผู้ป่วยถึงอาการที่เป็นว่าเป็นที่ไหน เป็นเมื่อไร จับดู วินิจฉัย แล้วแจ้งให้กับผู้ป่วย การรักษาโดยใช้ยาสมุนไพรฝนกับน้ำให้รับประทาน หาก เจ็บป่วยทางกระดูกก็จะใช้วิธีปิดเป่าด้วยคาถาเช็ดด้วยใบพลู ทาด้วยน้ำมันงาจนกว่าจะหาย ถ้า เจ็บป่วยด้วยลมพิษ หรือรูสวัดจะรักษาโดยเป่าคาถาเช็ด หรือปิดด้วยใบพลู เคี้ยวข้าวสารฝนเป่าทับ ด้วยคาถา ถ้าเป็นคางทูมจะใช้ปูนขาวเขียนป้ายเป็นวงกลมโดยรอบแผล เป่าคาถาใส่รอคูอาการอาจ ทำอีก 2 - 3 ครั้งจนหาย วิธีการรักษาอีกแบบคือ การเข้าทรง ดูอาการแล้วก็ให้กินน้ำมันคั้เป่าคาถา

กฎเกณฑ์ข้อห้ามของหมอยา ไม่มีข้อจำกัดใด ๆ หมอยาอาจถือศีลห้า สักลาย ประพาศปฏิบัติตนให้เป็นคนที่เคารพน่านับถือ ซึ่งก็แล้วแต่หมอยาแต่ละคน หากเป็นหมอยาที่ รักษาด้วยวิธีการทรงเจ้า มีข้อปฏิบัติคือ ห้ามกินเนื้อสัตว์ใหญ่ วัว ควาย กินเฉพาะปลาหรือไก่ และ ผักที่ไม่มีเครือ ปฏิบัติตนถือศีลห้า ไม่เดินทางไปในที่ไม่วาง ไม่สอดครวตากผ้าและไม่กินผลไม้ จำพวกน้ำเต้าแดง พริกเขียว ซึ่งสืบทอดกันมาจากผู้ที่ปฏิบัติเดิม

กฎเกณฑ์ข้อห้ามสำหรับผู้รับการรักษา คือ ห้ามกินของเปรี้ยว เช่น มะนาว ฝรั่ง สับปะรด เงาะ แอปเปิ้ล ขนุน แตงโม แตงกวา ห้ามกินของเย็น เช่น น้ำเย็น น้ำแข็ง น้ำอัดลม ห้ามกินผักเย็น เช่น ผักกูด ตำลึง ผักโขม “คนตลอดลูกใหม่” มีข้อห้ามกิน คือ ห้ามกินผักกุ่ม ขนุน สับปะรด มะพร้าว และน้อยหน่า เชื่อว่าจะเป็นโรคเรื้อน ห้ามกินสาระแหน่ ใบแมงลัก และปลาทุเค็ม จะเป็นโรคเกี่ยวกับโรคคัน ห้ามกินผักบุ้ง หน่อไม้ ถั่วเขียว และวุ้นเส้น จะทำให้เป็นแฉงหรือเหน็บชา และห้ามกินมะเขือ มะละกอ และมะเขือพวง จะทำให้คัน

ยาที่ใช้ในการรักษาตามวิธีของชาวบ้านมีหลายชนิด เช่น ยาชาใช้แก้หรือรักษาอาการชา อัมพาต อัมพฤกษ์ อันเกิดจากการผิด “ขางาน” เป็นยาแก้ไข้ขึ้นสูง ตัวร้อน แก้เด็กเป็นชัก หรือ “ยาบำรุงกำลัง” เป็นยาแก้หัวใจเต้นเร็ว หัวใจสั่น ใจไม่ดี โรคเกี่ยวกับหัวใจ “ยาเลือด” เป็นยาบำรุงเลือด ทำให้เลือดคล่องดี ฟอกเลือด “ยาแก้” เป็นยาใช้แก้กินของแสลง คลื่นไส้ อาเจียน ท้องเดิน ท้องร่วง ท้องอืด “การรักษาโรคตกขาวของผู้หญิง” เป็นยาต้มกินเป็นชุด ตัวยาส่วนใหญ่ปัจจุบันหายากไม่ค่อยมีในท้องถิ่น ต้องสั่งซื้อจากต่างจังหวัด ได้มาแล้วนำมาปรุงเองตามสูตรและตัวยาที่เรียนรู้มา (จินตนา โพธิ์ทิพย์, 2547: 143-153)

จากการศึกษาสภาพสังคมและวัฒนธรรม ของชุมชนบ้านปางหมู และพิธีกรรม ประเพณี ความเชื่อของชาวไทยใหญ่ในหมู่บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่ามีผลต่อการเกิดและถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวไทยใหญ่สืบต่อกันมา และเป็นในรูปแบบการซึมซับความรู้ ประสบการณ์ผ่านวิถีชีวิต ในด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำน้ำมันงาก็มีการซึมซับวัฒนธรรมของสมาชิกในชุมชนตั้งแต่ในวัยเด็กคือ พ่อแม่จะเป็นผู้สอนหรือถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ให้แก่บุตรหลานของตนเองผ่านทางสถาบันครอบครัว บริเวณครกอัดน้ำมันจะเป็นสถานที่สำหรับให้เด็กในครอบครัวที่มีครกอัดน้ำมัน หรือ เด็กภายในหมู่บ้านที่อยู่ละแวกใกล้เคียงใช้เป็นที่เล่นกัน เนื่องจากสมัยก่อนไม่มีของเล่นให้เด็กมากมายเหมือนในปัจจุบัน การเล่นของเด็กบริเวณครกอัดน้ำมัน คือ การนั่งบนแป้นไม้ หรือ เหยื่อ ที่ใช้หมุนสากครกสำหรับอัดน้ำมัน เด็ก ๆ จะช่วยผู้ใหญ่ไล่วัวหรือควายให้เดินลากแป้นไม้ที่ใช้อัดน้ำมัน ในขณะที่เด็กก็เป็นการช่วยเพิ่มน้ำหนักในขณะอัดน้ำมันงาด้วย ดังนั้นเด็ก ๆ จึงได้ซึมซับหรือเรียนรู้วิธีการอัดน้ำมันงาไปในตัวด้วยเช่นเดียวกัน เช่น วิธีการไล่วัว หรือควายให้เดินอัดน้ำมันงา วิธีการและขั้นตอนในการอัดน้ำมันงา เป็นต้น พ่อเด็กโตขึ้นมาถึงช่วงที่จะช่วยงานได้อายุตั้งแต่ 12 ปีขึ้นไป ผู้ใหญ่จะสอนให้เด็กทำงาน โดยเริ่มจากสิ่งที่ย่างไปหาสิ่งที่ยาก เช่น การก่อไฟต้มน้ำที่ใช้ในการอัดน้ำมันงา การเอาวัวหรือควายมาไล่แป้นไม้ การปิดเศษงาจากขานครกลงไปในครกอัดน้ำมัน วิธีการใส่น้ำในการอัดน้ำมัน การใช้มือบดอัดเมล็ดงาในครกเพื่อให้ น้ำมันออก เป็นต้น ซึ่งการสอนให้เด็กทำนั้น ผู้ใหญ่จะ

ใช้วิธีการพูดคุยหรือ อธิบาย ให้เด็กฟังก่อนแล้วทำให้ดูเป็นตัวอย่าง หลังจากนั้นจะให้เด็กได้ทดลอง ทำด้วยตนเอง จนทำได้จนมีความชำนาญในที่สุด ดังนั้นวิธีการเรียนรู้เป็นแบบเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

10) ลักษณะการตั้งชุมชน/รูปแบบชุมชน

บ้านปางหมูเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีลักษณะการตั้งชุมชนเป็นกลุ่มไม่กระจัดกระจาย เป็นการตั้งบ้านเรือนไปตามเส้นทางคมนาคม มีถนนสายหลัก คือ ทางหลวงหมายเลข 1095 ตัดผ่านหมู่บ้าน ส่วนถนนที่ใช้สัญจรในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็กและเสริมไม้ไผ่ สภาพบ้านเรือนปลูกเรียงไปตามถนนมีหลายรูปแบบ เช่น บ้าน 2 ชั้น ครึ่งตึกครึ่งไม้ บ้านไม้ใต้ถุนสูง และบ้านตึกชั้นเดียว หลังคามุงกระเบื้อง สังกะสี สภาพโดยรอบของชุมชน แต่ละบ้านจะมีการล้อมรั้วด้วยอิฐ บล็อกฉาบปูน และรั้วไม้ไผ่ รอบบริเวณรั้วจะปลูกไม้ประดับตกแต่งเพื่อความสวยงามของชุมชน

11) สาธารณสถานภายในหมู่บ้าน

บ้านปางหมูมีสาธารณสถานดังนี้

(1) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน

ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2542 โดยได้งบประมาณ 1 งาน ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านปางหมู หมู่ที่ 1 ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน สภาพเป็นตึกชั้นเดียว เด็กฝากเลี้ยงจะคิดค่าเลี้ยงดูคนละ 100 บาท/คน/เดือน ค่าอาหาร ได้รับงบประมาณจากกรมพัฒนาชุมชน สนับสนุนวันละ 6 บาท/คน

(2) โรงเรียนระดับประถมศึกษา

โรงเรียนบ้านปางหมู ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านปางหมู หมู่ที่ 1 ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีจำนวนนักเรียน 122 คน แยกเป็นนักเรียนชาย 62 คน นักเรียนหญิง 60 คน จำนวนครู 7 คน ภารโรง 1 คน มีผู้อำนวยการโรงเรียนชื่อ ร.ต. อุทัย ตรีทอง เป็นผู้บริหารโรงเรียน มีครูแยกเป็นชาย 1 คน หญิง 6 คน สอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงชั้น ป. 6 ตั้งอยู่ในเนื้อที่ประมาณ 27 ไร่

(3) โรงเรียนระดับมัธยมศึกษา

ตั้งอยู่เลขที่ 202 หมู่ที่ 1 ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตามถนนสายแม่ฮ่องสอน-ปาย เส้นทาง 1905 กิโลเมตร มีเนื้อที่ 2 แปลง แปลงที่ตั้งสถานศึกษา อำนวยการสถานศึกษา ในเนื้อที่ 206 ไร่ 1 งาน เพื่อจัดการศึกษาให้เด็กที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา ผู้ยากไร้ ตลอดจนผู้ประสบภัย สภาพเป็นโรงเรียนสหศึกษาประเภทประจำ ได้รับงบประมาณจาก

กรมสามัญศึกษา ก่อสร้างเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2517 เปิดรับสมัครนักเรียนตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2518

โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์แม่ฮ่องสอน มีจำนวนเด็กนักเรียน 913 คน แยกเป็น ชาย 406 คน หญิง 507 คน มีครู 46 คน ในการเรียนการสอน แบ่งออกเป็น 2 ระดับ แยกเป็น

ระดับประถมศึกษา 461 คน

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 452 คน

การรับนักเรียน ในเขตท้องที่ อำเภอเมือง อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่เป็นชาวไทยและชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ เช่น กระเหรี่ยงขาว กระเหรี่ยงแดง ม้ง ลีซอ มูเซอร์แดง มูเซอร์ดำ จีนฮ่อ ละว้า

นอกจากการเรียนการสอนแล้ว ทางโรงเรียนได้เน้นด้านวิชาชีพ จึงได้จัดโครงการส่งเสริมอาชีพอิสระ เพื่อการมีรายได้ระหว่างเรียน เช่น การเกษตร การเลี้ยงปลา เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู ปลูกพืชผักสวนครัว ด้านงานช่าง มีช่างเชื่อม ช่างไฟฟ้า ช่างตัดผม ช่างทำขนม ช่างทอผ้า ช่างตัดเสื้อ งานด้านการประดิษฐ์ เช่น การทำดอกไม้และของที่ระลึก นอกเหนือจากนั้นมีการแสดงดนตรีสากล ดนตรีไทย ดนตรีพื้นเมือง นาฏศิลป์ และสหกรณ์การเกษตร สำหรับการแสดงดนตรี เปิดรับการแสดงตามงานทั่วไปด้วย

(4) วัดในพระพุทธศาสนา

วัดปางหมู ตั้งอยู่ภายในบริเวณหมู่บ้าน ติดกับทางหลวงสายหลักที่ 1095 ถนนแม่ฮ่องสอน-ปาย วัดปางหมูเป็นศูนย์จิตใจของคนในหมู่บ้าน และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยมีพระปลัดปิยะศักดิ์ มณจิโต ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ซึ่งคนในหมู่บ้านปางหมูให้การเคารพนับถือเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นพระภิกษุที่อยู่จำวัดจำนวน 6 รูป และสามเณร 4 รูป

(5) สถานีนอนามัย

สถานีนอนามัยบ้านปางหมู สถาปนาตั้งอยู่ในบริเวณบ้านปางหมู หน้าโรงเรียนชุมชนบ้านปางหมู เป็นตึกชั้นเดียวได้ถุนสูง รูปแบบการก่อสร้างตามแบบแปลนของกรมอนามัย สร้างในพื้นที่ 150 ตารางวา มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน 2 คน ให้การบริการด้านการรักษาพยาบาลเบื้องต้น ผู้ใช้บริการเป็นคนในหมู่บ้าน และคนต่างด้าว ออกบริการนอกพื้นที่ และหมู่บ้านที่ได้รับมอบหมายร่วมกับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน บริการด้านข่าวสารข้อมูลโรคติดต่อ การป้องกัน และการดูแลรักษาแก่ชาวบ้าน

(6) อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)

อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน มีจำนวน 15 คน แยกเป็น ชาย 9 คน หญิง 6 คน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เป็นองค์กรที่ทางสาธารณสุขอำเภอได้จัดตั้งขึ้น โดยคัดเลือกราษฎรในหมู่บ้านที่มีความพร้อมสมัครใจทำงานเป็นอาสาสมัครหมู่บ้าน นำสมาชิกอาสาสมัครไปเข้ารับการฝึกอบรมตามหลักสูตร ให้เป็นตัวแทนของหมู่บ้านในการให้คำแนะนำสำรวจข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการสาธารณสุขมูลฐาน และช่วยเหลือกันเองในด้านบริการ ปฐมพยาบาลในเบื้องต้น โดยมีงานที่ต้องดำเนินการดังนี้ งานด้านโภชนาการ งานด้านสุขศึกษา งานสุขาภิบาล (น้ำสะอาด) งานควบคุมโรค งานรักษาพยาบาลเบื้องต้น งานกองทุนยา (การจัดหายาที่จำเป็น) งานโรคเอดส์ งานไอโอดีน งานป้องกันอุบัติเหตุ งานคุ้มครองผู้บริโภค งานสุขภาพโรคจิต งานควบคุมสิ่งแวดล้อม งานอนามัยแม่และเด็ก สมาชิก อสม. จะนัดพบและออกปฏิบัติงานตามกิจกรรมดังกล่าวอาทิตย์ละ 1 ครั้ง

(7) ร้านค้าในหมู่บ้าน

ในหมู่บ้านมีร้านค้าประเภทสิ่งของเบ็ดเตล็ดที่จำเป็นในชีวิตประจำวันของคนในท้องถิ่น รับซ่อมรถจักรยานยนต์ รถยนต์ วัสดุก่อสร้าง ของชำ ร้านขายอาหารสัตว์ จำนวนทั้งสิ้น 32 ร้าน

(8) หอกระจายข่าว/เสียงตามสายภายในหมู่บ้าน

ที่ตั้ง ที่ทำการกำนัน ตำบลปางหมู และที่วัดปางหมู มีหอกระจายข่าวจำนวน 2 จุด จุดที่ 1 ที่หน้าบ้านกำนันตำบลปางหมู ใช้ลำโพงรอบ 4 ทิศ 4 ตัว จุดที่ 2 ตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดปางหมู มีโพงรอบ 4 ทิศ เช่นกัน ใช้เครื่องกระจายเสียงจำนวน 2 เครื่อง เชื่อมติดต่อกันได้ ถ้ามีข่าวสารต่าง ๆ ของทางราชการ เปิดเครื่องกระจายเสียงของบ้านกำนัน ถ้ามีกิจกรรมงานวัด ประเพณีจะใช้เครื่องกระจายเสียงของวัด เวลากระจายข่าว เช้า 06.00-07.00 น. เย็น 18.00-19.00 น. วันดำเนินการคือเช้า-เย็น ทุกวันทำการ

สภาพและการดำเนินรายการ บริการเกี่ยวกับข่าวสารของทางราชการ ข่าวกระจายเสียงวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย (ถ่ายทอด) ข่าวประชาสัมพันธ์ ข่าวสารจากอำเภอ จังหวัด ข่าวนัดการประชุม การร่วมกิจกรรมภายในหมู่บ้าน

(9) ฌาปนสถานประจำหมู่บ้าน

สุสานบ้านปางหมู สภาพตั้งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 500 เมตร ตั้งอยู่ในเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ ประกอบด้วยเมรุเผาศพ จำนวน 1 แห่ง

(10) สนามกีฬาประจำหมู่บ้าน

บ้านปางหมูเป็นที่ตั้งของกองร้อยตำรวจตระเวนชายแดนที่ 336 มีนายตำรวจประจำอยู่ 7 นาย มีกำลังพล 200 นาย

สภาพตั้งอยู่ติดถนนสายแม่ฮ่องสอน-ปาย ห่างจากบ้านปางหมู ประมาณ 300 เมตร เริ่มสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2521 วันที่ 1 มิถุนายน 2521 ในเนื้อที่ทำการจำนวน 27 ไร่

(11) ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)

ที่ทำการหลังเก่าตั้งอยู่ริมถนนสายแม่ฮ่องสอน-ปาย หน้าปากทางเข้าที่ทำการป่าไม้ น้ำตกแม่สุริน ปัจจุบันใช้เป็นที่ประชุมของสมาชิก อบต. ที่ทำการหลังใหม่อยู่ในบริเวณเดียวกัน สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2541 จัดเป็นที่ทำงานของเจ้าหน้าที่ อบต. สมาชิกทั้งหมด จะมีการนัดประชุมกันเดือนละ 1 ครั้ง ประจำทุกเดือน แต่ถ้ามีกิจกรรม มีวาระการประชุม จะได้เชิญกรรมการมาร่วมประชุมเป็นครั้ง ๆ ไป

(12) กลุ่มแม่บ้าน

ที่ตั้ง 35/2 ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน กิจกรรมของกลุ่มแม่บ้าน คือ การทำถั่วเน่าแผ่น การทำถั่วแปะหล่อ ถั่วแปะจี จัดรวมกลุ่มดำเนินการในหมู่บ้านส่งขายในตลาดอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าแบบไทยใหญ่ ซึ่งไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร หลังจากรวมกลุ่มเย็บแล้วก็แยกออกมาเป็นของใครของมันส่งขายในตลาดแม่ฮ่องสอน และตามหมู่บ้านจะได้ราคาดีกว่า ประธานกลุ่มแม่บ้าน ชื่อ นางสุมิตร รุ่งกมลวิมล อายุ 46 ปี จัดตั้งขึ้นโดยกรมส่งเสริมการเกษตร มีสมาชิกครั้งแรกทั้งหมด 50 คน

(13) กลุ่มเกษตรกร

กลุ่มเกษตรกรบ้านปางหมู เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม 2518 โดยหน่วยงานสำนักงานเกษตรอำเภอ รวม 3 หมู่บ้าน เข้าร่วมเป็นสมาชิก คือ หุ่นทอง บ้านสบสอย และบ้านปางหมู มีสมาชิก จำนวน 147 คน ปัจจุบันมีที่ทำการตั้งอยู่ที่บ้าน นายกมล ปฐมดำรงกุล หมู่ที่ 1 บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

กิจกรรมกลุ่มที่ได้ดำเนินการอยู่ในปัจจุบันมี 4 กิจกรรม คือ กิจกรรมการทำปุ๋ยหมัก กิจกรรมสาธิตปลูกข้าวประทุมธานี 1 กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ และกิจกรรมกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์

สมาชิกในกลุ่มเกษตรกร จะมีการนัดประชุมกลุ่มเดือนละ 1 ครั้ง แล้วแต่ความจำเป็นเพื่อประชุมชี้แจงรายละเอียดการใช้จ่ายเงิน งบดุลค่าใช้จ่ายต่าง ๆ แก่สมาชิกได้ทราบ เพื่อนำเงินที่ได้ฝากธนาคารกรุงไทย และธนาคารออมสินสำหรับการเบิกจ่ายเงินของสมาชิกนั้น จะใช้สมาชิก 3 คน เป็นผู้เซ็นเบิกเงินได้ คือ ประธาน รองประธาน และเหรัญญิก ปัจจุบันสภาพของกลุ่มยังมีความสามัคคีกันดี

(14) ประเภทสาธารณูปโภค

1) ไฟฟ้า

บ้านปางหมู มีไฟฟ้าใช้ จำนวน 400 หลังคาเรือน ไม่มีไฟฟ้าใช้ จำนวน 41 หลังคาเรือน มีไฟฟ้าสาธารณูปโภคในหมู่บ้านเป็นไฟฟ้าส่องสว่างแก่ผู้เดินทางสัญจรไป-มา ตลอดเส้นทาง และไฟฟ้าส่องสว่างที่ถนนใหญ่ตลอดเส้นทางสัญจรผ่านบ้านปางหมู

สำหรับผู้ไม่มีไฟฟ้าใช้ของบ้านปางหมู เหลืออยู่ 41 หลังคาเรือน เนื่องจากสาเหตุทางด้านการเงิน ระยะทางในการเดินเสาไฟฟ้า ยังขยายเขตไฟฟ้าเข้าไม่ถึง เส้นทางคมนาคมไม่สะดวก ปัจจุบันนี้ทาง อบต. กำลังสำรวจเส้นทางและจะดำเนินการต่อไปจนครบทุกหลังคาเรือน

2) น้ำประปา

บ้านปางหมู มีระบบการใช้น้ำในหมู่บ้าน 2 อย่าง คือ ใช้น้ำในบ่อน้ำตื้น ซึ่งราษฎรได้ขุดขึ้นมาใช้เอง และการใช้ระบบน้ำประปาของการประปาส่วนภูมิภาค โดยจำแนกได้ดังนี้

บ้านปางหมูมีน้ำประปาใช้	จำนวน	300	หลังคาเรือน
ไม่มีน้ำประปาใช้	จำนวน	141	หลังคาเรือน
มีบ่อน้ำตื้นใช้เป็นของตนเอง		150	หลังคาเรือน

สภาพของน้ำประปาภายในหมู่บ้าน เป็นโครงการของประปาส่วนภูมิภาค นำส่งจากที่ทำการประปาส่วนภูมิภาคจังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งอยู่ถนนสายปางล่อนิคมน้ำเส้นทางอำเภอเมือง ตรงข้ามที่ทำการป่าไม้จังหวัดแม่ฮ่องสอน ใช้ระบบนำส่งน้ำจากโรงผลิต นำส่งไปตามท่อส่งน้ำของการประปาสู่วัดบ้านปางหมู เพื่อจ่ายให้แก่ราษฎรที่ได้ขอติดตั้งมาตรวัดน้ำจากการประปา และเดินท่อเข้าภายในบ้านเพื่อให้สอดคล้องตามความจำเป็นของแต่ละบ้าน

3) โทรศัพท์สาธารณะ

บ้านปางหมู มีโทรศัพท์สาธารณะที่ทางองค์การโทรศัพท์ได้มาติดตั้งเพื่อให้บริการให้ความสะดวกแก่ชุมชนบ้านปางหมู จำนวน 6 ตู้ สถานที่ตั้งริมถนนสายหลักหน้ากองร้อยตชด.336 จำนวน 1 ตู้ ริมถนนหน้าปากทางเข้าบ้านปางหมู จำนวน 1 ตู้ ริมถนนหน้าวัดปางหมู จำนวน 2 ตู้ ริมถนนหน้าปากทางเข้าด้านทิศเหนือ จำนวน 1 ตู้ และหน้าโรงเรียนชุมชนโรงเรียนบ้านปางหมู จำนวน 1 ตู้

1.3 ภูมิปัญญากับอาชีพในท้องถิ่น

ชาวบ้านในชุมชนบ้านปางหมูส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับภูมิปัญญาในท้องถิ่น ที่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ได้สืบทอดกันมาช้านานแล้ว ซึ่งสามารถทำรายได้ให้แก่

ชุมชนบ้านปางหมูได้เป็นอย่างดี เช่น การทำถั่วเน่าแผ่น การทำถั่วแปะหล่อ แป๊ะจี ถั่วลิสง การทำน้ำมันงา และการทำข้าวกล้อง เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนบ้านปางหมูเป็นชุมชนขนาดเล็กมีลักษณะเป็นชนบท มีการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิม ในหมู่บ้านมีผู้อาวุโสหลายคนที่มีความรู้ความชำนาญในด้านภูมิปัญญาดั้งเดิมเป็นอย่างดีและช่วยถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับลูกหลานโดยการที่ผู้อาวุโสเหล่านี้ยังคงใช้ภูมิปัญญาในชีวิตประจำวัน จึงเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางอ้อมไปด้วย

สาเหตุสำคัญอีกประการที่ทำให้ภูมิปัญญามีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพของคนในชุมชน ได้แก่ คนในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียงมีความต้องการสินค้าที่เป็นผลผลิตมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่มาก อาชีพเหล่านี้จึงยังนำมาซึ่งรายได้ให้กับชาวบ้านเป็นอย่างดี ส่งผลให้ภูมิปัญญาและการประกอบอาชีพเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่สูญหายไป

อาชีพเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

(1) การทำถั่วเน่าแผ่น เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน โดยการนำถั่วเหลืองล้างสะอาดมาหมัก 3 วัน แล้วนำที่หมักแล้วมาโม่ด้วยเครื่องโม่บดให้ละเอียดแล้วนำมาทำเป็นแผ่นบางๆ ออกตากให้แห้ง แล้วนำไปขายในตลาดแม่ฮ่องสอน นักท่องเที่ยวและผู้สัญจรไปมา ซึ่งสามารถทำรายได้ให้แก่ชุมชนได้เป็นอย่างดี ประโยชน์ที่ได้นำไปประกอบอาหาร เช่น น้ำพริก ใช้แกง และทอดเป็นอาหาร และเป็นของฝากอีกอย่างหนึ่งด้วย

(2) การทำถั่วแปะหล่อ แป๊ะจี ถั่วลิสง เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่เกือบจะพูดได้ว่าทำกับทั้งหมู่บ้าน โดยการไปสั่งซื้อถั่วแปะหล่อจากผู้ปลูก และซื้อจากฝั่งพม่าทางอำเภอแม่สลด แล้วมาคัดแปลงเป็นถั่วแปะหล่อคั่ว ใส่เกลือถุงละ 1 ลิตร ลิตรละ 25 บาท และแป๊ะจี โดยนำถั่วแปะหล่อมาแช่น้ำเอาเปลือกออก แล้วนำเม็ดถั่วมาทอดกรอบ ใส่ถุงๆ ละ 1 ลิตร ลิตรละ 30 บาท นำไปส่งและวางขายในตลาดแม่ฮ่องสอน ผู้พบเห็นก็จะซื้อไปรับประทานและนำไปเป็นของฝากจากแม่ฮ่องสอนแก่ผู้มาเยือน เป็นของฝากที่โด่งดังของบ้านปางหมู สามารถทำรายได้แก่ชุมชนบ้านปางหมูได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้น ในหมู่บ้านยังมีการนำถั่วชนิดต่าง ๆ ที่มีในพื้นที่และซื้อจากฝั่งพม่า นำมาแปรรูปในลักษณะแบบเดียวกัน เช่น ถั่วหัวช้าง ถั่วปากอ้า และถั่วลิสง แต่ถั่วดังกล่าวไม่ค่อยมีอย่างค่อนเนื่อง เป็นอุตสาหกรรมที่ทำรายได้ให้ชุมชนปางหมูเช่นเดียวกัน

(3) การทำน้ำมันงา บ้านปางหมูมีการทำน้ำมันงาเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนอยู่ 2 บ้าน โดยซื้อเมล็ดงาจากชาวบ้านใกล้เคียง นำมาตากและเข้าเครื่องโม่ขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นไม้และมีคันเทียมโค 2 ตัว ให้โคเดินหมุนไปรอบ ๆ เพื่อให้ตัวโม่หมุนจะได้บดงาให้ละเอียด ซึ่งเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านเอง เมื่องาละเอียดแล้ว นำงาที่ไม่ได้มาบิบน้ำมัน ใส่ขวดส่งออกขายเป็นสินค้าออกของหมู่บ้าน

น้ำมันงาจัดเป็นน้ำมันพืชที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูงมากจนเป็นที่เชื่อถือกันมานานในสมัยโบราณและวงการแพทย์ว่าใช้เป็นสมุนไพรได้อีกด้วย โดยเชื่อว่าสามารถละลายไขมันในโลหิต ช่วยบำรุงกำลัง เป็นยาระบายแก้ท้องผูก รักษาแผลในกระเพาะอาหาร ช่วยถอนพิษและขับพยาธิตัวกลม รักษาอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย โรคเก๊าท์

ประโยชน์ที่ได้จากการใช้น้ำมันงาอีกอย่างหนึ่งคือ กากงา ซึ่งกากงาดำจะใช้เป็นอาหารสัตว์ เช่น วัว ปลา เป็ด ไก่ ฯลฯ ส่วนกากงาขาวจะนำไปทำเป็นอาหารสำหรับบริโภคได้ นอกจากนี้กากงายังสามารถนำไปทำเป็นปุ๋ยสำหรับปลูกพืชและนำไปทำเป็นเชื้อเพลิงได้อีกด้วย

(4) การทำข้าวกล็อง บ้านปางหมูมีการทำข้าวกล็องเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนอีกชนิดหนึ่ง ที่ชาวบ้านได้นำตอไม้เนื้อแข็งมาดัดแปลงทำเป็นโม่บดข้าว โดยวิธีการทำคือ นำไม้ที่ตัดเป็น 2 ท่อน ท่อนละประมาณ 40 เซนติเมตร ท่อนล่างยึดติดกับพื้น หน้าไม้ด้านบนทำเป็นแบบฟันเลื่อย ตรงกลางทำเป็นเคียวไว้ ส่วนไม้ท่อนด้านหน้าที่จะใช้ประกอบกับด้านล่างทำเป็นฟันเลื่อย เจาะรูสวมเข้ากับเคียวที่ดัดไว้ และเจาะรูตัวโม่ด้านบนประมาณ 2 นิ้ว ไว้เป็นที่ให้ข้าวไหลลงสู่ตัวโม่ แล้วใช้สายพานผูกเข้ากับเครื่อง ขนาด 4 แรง เพื่อให้ตัวโม่หมุนตัวทำงาน ข้าวก็จะไหลไปตามรูเข้าหาฟันเลื่อยจะกะเทาะเปลือกข้าวออก แล้วไหลลงมาตามรอยฟันเลื่อย แล้วนำมาพัดเอาเปลือกออก ใส่ถุงออกจำหน่ายต่อไป ซึ่งทำรายได้ได้อีกทางหนึ่ง

ตอนที่ 2 ความเป็นมาและมูลเหตุจูงใจให้เกิดการรวมตัวกันของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

สืบเนื่องมาจากแต่เดิมนั้น เมื่อชาวบ้านเสร็จจากการทำนาชาวบ้านจะปลูกหอม กระเทียม ปลูกถั่วและงา พอถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็จะนำผลผลิตออกขายสู่ตลาด หลังจากนั้นก็จะมีเวลาว่างมากเพราะไม่มีงานทำ คุณสุดาณี คำดี หรือครูตาล (ผู้นำกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี) ราษฎรหมู่บ้านปางหมู ซึ่งเป็นอดีตครูอาสาของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนและเป็นนักอนุรักษ์นิยม ผู้รณรงค์เรื่องพืชผักปลอดสารเคมี โดยที่พืชผักที่ปลูกจะไม่ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และไม่ใช้ยาปราบศัตรูพืช ครูตาลได้เกิดแนวคิดว่าจะนำเวลาว่างที่มีอยู่มาร่วมกันทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับตนเองและชุมชนด้วยการหาอาชีพเสริมมาทำกัน ประกอบกับการได้เห็นครกโบราณสำหรับทำน้ำมันงาของเพื่อนบ้านที่เลิกใช้งานนานแล้ว นับวันก็จะผุพังเสียหายไป จึงได้ไปขอยืมมาใช้และชักชวนเพื่อนบ้านมาร่วมในการดำเนินการในการผลิตน้ำมันงา กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีจึงเกิดขึ้น ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2542 โดยมีวัตถุประสงค์ในการผลิตน้ำมันงาเพื่อการบริโภคและจำหน่าย

ครุฑตาลเปิดบ้านเป็นโรงงานเล็ก ๆ ผลิตน้ำมันจาแบบสมัยโบราณ โดยใช้ครกใหญ่ ทำจากไม้ประดู่ซึ่งยืมมาจากเพื่อนบ้าน เป็นเครื่องมือในการผลิต ใช้แรงงานจากวัวลากจูงขับเคลื่อน ครกบดเมล็ดงา จนได้น้ำมันจากงา แล้วนำมาผ่านกรรมวิธีการกรองจนกลายเป็นน้ำมันงาที่บริสุทธิ์ บรรจувวดพร้อมจำหน่าย สำหรับงาที่นำมาป้อนโรงงานก็ต้องเป็นงาที่แน่ใจว่าปลอดสารพิษ ดังนั้น จึงเป็นงาที่รับซื้อจากสมาชิกกลุ่ม หรือรับซื้อจากชาวบ้านที่แน่ใจแล้วว่าปลอดสารพิษแน่นอน

จะเห็นได้ว่าการผลิตน้ำมันงาของกลุ่มเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากระบบวิธีการผลิตจะใช้แบบดั้งเดิม คือ ใช้ครกอีตงแบบโบราณและใช้แรงบดจากการลากจูงของ วัวแบบเดียวกับที่บรรพบุรุษได้เคยทำมาก่อน การที่กลุ่มมีการผลิตแบบดั้งเดิมนี้เนื่องจากไม่ต้องการ พึ่งพาเทคโนโลยีที่ก่อให้เกิดมลพิษมากนัก ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่น่าส่งเสริมอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะเป็นการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของท้องถิ่นอีกด้วย

กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี เกิดจากการรวมกลุ่มของเกษตรกร บ้านปางหมู หมู่ที่ 1 ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 เพื่อร่วมกัน ผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี น้ำมันงา ถั่วเน่าแผ่น ขนมะพร้าว และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ที่แปรรูปจากงา เป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้มาจากการปลูกโดยวิถีธรรมชาติไม่ใช้สารเคมี ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่ สมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีนำมาใช้เพื่อให้เกิดกิจกรรมของกลุ่มร่วมกันและ เพื่อยกระดับฐานะของเกษตรกร

ก่อนปี พ.ศ. 2532 จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นเมืองที่มีชาวไทยใหญ่ (ไต) อาศัยอยู่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยการปลูกข้าว พืชผัก ถั่วต่าง ๆ รวมถึงงา และมีการแปรรูปงาให้เป็น น้ำมันงา (อีตง) เพื่อใช้ในการบริโภคกันเกือบทุกหมู่บ้าน โดยเฉพาะในอำเภอเมือง มีชุมชนหลาย แห่งที่แปรรูปเป็นน้ำมันงา เช่น บ้านปางหมู หมู่ที่ 1 และ บ้านสบสอย หมู่ที่ 7

สำหรับกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ก่อตั้งมาได้โดยมี คุณสุภาณี คำดี (หรือครุฑตาล) เป็นผู้ริเริ่มในการสร้างกลุ่มขึ้นมา โดยที่ได้ไปพบครกไม้ที่ใช้อัด น้ำมันงาในสมัยก่อนได้ถูกทิ้งไว้ไม่มีใครนำมาใช้งานแล้ว คุณสุภาณีต้องการที่จะอนุรักษ์ภูมิปัญญา เก่าของบ้านปางหมูนี้ไว้ และชาวบ้านในหมู่บ้านที่เป็นเกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกงาและถั่วเหลือง เพื่อจำหน่ายให้กับพ่อค้าคนอกหมู่บ้าน และต้องประสบกับปัญหาด้านราคาที่ไม่ยุติธรรม จึงคิดที่จะ ช่วยเหลือชาวบ้าน โดยการรับซื้อจากชาวบ้านในราคาที่สูงกว่าพ่อค้าแต่ที่ที่คุณสุภาณีรับซื้อนั้น ต้องเป็นงาที่ปลอดสารเคมี ในครั้งแรกที่คุณสุภาณีเริ่มทำการอัดน้ำมันงานั้นทำเป็นอุตสาหกรรม ภายในครอบครัวเท่านั้น พอเริ่มดำเนินการไปได้ดีจึงอยากให้เพื่อนบ้านได้มีรายได้เสริมจากอาชีพ หลักโดยการเริ่มชักชวนเพื่อนบ้านมาเป็นสมาชิกกลุ่มผลิตน้ำมันงาเพื่อจำหน่ายในหมู่บ้าน สมาชิก เริ่มก่อตั้ง เมื่อปี พ.ศ. 2542 มี 3 คน คือ คุณสุภาณี คำดี, คุณจันทร์ศรี สุธรรม, คุณสำเนียง คำดี และ

ในเวลาเดียวกันก็ได้ทำการรวบรวมสมาชิกเพิ่มเป็น 15 คน ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติกัน และเป็นเกษตรกรที่ปลูกยางอยู่แล้ว จึงนำมาที่ปลูกได้มาอีกเป็นน้ำมันเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตของตัวเอง

การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปด้วยความราบรื่นมีรายได้พอช่วยเหลือครอบครัวได้ไม่เดือดร้อนและยังเป็นแหล่งความรู้ประจำหมู่บ้าน คือ เป็นศูนย์การเรียนรู้เรื่องยาง ปัจจุบันมีนักเรียน นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไปได้มาศึกษาดูงานและเยี่ยมชมกิจการอยู่เสมอ ๆ โดยมีครูตาลคอยบรรยายให้ความรู้และแจกเอกสารแผ่นพับให้กับผู้เข้าชม นับว่ากลุ่มทำงานประสบความสำเร็จน่าชื่นชมเป็นอย่างยิ่ง สำหรับในการบริหารกิจการธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลอดสารเคมีของบ้านปางหมูในปัจจุบันมีนางจันทร์ศรี สุธรรม เป็นประธานกลุ่ม โดยจัดตั้งกลุ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2542 มีสมาชิกกลุ่ม 15 คน ร่วมกันทำการผลิตน้ำมันยางออกจำหน่ายเป็นอาชีพเสริมนอกเหนือจากการมีรายได้จากการทำนา ทำสวน จากการก่อตั้งกลุ่มมาเป็นเวลา 4 ปี ได้มีการบริหารจัดการของการกลุ่มได้อย่างคล่องตัว ผลจากการดำเนินงานของกลุ่มจัดว่าประสบความสำเร็จและกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมียังดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง

จากผลการวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการรวมตัวกันในการจัดตั้งกลุ่มเกิดจากความพยายามในการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากราคาผลผลิตตกต่ำของเกษตรกรที่มุ่งเพิ่มผลผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด แต่เมื่อผลผลิตมาราคาผลผลิตจึงตกต่ำ การแปรรูปจึงเป็นทางเลือกหนึ่งของเกษตรกรในการแก้ไขปัญหาของตน ซึ่งการรื้อฟื้นภูมิปัญญาจึงเป็นความพยายามในการนำเอาภูมิความรู้และเทคโนโลยีระดับชาวบ้านที่มีแต่เดิมมาใช้ในการแปรรูป ในขณะเดียวกันการรวมกลุ่มกันมักอาศัยผู้นำที่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านเป็นผู้ริเริ่มก่อน ดังจะเห็นได้ว่าครูอาสา (กุลเสถาณี คำดี หรือครูตาล) เป็นผู้ริเริ่ม อย่างไรก็ตามหากศึกษาในรายละเอียดเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องหรือผลักดันให้เกิดการรวมตัวของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีพบว่าปัจจัยทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชนดังนี้

1. ปัจจัยภายในชุมชน

จากการศึกษาปัจจัยภายในชุมชนที่มีผลต่อการก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ในครั้งนี้ มีดังนี้คือ ผู้นำอาชีพ, ความต้องการมีรายได้ และความรู้ ความเข้าใจและเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งได้อธิบายรายละเอียดไว้ดังนี้คือ

1.1 ผู้นำอาชีพ

บทบาทสำคัญของผู้นำกลุ่มในการดำเนินงานธุรกิจชุมชน ได้แก่ การติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ การจัดหาวัตถุดิบในการผลิต ควบคุมขั้นตอนในการผลิต ซึ่งผู้นำจะเป็นผู้ที่มีความสามารถในการเป็นผู้นำชาวบ้านในด้านต่าง ๆ เช่น ผู้นำอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ผู้นำสตรีหมู่บ้าน ผู้นำอาชีพในที่นี้ ได้แก่ คุณสุดาณี คำดี ที่ปรึกษาและ คุณจันทร์ศรี สุธรรม ประธานกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ซึ่งชุมชนบ้านปางหมูได้มีการรวมกลุ่มกันของชาวบ้านและเกษตรกรตามแนวทางการส่งเสริมจากทางราชการขึ้นมาหลายกลุ่มแต่ต้องล้มเหลวเนื่องจากชาวบ้านขาดความรู้ ความชำนาญ และโครงการที่ทางราชการนำมาส่งเสริมนั้นเป็นโครงการที่ทางราชการระบุม่า โดยไม่มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างทางราชการกับชาวบ้านในเรื่องความต้องการที่แท้จริงของชุมชน คุณจันทร์ศรี สุธรรม ได้เล่าถึงอดีตก่อนที่จะมารวมกลุ่มกับทำน้ำมันงาว่า

“เมื่อก่อนป่าเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และก็เป็นประธานกลุ่มแม่บ้านด้วย กิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำทางราชการจะเป็นผู้ที่เข้ามาส่งเสริม เช่น การเลี้ยงหมู โดยให้ชาวบ้านลงทุนซื้อลูกหมู อาหาร ยารักษาโรคทั้งหมด แต่เนื่องจากชาวบ้านไม่มีความรู้ และความชำนาญเพียงพอในการเลี้ยงหมู จึงทำให้กิจกรรมที่ทำล้มเหลว ชาวบ้านขาดทุน” จนกระทั่งปี พ.ศ. 2542 คุณจันทร์ศรี จึงได้รับการชักชวนจากคุณสุดาณี คำดี ให้มาร่วมกันจัดตั้งกลุ่มเพื่อทำน้ำมันงารวบรวมสมาชิกได้ทั้งหมด 15 คน และตั้งชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี”

ปัจจุบันกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ดำเนินกิจกรรมของกลุ่มไปได้ด้วยดี มียอดสั่งซื้อจำนวนมากจนบางครั้งผลิตไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาดผลิตภัณฑ์น้ำมันงาที่ทางกลุ่มทำการผลิตได้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายทั้งในจังหวัด และภายนอกจังหวัดเนื่องจากความสามารถของผู้นำกลุ่มที่สะสมจากประสบการณ์การทำงานของผู้ที่ทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ตลอดจนลักษณะความเป็นผู้นำที่ริเริ่มจัดตั้งกลุ่มอาชีพและส่งผลต่อการถ่ายทอดและเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านธุรกิจการทำน้ำมันงา จากการที่ผู้นำได้เป็นตัวแทนกลุ่มไปอบรม สัมมนา และการศึกษาดูงานของกลุ่มธุรกิจชุมชนอื่น ๆ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ทั้งภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นต่าง ๆ การบริหารจัดการแบบต่างโดยชาวบ้านเองของกลุ่มอื่น ๆ รวมไปถึงการเรียนรู้เทคโนโลยีวิทยาการใหม่เพื่อนำมาปรับใช้ในกระบวนการผลิตของกลุ่ม เช่น ในการประดิษฐ์เครื่องอัดน้ำมันแบบไม่ใช้แรงงานวัวในการลากจูง ปัจจุบันชาวบ้านสามารถออกแบบเครื่องอัดงาได้ 2 แบบ คือ แบบใช้สายพานค่อเข้ากับมอเตอร์เครื่องย่นครัดไถนา และแบบใช้เฟืองท้ายรถยนต์ค่อเข้ากับมอเตอร์เครื่องย่นครัดไถนา แล้วค่อเข้ากับครก การประดิษฐ์เครื่องอัดน้ำมันแบบใช้เครื่องยนต์นี้จะนำมาใช้เพื่อให้ถูกหลักของกระทรวงสาธารณสุขในเรื่องการขอตรา อย.

เพราะต้องเน้นด้านความสะอาดในการผลิต การอัดน้ำมันงาแบบภูมิปัญญาของชาวไทยใหญ่ที่ใช้วัวนั้นขัดกับหลักสุขอนามัยของกระทรวงสาธารณสุข ทางกลุ่มจึงต้องคิดค้นประดิษฐ์เครื่องอีกแบบไม่ใช้วัวนี้ขึ้นมาเพื่อที่จะได้มาตรฐานของสินค้า แต่ถึงแม้ว่าจะทำการผลิตแบบเดิมที่เป็นภูมิปัญญาชาวไทยใหญ่นั้น ผู้บริโภคก็ยังให้ความสนใจให้การสนับสนุนผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเป็นอย่างดี คุณสุดาณีกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

“เราจะทำครกที่ใช้เครื่องจักรขึ้นมาใช้ด้วย เนื่องจากทางสาธารณสุขเขาไม่ให้ อ.บ. กับเราเพราะเห็นว่าเราใช้วัวในขั้นตอนการผลิต ทำให้บริเวณสถานที่ทำการผลิตไม่สะอาด วัวมันทำงานไปมันก็อาจจะไปด้วยทำให้บริเวณนั้นสกปรกเป็นที่อยู่ของเชื้อโรค แต่ว่าพี่ก็จะอัดน้ำมันแบบดั้งเดิมของเราคือไปด้วยทุกวันเหมือนเดิมเพื่อแสดงให้เห็นแก่ผู้มาเยี่ยมชมได้เรียนรู้วิถีชีวิตชาวไทยใหญ่ในเรื่องการอัดน้ำมันงา”

นอกจากนี้ผู้นำยังมีหน้าที่หลักในการประสานงานกับกรรมการกลุ่มและสมาชิกกลุ่มให้ทำงาน ร่วมกันอย่างเป็นระบบ ราบรื่น โดยเป็นผู้ติดตามผลการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ของกลุ่ม เช่น ขั้นตอนการปลูกงา (แบบอินทรีย์) เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิต และขั้นตอนการผลิต การอัด การทำให้ตกตะกอน การกรอง การบรรจุภัณฑ์ การจัดการด้านตลาด การจัดทำบัญชี เป็นต้น รวมไปถึงคอยให้คำแนะนำถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตแบบดั้งเดิมให้ผู้สนใจมาศึกษาดูงานที่มีเป็นประจำ คุณจันทร์ศรี สุธรรม เล่าว่า

“หน้าที่ของพี่ที่เป็นประธานกลุ่มหลักๆ จะเป็นการประสานงาน ประชาสัมพันธ์ ข่าวสารที่ได้รับจากการที่ได้ไปประชุมกับทางราชการ หน่วยงานภายนอกอื่น ๆ หรือเวลาที่ได้ไปดูงานในที่ต่าง ๆ ก็จะเป็นคนนำข่าวสารต่าง ๆ มากระจายให้สมาชิกในกลุ่มได้ทราบ จัดประชุมกลุ่มเพื่อรายงานผลการดำเนินงานของกลุ่มเป็นระยะ ๆ และทำการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทุกครั้งที่เกิดปัญหาภายในกลุ่ม”

คุณจันทร์ศรี สุธรรม และคุณสุดาณี คำดี เป็นผู้นำอาชีพที่มีลักษณะความเป็นผู้นำที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาชุมชนมาอย่างต่อเนื่องโดยการสร้างกิจกรรม สร้างอาชีพให้กับคนในท้องถิ่นให้สามารถพึ่งตนเองได้ ด้วยการพัฒนาด้านการผลิต การจัดการด้านการขาย การทำงานร่วมกันเป็นทีม และการได้รู้จักสังคมที่กว้างมากขึ้นจากการศึกษาดูงาน ปัจจัยที่สมาชิกในกลุ่มให้ความสำคัญต่อการเป็นผู้นำกลุ่มคือ เป็นผู้ที่ทำงานให้กับกลุ่มและทุ่มเทกำลังความสามารถในการสร้างกลุ่ม, มีความซื่อสัตย์, มีส่วนร่วมกับสมาชิกกลุ่มและได้รับการยอมรับจากสมาชิกในการตัดสินใจในกิจการต่าง ๆ ของกลุ่ม, ยอมรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม และเป็นผู้ที่มีความริเริ่มสร้างสรรค์

1.2 ความต้องการมีรายได้

ความต้องการมีรายได้ของชุมชนมีความสัมพันธ์กับการก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนในด้านความต้องการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของชาวบ้าน ความต้องการมีรายได้เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากทางเลือกในการประกอบอาชีพของชาวบ้านมีน้อย ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่ต้องขึ้นอยู่กับตลาดภายนอก เมื่อชาวบ้านตระหนักถึงปัญหานี้และต้องการมีรายได้เสริมนอกเหนือจากการทำนา ทำไร่ จึงให้ความสนใจกับการทำธุรกิจชุมชนที่มีตลาดพื้นฐานอยู่ภายในชุมชน ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันของชาวบ้านร่วมกันผลิตน้ำมันงาซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้บริโภคกันทุกครัวเรือน เป็นวิถีชีวิตของชาวไทยใหญ่ ตลาดของน้ำมันงาจึงอยู่ในชุมชนนั่นเอง นอกเหนือจากลูกค้าภายในชุมชนแล้ว ประชาชนในจังหวัดก็ให้ความสนใจกับผลิตภัณฑ์ของกลุ่มด้วย เนื่องจากกระแสการให้ความสำคัญกับการบริโภคเพื่อสุขภาพ น้ำมันงาจึงเป็นสินค้าที่เป็นที่ต้องการมาก เนื่องจากมีคุณค่าทางอาหารสูงและสามารถนำไปเป็นส่วนประกอบทางยาอื่น ๆ สามารถใช้เป็นผลิตภัณฑ์บำรุงร่างกายได้หลายประเภท ทำให้กิจกรรมของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมูได้รับความสนใจและการสนับสนุนจากประชาชนทั้งในและนอกชุมชนเป็นอย่างดี ทางกลุ่มสามารถพัฒนาและดำเนินกิจกรรมของกลุ่มต่อไปได้ด้วยดี

นอกจากความต้องการมีรายได้แล้วยังเกิดจากความต้องการที่จะถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการดำรงทักษะทางด้านการอัดน้ำมันงาซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวไทยใหญ่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และยังเป็นการช่วยเหลือเศรษฐกิจของชุมชน ช่วยเสริมสร้างความสามัคคีของชาวบ้านและสังคมของคนในชุมชนอีกด้วย และจากกระบวนการผลิตนั้นทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของวัตถุดิบในการผลิต และเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม โดยที่ทางกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู จะให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การผลิตจะต้องไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งคุณสุดาณี คำดี กล่าวว่า

“อาชีพของชาวบ้านบ้านปางหมูคือทำนา ทำไร่ ปลูกข้าว ถั่วเหลือง และงา เอาไว้ใช้บริโภคกันเองในบ้าน แต่ปัจจุบันต้องทำมากขึ้นเพื่อขายให้กับพ่อค้าคนนอกชุมชน เพื่อเอาเงินมาเลี้ยงดูครอบครัว และการทำการเกษตรแบบนี้ต้องขึ้นอยู่กับพ่อค้าคนกลางตลอด ชาวบ้านประสบปัญหาถูกกดราคา ที่มีความคิดที่ต้องการให้เรา ประกอบอาชีพที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ พอยู่พอกิน จึงคิดก่อตั้งกลุ่มนี้ขึ้นมา เพราะชาวบ้านจะได้มีงานที่ปลูกเองมาทำการแปรรูปและขายเองโดยไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง ดัดปัญหาการกดราคาของพ่อค้าคนกลางออกไป ชาวบ้านจะได้กำไรจากการปลูกและการแปรรูปอย่างเต็มที่ สามารถพึ่งพาตนเองได้” นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงในด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมว่า

“ภูมิปัญญาการอัดน้ำมันงาของชาวไทยใหญ่เรานั้นไม่ทำลายสภาพแวดล้อมเลย นับตั้งแต่เริ่มปลูก การปลูกงานั้นไม่ต้องใช้สารเคมีใด ๆ เลย เพราะงาเป็นพืชที่ต้านทานโรคและแมลง ปุ๋ยที่ใช้ก็คือปุ๋ยคอก จึงไม่ทำลายสภาพแวดล้อม ในขั้นตอนการอัดเราก็ดำเนินการโดยใช้เครื่องจักร ไม่มีไอเสีย ไม่ก่อให้เกิดมลพิษทางอากาศด้วย”

ปัจจุบันได้อาศัยทรัพยากรและวัตถุดิบในหมู่บ้านเพื่อใช้ในกระบวนการผลิต และได้มีการแนะนำให้ความรู้แก่สมาชิกกลุ่มที่เป็นเกษตรกรผู้ปลูกงาในเรื่องของการปลูกงาแบบอินทรีย์อย่างถูกวิธี เพื่อให้ได้งาที่มีคุณภาพและปลอดสารเคมี

1.3 ความรู้ และเห็นความสำคัญของสุขภาพและทรัพยากรธรรมชาติ

ในอดีตชาวบ้านในชุมชนบ้านปางหมูมีวิถีชีวิตผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติมาช้านานแล้ว ชาวบ้านได้อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตในการอุปโภคและบริโภค โดยที่ชาวบ้านมีการเรียนรู้ที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นอย่างคุ้มค่าเกิดประโยชน์มากที่สุด ปัจจุบันนี้ชุมชนบ้านปางหมูก็ยังคงมีวิถีชีวิตที่ไม่ต่างจากเดิมเท่าไรนัก ลักษณะการประกอบอาชีพของประชากรส่วนใหญ่ยังคงต้องพึ่งพาธรรมชาติอยู่มาก แต่ด้วยเหตุการณ์ทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป ค่าครองชีพสูงขึ้น การที่ชาวบ้านจะดำรงชีวิตแบบเดิมนั้นไม่สามารถทำได้ ทำให้ชาวบ้านเริ่มหาหนทางที่จะต่อสู้กับเหตุการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบันโดยหาอาชีพที่เสริมรายได้ โดยอาศัยต้นทุนทางสังคมที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ผสมผสานเข้ากับภูมิปัญญาที่มีอยู่ในตัวของชาวบ้านเองจนเกิดเป็นอาชีพเสริมที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ซึ่งนอกจากจะส่งผลให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้นแล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนให้คงอยู่ต่อไปอีกด้วย

จากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเพื่อเป็นวัตถุดิบในการผลิต และกิจกรรมการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีบ้านปางหมู มีความก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ ทำให้เกษตรกรในชุมชนหันมาให้ความสนใจที่จะปลูกงาแบบปลอดสารเคมีเพิ่มมากขึ้น เพื่อขายผลผลิตให้กับกลุ่ม สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรหันมาปลูกงาแบบปลอดสารเคมีมากขึ้นเพราะได้ตระหนักถึงความสำคัญของสุขภาพร่างกายตนเองเพราะการปลูกพืชที่ต้องใช้สารเคมีมากมายในการกำจัดวัชพืช โรคและแมลง ซึ่งสารเคมีเหล่านั้นเป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้ใช้และผู้บริโภคเป็นอย่างมาก ปัจจุบันการปลูกงาแบบปลอดสารเคมีจึงเป็นที่นิยมกันในหมู่เกษตรกรในชุมชนบ้านปางหมู เพราะนอกจากปลอดภัยจากสารเคมีแล้วยังไม่ต้องตกอยู่ภายใต้การกดราคาจากพ่อค้าคนกลางอีกด้วย ดังคำกล่าวของ คุณอุทิน สกุลดีมหาทรัพย์ สมาชิกของกลุ่มแปรรูป

รูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ที่เล่าถึงการปลูกงาแบบปลอดสารเคมีเพื่อใช้ในการผลิตน้ำมันงาของกลุ่มว่า

“สมัยก่อนที่พี่ปลูกข้าว ถั่วเหลือง และงา เราจะปลูกกันแบบที่ใช้ปุ๋ยเคมี ใช้ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ผลผลิตในปีแรก ๆ ก็ดีมาก ปุ๋ยเคมีทำให้ได้ปริมาณผลผลิตสูง แต่พอปลูกแบบนั้นไปนาน ๆ หลายปีในระยะหลังการใส่ปุ๋ยเคมีในปริมาณเท่าเดิมทำให้ได้ผลผลิตลดลง เนื่องจากปุ๋ยเคมี ยาฆ่าหญ้า ทำให้คุณภาพของดินเสื่อม ปริมาณธาตุอาหารในดินน้อยลง ทำให้เราต้องเพิ่มปริมาณการใส่ปุ๋ยเคมีมากขึ้นเรื่อย ๆ และสุขภาพคนปลูกก็แยลงเรื่อย ๆ รวมไปถึงผู้บริโภคก็ได้รับสารพิษที่ตกค้างในผลผลิตด้วย พอได้รับการชักชวนให้มาเป็นสมาชิกกลุ่มทำน้ำมันงา และทางกลุ่มมีข้อตกลงว่าต้องปลูกงาแบบปลอดสารเคมี และได้รับคำแนะนำเรื่องผลเสียของการใช้สารเคมีจึงสนใจเข้าร่วมกลุ่มและปลูกงาแบบปลอดสารเคมีตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา”

จะเห็นได้ว่าความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับสุขภาพ การตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรนั้นเป็นปัจจัยหนึ่งของการก่อเกิดและการพัฒนาของกลุ่มในเรื่องของการใช้ทรัพยากร ส่วนมากชาวบ้านให้ความสำคัญกับเรื่องสุขภาพตนเองและผู้บริโภคและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพราะการใช้สารเคมีทำให้เกิดมลพิษทั้งทางอากาศ ทางน้ำ และทางดินทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ ดินจึงขาดความอุดมสมบูรณ์และจะเป็นอุปสรรคต่อการทำการเกษตรต่อไปในอนาคตของลูกหลาน

ในการศึกษารั้วนี้ผู้ศึกษาได้พิจารณาถึงปัจจัยที่มีผลทำให้เกิดการรวมตัวกันของชาวบ้านและร่วมกันดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม คือ ทูทางความคิดที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ของชุมชนที่ได้สืบทอดมาจากประสบการณ์ ความรู้ในทักษะ ค่านิยม และความเชื่อ ประกอบกับการตื่นตัวในการบริโภคของกลุ่มผู้บริโภคที่ต้องการบริโภคสินค้าที่ปลอดภัย ส่งผลให้มีหน่วยงานทั้งภาคเอกชนและรัฐบาล เช่น พาณิชย์จังหวัดแม่ฮ่องสอน พัฒนาชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน มาให้การสนับสนุนทั้งทางด้านการเงินทุน และข่าวสารความรู้ทั้งในด้านการบริหารจัดการกลุ่ม และวิธีการผลิตของกลุ่ม ทำให้สมาชิกกลุ่มสามารถใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมมาผสมผสานกับภูมิปัญญาใหม่ ได้อย่างลงตัว ทำให้ชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนและเรียนรู้เพื่อให้ชุมชนนั้นสามารถพึ่งพาตนเองได้

จากการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู รวมทั้งการได้ไปอบรม ประชุม สัมมนาและการศึกษาดูงานในสถานที่ต่าง ๆ เป็นการนำเอาความรู้จากภายนอกเข้ามาปรับใช้กับกลุ่มโดยผ่านการยอมรับ การทดลอง การวิเคราะห์ แล้วเกิดการเรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตให้เป็นไปตามความต้องการของตลาด ทำให้เกิดการพัฒนาความรู้เดิมจนเกิดเป็นความรู้ใหม่ในเรื่องการพัฒนารกอีดน้ำมันแบบที่ไม่ต้องใช้แรงงานวัวในการหมุน

ครก เนื่องจากกระแสการตื่นตัวของผู้บริโภคที่ต้องการบริโภคสินค้าที่สะอาด ต้องมีมาตรฐาน อย.รองรับจากทางกระทรวงสาธารณสุข ทางกลุ่มจึงประดิษฐ์ครกอัดน้ำมันที่ใช้พลังงานจากเครื่องยนต์แทนการใช้วัวขึ้น โดยบุคคลในชุมชนสามารถเอาไปเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติได้ เช่น คุณสุพิศ กรุณาภินันพร สมาชิกกลุ่มอีกคนได้เล่าถึงการประดิษฐ์เครื่องอัดน้ำมันว่า

“ปัจจุบันผู้บริโภคส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อการบริโภคที่ปลอดภัย ต้องบริโภคอาหารที่มี อย. แต่ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มไม่ได้ อย. เมื่อทางกลุ่มขอ อย. มีเจ้าหน้าที่จากสาธารณสุขมาตรวจสอบสถานที่ผลิต และวิธีการผลิต ของกลุ่มเราไม่ผ่านมาตรฐานเนื่องจากในขั้นตอนการผลิตเราใช้สัตว์คั่ว ทำให้บริเวณที่ทำการผลิตสกปรกมีมูลสัตว์ปนเปื้อน เราก็เลยคิดประดิษฐ์เครื่องอัดน้ำมันแบบใช้พลังงานจากเครื่องจักรมาใช้เพื่อจะได้ขอ อย. ใหม่”

นอกจากนี้ชุมชนยังได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์การผลิตน้ำมันงากับชุมชนรอบนอกในการศึกษาสภาพปัญหาในการผลิต การบริหารจัดการกลุ่มและการจัดการด้านการตลาด ทำให้สมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดภัยมี บ้านปางหมู เกิดความเข้าใจในการที่จะพัฒนากิจกรรมการผลิตน้ำมันงาของตนเพิ่มมากขึ้น

2 ปัจจัยภายนอกชุมชน

ปัจจัยภายนอกชุมชนที่ศึกษาในครั้งนี้ประกอบด้วย ความต้องการของตลาด การส่งเสริมของภาครัฐและภาคเอกชน การคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสาร อันมีความสัมพันธ์ต่อการก่อเกิดและพัฒนารองรับของธุรกิจชุมชน ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

2.1 ความต้องการของตลาด

ความต้องการของตลาดนั้นถือเป็นตัวกำหนดเนื้อหาและเป้าหมายมากกว่าวิธีการ แต่เป็นตัวเรื้อทั้งปริมาณ การควบคุมคุณภาพ แยกออกได้ดังนี้

1) ลักษณะของผลิตภัณฑ์

ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มจะเป็นสินค้าประเภทธรรมชาติที่เน้นความปลอดภัยและดูแลด้านสุขภาพส่วนบุคคลดังนั้นจึงไม่มีตลาดเจาะจง เป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้กำหนดเครื่องหมายทางการค้าและสัญลักษณ์ของสินค้าไว้ให้จดจำได้ง่าย สำหรับลูกค้าเป้าหมายส่วนมากเป็นลูกค้ากลุ่มที่มีฐานะทุกระดับ ทุกเพศ ทุกวัย เนื่องจากคุณสมบัติของสินค้าคือการนำไปบริโภคปรุงอาหาร นอกจากนี้ยังเป็นส่วนประกอบทางยาและเครื่องบำรุงร่างกายหลายประเภท ใช้ได้กับคนทุกเพศ ทุกวัย ตัวสินค้ามีราคาถูก อย่างไรก็ตามน้ำมันงาและผลิตภัณฑ์แปรรูปจากงาได้มีการพัฒนาให้เข้ากับตลาดมากขึ้นอันจะเป็นการขยายตลาดให้กว้างขึ้น ผู้บริโภคที่เน้นความสำคัญของสุขภาพจะเป็นกลุ่มที่มีความเหนียวแน่นในการเป็นลูกค้ากับกลุ่ม รวมไปถึงผู้ที่มีความสนใจในวัฒนธรรมวิถี

ชีวิตการอดน้ำมนางของชาวไทยใหญ่ด้วย ดังนั้นจึงเป็นความได้เปรียบที่มีลูกค้าหลายระดับ ส่วนหนึ่งของผู้ที่สนใจผลิตภัณฑ์เป็นกลุ่มลูกค้าชาวต่างประเทศ

2) สถานที่จัดจำหน่าย

สถานที่จัดจำหน่ายที่ผ่านมามีจำหน่ายทั้งตลาดภายในจังหวัดและนอกจังหวัด ตลาดภายในจังหวัด คุณสำเนียง คำดี เล่าว่า

“ลูกค้าที่สำคัญของผลิตภัณฑ์น้ำมนางจะเป็นคนในจังหวัดเป็นส่วนมาก จะซื้อไปบริโภคในบ้านเอาไว้ประกอบอาหาร เอาไว้บำรุงผิว บำรุงผม เพราะน้ำมนางมีสรรพคุณมากมาย ลูกค้าบางส่วนก็จะซื้อไปเป็นของฝาก ส่วนตลาดภายนอกจังหวัดเขาจะโทรสั่งซื้อโดยตรงกับครูดาลหรือกับพี่ แล้วทางเราก็ทำการจัดส่งให้ทางไปรษณีย์” สถานที่จัดจำหน่ายอยู่ที่บ้านคุณสุดาณี คำดี ซึ่งเป็นสถานที่ผลิตด้วย นอกจากนี้ยังมีร้านค้าภายในจังหวัดนำสินค้าไปวางจำหน่ายด้วยเช่นกัน

3) การจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์

สำหรับช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดภัยเคมี บ้านปางหมู มีดังนี้

(1) การเปิดร้านขายส่งและขายปลีก โดยกลุ่มจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่บ้านของคุณสุดาณี คำดี ที่ปรึกษากลุ่มโดยจำหน่ายทั้งแบบปลีกและแบบส่งซื้อ ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านปางหมู เลขที่ 255/1 หมู่ 1 ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

(2) ร้านค้าต่าง ๆ ได้แก่ ร้านค้าในตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่มาติดต่อรับสินค้าไปจำหน่ายที่ร้าน ซึ่งมีข้อดีตรงที่ร้านค้าเหล่านี้มีความเชี่ยวชาญด้านการตลาดและมีเทคนิคในการขายสินค้า ทำให้สินค้าจำหน่ายผ่านร้านค้าเหล่านี้ที่ทำหน้าที่ขาย

(3) การออกร้าน โดยการออกร้านในงานเทศกาลต่าง ๆ ส่วนมากจะได้รับเชิญจากทางหน่วยงานราชการ เช่น ในจังหวัด และต่างจังหวัดที่เป็นจังหวัดใหญ่ๆ อันทำให้สินค้าขายง่ายขึ้นและได้รับเงินสด ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการแนะนำตัวกับบรรดาผู้สั่งซื้อสินค้า พบว่าในปี พ.ศ. 2546 ที่ผ่านมามียอดขายสูงขึ้น ทั้งนี้การออกร้านจะทำให้สามารถขยายตลาดได้กว้างขึ้น และทำให้ตัวสินค้าเป็นที่รู้จักแก่ประชาชนมากขึ้น อย่างไรก็ตามการออกร้านจำหน่ายสินค้าทำให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น ซึ่งต้องพิจารณาโอกาสการจำหน่ายสินค้าในแต่ละรายด้วย

(4) การส่งเสริมการตลาด กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดภัยเคมีบ้านปางหมู ได้รับการเปิดตัวให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง โดยความสามารถของพัฒนาชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน พาณิชย์จังหวัดแม่ฮ่องสอน และอาศัยกลุ่มคนรู้จักกับที่ปรึกษาของกลุ่มจากที่เคยทำงานด้านการพัฒนาชนบทมาด้วยกัน โดยการใช้ช่องทางการสื่อสารต่าง ๆ เช่น การ

ประชาสัมพันธ์ การประสานความร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ และการเปิดโอกาสให้สมาชิกได้แสดงผลงานของกลุ่มให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย รวมทั้งการสนับสนุนให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งทำให้กลุ่มเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียง อันเป็นการส่งเสริมการตลาดที่ดี

4) ราคาของผลิตภัณฑ์

ต้นทุนสินค้าของกลุ่มที่รับซื้อวัตถุดิบจากสมาชิกกลุ่มมีราคาสูงเมื่อเทียบกับการให้ราคาวัตถุดิบของพ่อค้าคนกลาง ดังนั้นถือว่าสมาชิกได้รับประโยชน์ในการผลิตสินค้าอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตามการจัดการด้านการตลาดเรื่องการกำหนดราคาของสินค้าจะมีการประชุมสมาชิกเพื่อร่วมกันกำหนดราคาโดยคิดจากต้นทุนการผลิตทั้งหมด เช่น วัตถุดิบ แรงงาน ค่าขนส่ง และอื่น ๆ ให้เป็นที่ยอมรับของสมาชิกทุกคนก่อนทำให้มีกำไรอย่างต่อเนื่อง ฝ่ายขายจะสามารถพยากรณ์ความต้องการสินค้าได้ในระยะประมาณ 1-2 เดือน แต่ไม่สามารถพยากรณ์แนวโน้มการตลาดในระยะยาวอันจะส่งผลต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มต่อไป ปัจจุบันราคาผลิตภัณฑ์ที่ซื้อโดยตรงจากกลุ่มจะมีราคาต่ำกว่าการซื้อจากตลาดทั่วไปประมาณร้อยละ 10

2.2 การส่งเสริมของภาครัฐและเอกชน

การก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ในเรื่องเนื้อหาและสื่อที่นำข่าวสารความรู้สมัยใหม่ที่ไม่มีในชุมชน ได้แก่ การจัดฝึกอบรม การประชุมสัมมนา การศึกษาดูงานในที่ต่าง ๆ รวมทั้งการฝึกการจัดทำระบบบัญชีและการลงบัญชีรายรับ-รายจ่าย ทางกลุ่มอาศัยความรู้และผู้รู้จากภายนอกเข้ามาช่วยสอนและวางระบบให้ โดยทางกลุ่มได้รับความรู้และการฝึกฝนจนเกิดความชำนาญจากหลายแหล่ง โดยเฉพาะจากพาณิชย์จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่เข้าไปเป็นพี่เลี้ยงในการวางระบบบัญชีใหม่ในช่วงแรก จากนั้นเจ้าหน้าที่จากกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้เข้ามาส่งเสริมและอบรมการบริหารงานและสำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน และองค์การบริหารส่วนตำบลปางหมูเข้ามามีการสนับสนุนในรูปเงินทุน รวมทั้งการโดยให้เงินทุนในรูปของเงินกองกลางของหมู่บ้านและจากเงินที่หักจากเงินค่าจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของสมาชิกในกลุ่มร้อยละ 10 บาทต่อเดือน โดยเงินกองกลางทั้งหมดนี้จะหมุนเวียนแบ่งใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ในกลุ่ม เช่น ใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการรับรองผู้มาศึกษาดูงานในพื้นที่ เป็นงบประมาณส่วนกลางของกลุ่มเพื่อใช้ในการเดินทางศึกษาดูงานของสมาชิกกลุ่ม ตลอดจนใช้เป็นงบประมาณในการซื้ออุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น ใช้ซื้อวัตถุดิบในการผลิตจากเกษตรกรซื้ออุปกรณ์หรือของใช้จำเป็นในกลุ่ม และการช่วยเหลือสาธารณะในหมู่บ้าน รวมทั้งมีส่วนในการประชาสัมพันธ์ให้แก่ผู้ที่สนใจในผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม โดยการเชิญให้สมาชิกกลุ่มได้ไปออกร้าน

จำหน่ายผลิตภัณฑ์ในงานเทศกาลต่าง ๆ เพื่อเป็นการเปิดตลาดเพื่อเรียนรู้ช่องทางการจำหน่าย เรียนรู้ความต้องการของผู้บริโภคในด้านผลิตภัณฑ์ เพราะสมาชิกได้พบปะแลกเปลี่ยนกับผู้บริโภคโดยตรง

จากการท่องเที่ยวจากภายนอกเข้ามาในชุมชนโดยเฉพาะเกษตรจังหวัด และพัฒนาชุมชน มีบทบาทในการให้ความรู้ใหม่ ๆ ในการบริหารจัดการ โดยให้ครอบครัวตั้งแต่การผลิต วัตถุดิบ การผลิตน้ำมันงา การจัดการด้านตลาด การพัฒนาสินค้า โดยทำงานในลักษณะหลายรูปแบบ เช่น การวิเคราะห์ชุมชน การเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนและสมาชิกกลุ่มการทำงานแบบล่างขึ้นบน โดยเน้นส่งเสริมกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ที่ชาวบ้านชุมชนบ้านปางหมูให้การต้อนรับเป็นอย่างดีกระตือรือร้น เพราะเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านสามารถเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวโดยมีทักษะภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนเป็นพื้นฐานและเป็นยุทธวิธีที่จะทำให้ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ส่วนระบบตลาดนั้นทางกลุ่มได้รับความช่วยเหลือจากความรู้จากที่ทำงานเกี่ยวกับหนังสือวารสารและสื่อทางโทรทัศน์ช่วยในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของกลุ่มให้เป็นที่รู้จักแก่ประชาชนทั่วไปส่วนใหญ่ตลาดจะเป็นตลาดภายนอกจังหวัด รวมไปถึงการออกร้านจำหน่ายสินค้าในงานเทศกาลต่าง ๆ ทำให้ประชาชนในจังหวัดได้รู้จักกับผลิตภัณฑ์ของกลุ่มและทำให้ทางกลุ่มมียอดขายเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับผู้บริโภคสินค้าที่เน้นการอนุรักษ์ธรรมชาติจากภาวะการเปลี่ยนแปลงของการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่สนใจด้านสุขภาพหันมาบริโภคผลิตภัณฑ์ปลอดสารเคมีที่ผลิตโดยวิถีธรรมชาติมากขึ้น

ปัจจุบันจากการได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานทั้งทางภาครัฐและภาคเอกชน และตลาดน้ำมันงาที่กว้างขึ้นทำให้ชาวบ้านเกิดความคิดในการที่จะเห็นความสำคัญของปัจจัยการผลิตจึงมีโครงการที่จะขยายการผลิตให้เพิ่มมากขึ้น คือ ขยายการผลิตวัตถุดิบเพื่อเพิ่มปริมาณวัตถุดิบที่ใช้ใน การผลิต โดยรับสมาชิกที่เป็นเกษตรกรผู้ปลูกงาเพิ่มโดยนึกถึงประโยชน์ที่จะได้รับ 3 ประการคือ

1) การมีงานทำ มีเงินใช้ โดยไม่ต้องไปเป็นแรงงานรับจ้างในต่างจังหวัด อีกทั้งการผลิตแบบนี้ยังเป็นการผลิตที่ไม่ต้องพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกแต่เป็นทรัพยากรที่สามารถจัดหาได้ภายในชุมชนหรือระหว่างชุมชน

2) ในแง่การจัดการทรัพยากร ทำให้เกิดการเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่ตระหว่างกันของสมาชิกภายในกลุ่มและหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาให้ข้อมูลข่าวสารด้านการจัดการทรัพยากรการผลิตเห็นคุณค่าของทรัพยากรพื้นบ้านนำมาเป็นวัตถุดิบจากที่เคยมีราคาต่ำ ปลูกไว้ใช้บริโภคในครัวเรือนเพียงเล็กน้อย ก็นำมาสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นอาชีพที่

สามารถทำรายได้ให้กับตนเอง และจากการปรับเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการจัดการวัตถุดิบในแบบที่ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพคือการปลูกแบบปลอดสารเคมี

3) ด้านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่ม ชุมชนท้องถิ่นและชุมชนอื่น ๆ กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมูสามารถถ่ายทอดบทเรียน ประสบการณ์และความรู้ต่าง ๆ โดยผ่านกิจกรรม เช่น การเปิดบ้านให้เป็นศูนย์เรียนรู้อาชีพ “งา” ให้ผู้ที่มีความสนใจได้มาศึกษาดูงานวิธีการผลิตของกลุ่ม

จากการได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนทำให้สมาชิกเอาใจใส่งาน สนใจเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ผลงานออกมาดีเพราะได้รับการถ่ายทอดความรู้ซึ่งทำให้มีคนสนใจอยากเข้าร่วมกลุ่มมากขึ้น จะเห็นได้ว่ารูปแบบการทำงานนั้นได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนากิจกรรมของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ทำให้ธุรกิจชุมชนของชาวบ้านเป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับจากคนทั่วไปมากขึ้น ในขณะที่หน่วยงานต่าง ๆ หันมาให้ความสนใจกับกิจกรรมการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่ทำธุรกิจชุมชนและเน้นการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน เป็นการฟื้นฟูงานพื้นบ้านและเป็นการปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น การผลิตน้ำมันงาของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู เป็นการฟื้นฟูงานพื้นบ้านซึ่งบางแห่งได้สูญสลายไปแล้ว

2.3 การติดต่อและการเปิดรับข่าวสารจากภายนอกชุมชน

การคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสารถือว่าเป็นสื่อที่นำความก้าวหน้าทางด้านความรู้วิชาการใหม่จากภายนอกและการติดต่อกับชุมชนรอบนอก การคมนาคมที่ได้รับการปรับปรุงให้สามารถติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างสะดวกทำให้ชุมชนสามารถแสวงหาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ได้ง่ายกว่าอดีต เช่น โทรศัพท์ วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต เพื่อการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกชุมชนโดยเฉพาะการติดต่อจากชุมชนภายนอก ตลอดจนเกิดการแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาชาวบ้านกับชุมชนข้างเคียงได้อีกด้วย ส่วนเทคโนโลยีการสื่อสารมีส่วนช่วยในการย่นระยะทางและเวลาในการติดต่อกับชุมชนภายนอกเป็นอย่างมาก ปัจจุบันกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมูใช้โทรศัพท์ในการติดต่อกับหน่วยงานต่าง ๆ และกลุ่มลูกค้าส่งผลต่อการพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของชาวบ้าน ได้แก่ การเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ จากภายนอกแล้วนำมาพัฒนาชุมชน

จากลักษณะความสัมพันธ์ขององค์กรภาครัฐและภาคเอกชนที่ได้เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู โดยการให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนนำความรู้และเทคนิควิธีการผลิต การตลาด และการบริหารจัดการกลุ่ม ประกอบกับการมี

เส้นทางการคมนาคมที่สะดวกก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์กับบุคคลภายนอก ชุมชน ขยายออกไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้แก่กลุ่มธุรกิจชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

ตอนที่ 3 พัฒนาการและการดำรงอยู่ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงพัฒนาการและการดำรงอยู่ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู โดยครอบคลุมความเป็นมาในการก่อตั้งกลุ่ม การบริหารจัดการกลุ่ม การพัฒนาและควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์ การจัดการด้านตลาดและการแบ่งปันผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกและชุมชน ซึ่งพอจะศึกษารายละเอียดในแต่ละประเด็นดังนี้

3.1 ความเป็นมาในการก่อตั้งกลุ่ม

1) พัฒนาการของการจัดตั้งกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

ก่อนปี พ.ศ. 2532 ชุมชนที่มีชาวไทยใหญ่ (ไต) อาศัยอยู่และมีการแปรรูปงาให้เป็นน้ำมันงา (อิดงา) กันเกือบทุกหมู่บ้าน โดยเฉพาะในอำเภอเมือง มีชุมชนหลายแห่งที่แปรรูปงาเป็นน้ำมันงา เช่น

(1) ตำบลปางหมู ได้แก่ บ้านปางหมู หมู่ 1, บ้านทุ่งไม้สัก หมู่ 2, บ้านทุ่งกองมู หมู่ 3, บ้านในสอย หมู่ 4

(2) ตำบลหมอกจำแป่ ได้แก่ บ้านหมอกจำแป่ หมู่ 1 และบ้านแม่สะงา หมู่ 2

(3) ตำบลห้วยผา ได้แก่ บ้านห้วยผา หมู่ 1 และบ้านน้ำกั๊ด หมู่ 2

(4) ตำบลห้วยโป่ง ได้แก่ บ้านห้วยโป่ง หมู่ 1, บ้านแก่นฟ้า หมู่ 2, บ้านป่าลาน หมู่ 3 และบ้านกลาง หมู่ 7

บ้านปางหมู หมู่ 1 ตำบลปางหมู นั้นมีชาวบ้านที่รับจ้างแปรรูปงาเป็นน้ำมันงาแบบดั้งเดิมที่ทำมานานอยู่ 2 คน คือ นายโพธิ์ ล้วนลักษณ์ และนายการุณ กรณาภิรัตน์พร ในระยะต่อมาบุตรของชาวบ้านทั้งสองคนได้สืบทอดการอัดน้ำมันงาต่อคือ นายวิสัย ล้วนลักษณ์ และนางสุพิศ กรณาภิรัตน์พร ในช่วงนั้นมีราคาลังละ 60-70 บาท และหลังจากแปรรูปเป็นน้ำมันงาแล้วสามารถขายได้ในราคาส่ง ขวดแม่โขงขวดละ 40 บาท

ในปี พ.ศ. 2536-2537 สถานการณ์การแปรรูปงาเป็นน้ำมันงาในอำเภอเมืองพบว่า มีบ้านปางหมูเพียงบ้านเดียวที่ผลิตน้ำมันงาออกจำหน่าย โดยมีผู้รับจ้างผลิตรายใหญ่อยู่ 2 รายคือ รายที่ 1 นางสาวสุดาณี คำดี ชื้องาแล้วนำไปอัดที่บ้านของนายการุณ กรณาภิรัตน์พร แล้วนำไปขายที่จังหวัดเชียงใหม่, รายที่ 2 คือนางสุพิศ กรณาภิรัตน์พร สำหรับนายโพธิ์ ล้วนลักษณ์ เป็น

ผู้ผลิตน้ำมันงารายย่อยที่รับจ้างอัดจากชาวบ้านสำหรับไว้บริโภคในครัวเรือน ที่เหลือจึงขายในหมู่บ้าน ในช่วงนี้มีราคาลังละ 70-100 บาท

ในปี พ.ศ. 2538 ตลาดของน้ำมันงาเดิมก็มีผู้บริโภครู้จักมากขึ้น นางสาวสุดาณี คำดี ได้มีครกยัดน้ำมันงาเป็นของตนเอง จำนวน 1 ครก สามารถผลิตน้ำมันงาได้มากขึ้น ในปี พ.ศ. 2538 ใช้งาในการผลิตจำนวน 70 ถัง และส่งขายในราคาขวดแม่โขง ขวดละ 70 บาท ซึ่งนางสุพิศ กรุณาภินันท์พร ได้มีการผลิตน้ำมันงาส่งขาย โดยผ่าน นางสาวสุดาณี คำดี ซึ่งเป็นผู้ติดต่อตลาดนอกจังหวัด สำหรับนายโพธิ์ ล้วนลักษณ์ ยังเป็นผู้ผลิตรายย่อยที่รับจ้างอัดน้ำมันงาเหมือนเดิม ในช่วงนี้มีราคาลังละ 100-200 บาท

ในปี พ.ศ. 2538-2541 ได้มีการรวมกลุ่มผู้ผลิตน้ำมันงา 2 รายคือ นางสาวสุดาณี คำดี และนางสุพิศ กรุณาภินันท์พร โดยมีการถือหุ้นในกลุ่ม 100 เปอร์เซ็นต์ทั้ง 2 ราย ในช่วงนี้มีราคาลังละ 180 บาท

ในปี พ.ศ. 2542 ได้มีการจัดตั้งกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีบ้านปางหมูขึ้น โดยมีนางสาวสุดาณี คำดี เป็นแกนนำในการก่อตั้ง สมาชิกเริ่มก่อตั้งมีจำนวน 12 คน และปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 15 คน ซึ่งเป็นทั้งผู้ปลูกงา และแปรรูปเป็นน้ำมันงา

สาเหตุที่ก่อตั้งกลุ่มเนื่องจากตลาดมีความต้องการน้ำมันงาเพิ่มมากขึ้นจากเดิมมาก และต้องการขยายผลให้ชาวบ้านคนอื่นเข้ามาเป็นหุ้นส่วนร่วมกัน เนื่องจากกำลังการผลิต 2 ราย ไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาดทั้งจำนวนผลผลิต (ครกที่ผลิตมีอยู่แค่ 2 ครก) รวมทั้งทุนในการผลิตซึ่งมีน้อย ประกอบกับในช่วงนั้นผลผลิตที่เป็นวัตถุดิบมีมากขึ้นและต้องการเน้นคุณภาพของน้ำมันงา เช่น งาที่ใช้จะต้องเป็นงาที่ปลอดสารเคมี แก่และตากแห้ง ในช่วงนั้นได้ใช้เงินทุนของสมาชิกในการผลิตน้ำมันงาไปก่อน ในส่วนของตลาด นางสาวสุดาณี คำดี เป็นผู้หาตลาดภายนอกจังหวัดให้กับกลุ่ม การขายผลผลิตมีการขายทั้งตลาดภายในและภายนอกจังหวัด ในช่วงนี้มีราคาลังละ 200 บาท

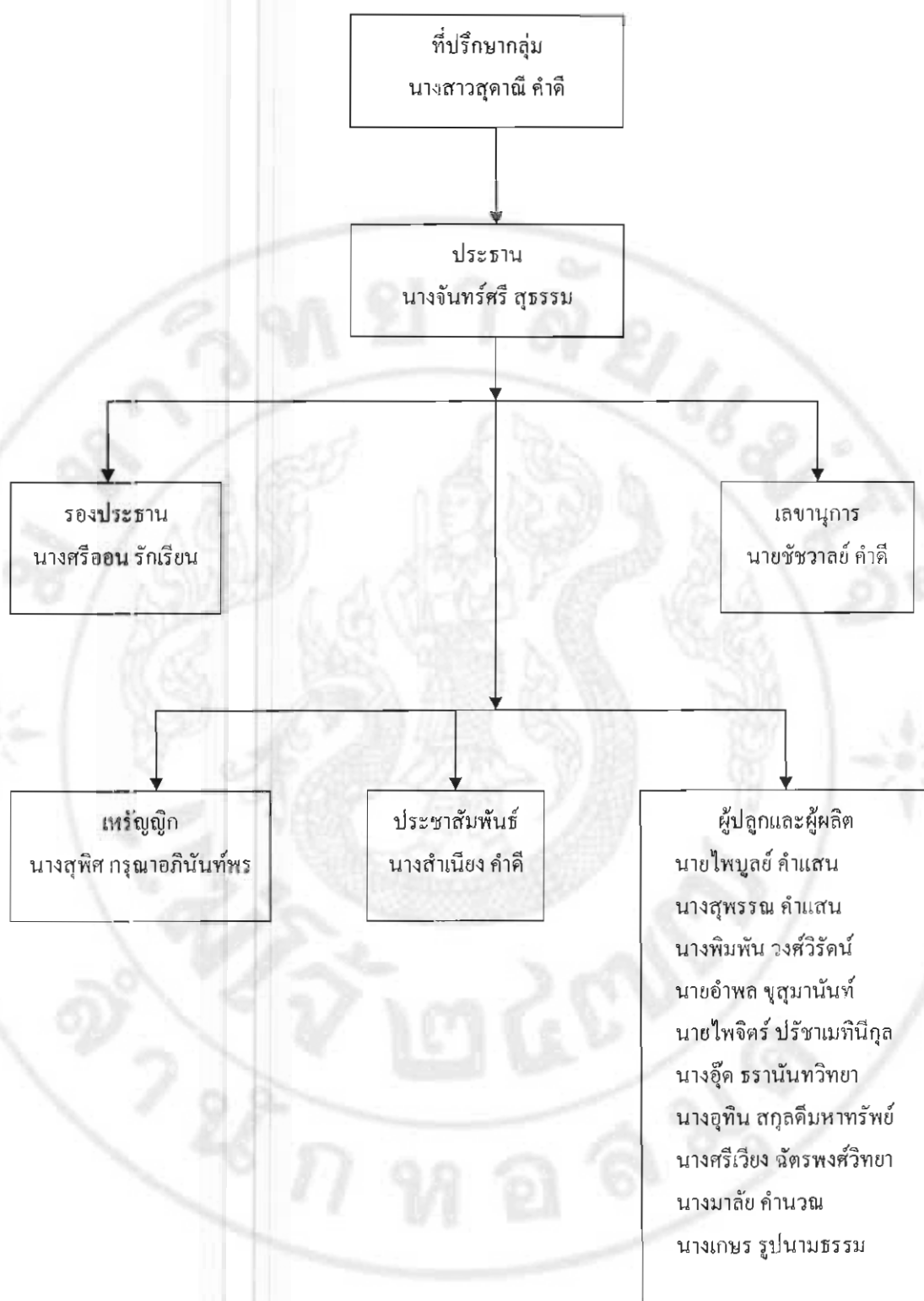
ในปี พ.ศ. 2543-ปัจจุบัน กำลังผลิตเพิ่มมากขึ้นแต่ประสบปัญหาคือ วัตถุดิบมีน้อย มีการแย่งชิงผลผลิตที่เป็นวัตถุดิบ ทำให้ราคาวัตถุดิบสูงขึ้นมากเป็นถึงละ 210-250 บาท ซึ่งในช่วงนี้ได้มีการประกันราคาวัตถุดิบในราคาลังละ 230 บาท ปัญหาสำคัญอีกประการที่พบคือ ขาดแคลนเงินทุนหมุนเวียนและยังไม่มีมาตรฐานรองรับ

กลุ่มผู้ผลิตน้ำมันงาบ้านปางหมูก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2542 โดยเกษตรกรมีการรวมตัวกันด้วยความสมัครใจและเน้นหลักการ “สัจจะ” ในการทำงานกลุ่ม กลุ่มเกิดขึ้นจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างชาวบ้านด้วยกันและการให้ข้อมูลด้านการดำเนินธุรกิจชุมชนเพื่อผลิตน้ำมันงาของคุณสุดาณี คำดี และการวิเคราะห์ข้อมูลองค์ความรู้กระบวนการผลิตงาที่ปลอด

สารเคมี และบทเรียนในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรบ้านปางหมู ซึ่งหลังจากที่เกษตรกรได้รับทราบข้อมูลและรายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม การได้รับทราบสถานการณ์ ทักษะภาพ และปัญหาในการปลูกยางของพื้นที่แล้ว จึงได้ร่วมกันกำหนดแนวทางแก้ไข ปัญหาโดยการก่อตั้งกลุ่มขึ้น มีจำนวนสมาชิกแรกเริ่มก่อตั้ง 12 คน และมีผู้ประสานงานกลุ่มจำนวน 4 คน เนื่องจากการตั้งกลุ่มอยู่ในช่วงแรกจึงยังไม่ได้มีการดำเนินการอะไรเพียงแต่อยู่ในขั้นตอนของการสร้างความเข้าใจเรื่องกลุ่มให้แก่สมาชิกเท่านั้น

จากผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่าการก่อเกิดของกลุ่มนั้นเกิดจากฐานการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน โดยใช้ภูมิปัญญาของชุมชนที่มีการสร้างและถ่ายทอดสืบต่อกันมา และมีการผลิตในบางฤดูกาลโดยเฉพาะช่วงหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวเท่านั้น แต่เมื่อตลาดมีความต้องการผลิตภัณฑ์มาจึงจำเป็นต้องรวมตัวกันผลิตเพื่อให้ได้ปริมาณที่ตอบสนองตลาดได้ โดยอาศัยธรรมเนียมจารีตชุมชนคือ “สัจจะ” เป็นเครื่องมือในการยึดเหนี่ยวสมาชิกให้ยึดถือและปฏิบัติตามทั้งในด้านการผลิต การบริหารจัดการและการแบ่งปันผลประโยชน์ นอกจากนั้นการมีผู้นำทางความคิดเป็นผู้ริเริ่มและเป็นแกนยึดเหนี่ยวทั้งในด้านของกระบวนการผลิต การติดต่อกับภายนอกชุมชน การจัดการด้านการตลาดและการวางระบบด้านการบริหารก็เป็นปัจจัยพื้นฐานในการก่อเกิดกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

สำหรับในด้านโครงสร้างการบริหารงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี มีดังนี้คือ

ภาพ 3 โครงสร้างการบริหารงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่ม

วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู มี 9 ข้อดังต่อไปนี้

- (1) ส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรปลูกองุ่นและพืชอื่น ๆ แบบปลอดสารเคมี
- (2) เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูการใช้น้ำฝนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยใหญ่
- (3) สร้างพลังต่อรองด้านมาตรฐานและราคาผลิตภัณฑ์
- (4) เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพดีตลอดไป
- (5) สร้างรายได้ให้แก่สมาชิก โดยการเพิ่มมูลค่าผลผลิตให้สูงขึ้นและเป็นการสร้างงานในท้องถิ่น
- (6) เพื่อสร้างเครือข่ายกับกลุ่มผู้ปลูกองุ่น
- (7) ส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร
- (8) ส่งเสริมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการใช้น้ำฝนโดยใช้ภูมิปัญญาไทยใหญ่
- (9) เพื่อจดสิทธิบัตรภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.2 การบริหารจัดการกลุ่ม

การบริหารจัดการกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมุนั้น อาศัยความเป็นเครือญาติและความสัมพันธ์ภายในชุมชน การบริหารจัดการกลุ่ม จะอาศัยการส่งตัวแทนจากกลุ่มเพื่อไปอบรมในเรื่องการบริหารกลุ่มซึ่ง คุณจันทร์ศรี สุธรรม ซึ่งเป็นประธานกลุ่มได้เป็นตัวแทนเข้ารับการฝึกอบรมและศึกษาดูงานบ่อยครั้ง จึงนำความรู้ที่นำมาเผยแพร่และจัดตั้งกลุ่มได้ โดยมีขั้นตอนการบริหารจัดการกลุ่มดังนี้

3.2.1 โครงสร้างการบริหารงาน

กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู มีสมาชิก 15 คน สำหรับโครงสร้างขององค์กรประกอบด้วย

1) คณะกรรมการบริหาร การบริหารงานในระดับนี้จะมีลักษณะเป็นการกำหนดนโยบาย หลักเกณฑ์ แนวปฏิบัติ การจัดจำหน่าย การควบคุมดูแลกิจการ กลุ่มนี้จึงมีความสำคัญมากต่อการบริหารงานและคณะกรรมการบริหารงานกลุ่มไม่มีวาระการดำเนินงาน โดยคณะกรรมการมาจากการคัดเลือกตัวแทนสมาชิกภายในกลุ่มทั้งหมด 15 คน คุณจันทร์ศรี สุธรรม ได้รับคัดเลือกให้เป็นประธานกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี และมีคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ 7 ฝ่ายดังนี้ ประธานกลุ่ม รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก ประชาสัมพันธ์ กรรมการฝ่ายการตลาด กรรมการฝ่ายการเงิน กรรมการฝ่ายบัญชี ฝ่ายผลิตน้ำมันงา และฝ่ายผลิตวัตถุดิบ

2) คณะกรรมการดำเนินงานร้านค้า เป็นคณะกรรมการทำหน้าที่ประจำร้านค้า โดยได้รับการคัดเลือกจากคณะกรรมการบริหารงาน จำนวน 3 คน ทำหน้าที่ด้านการตลาดการเงิน บัญชี และการบริหารจัดการภายในร้านค้าและจำนวนการผลิตในครั้งต่อไป

3) คณะกรรมการฝ่ายผลิต เป็นกลุ่มที่เน้นด้านการจัดการผลิต การควบคุมคุณภาพเบื้องต้น การจัดการเงินทุนของกลุ่มในการจัดสรรงบประมาณในการจัดซื้อวัตถุดิบในการผลิต และค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ของกลุ่ม

การเลือกตัวแทนของสมาชิกจะอยู่บนพื้นฐานของความซื่อสัตย์ ความอาวุโส ความไว้วางใจ ความสามารถในการเสนอความคิดเห็น และความเคารพเชื่อฟังจากสมาชิกภายในกลุ่ม ซึ่งกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีได้เลือกให้ คุณจันทร์ศรี สุธรรม เป็นประธานกลุ่มรับผิดชอบหน้าที่ในการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มทั้งหมด

3.2.2 การเลือกสรรทรัพยากรบุคคล

ในการคัดเลือกบุคคลเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมูนั้นจะต้องผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการกลุ่มก่อน ตามนโยบายและหลักเกณฑ์การรับสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งคุณจันทร์ศรี สุธรรม เล่าถึงหลักการรับสมาชิกเข้ากลุ่มว่า “หลักการรับสมาชิกจะใช้ความสมัครใจของสมาชิกใหม่ และเน้นความซื่อสัตย์เป็นหลัก คือซื่อสัตย์กับกลุ่ม เช่น ปลูกแบบปลอดสารเคมีอย่างแท้จริงไม่แอบใช้ยาฆ่าหญ้า หรือว่าปุ๋ยเคมีโดยเด็ดขาด สมาชิกใหม่ต้องมีความเข้าใจในหลักการทำงานของกลุ่มและมีความต้องการที่จะเข้าร่วมกลุ่มโดยความสมัครใจ”

3.2.3 บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ

จากการศึกษาการบริหารงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู สามารถจำแนกรายละเอียดบทบาทของคณะกรรมการได้ดังนี้คือ

1) บทบาทหน้าที่ของประธานมีดังนี้

กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู มีนางจันทร์ศรี สุธรรม เป็นประธานกลุ่ม ซึ่งบทบาทหน้าที่ของประธานกลุ่มคือ ทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและองค์กรต่าง ๆ เพื่อรับข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ และคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญจากทางหน่วยงานภายนอก แล้วถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร-คำแนะนำที่ได้รับมาแก่สมาชิกกลุ่มให้ได้รับทราบทั้งแบบไม่เป็นทางการและแบบเป็นทางการ โดยการจัดการประชุมเพื่อแจ้งข้อมูลข่าวสารและปัญหาต่าง ๆ ในการบริหารงานและการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มแก่สมาชิก นอกจากนี้บทบาทหน้าที่ของประธานยังรวมไปถึงการเข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์กับกลุ่มทั้งภายในจังหวัดและภายนอกจังหวัด

2) บทบาทหน้าที่ของรองประธานมีดังนี้

กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู มีนางศรี ออน รักเรียนเป็นรองประธาน ซึ่งบทบาทหน้าที่ของรองประธานคือ การให้ความช่วยเหลือในภาระหน้าที่ของประธาน และร่วมปฏิบัติภาระหน้าที่พร้อมกับประธานในบางโอกาส เช่น การเข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานต่าง ๆ และปฏิบัติหน้าที่แทนประธานเมื่อประธานติดภาระหน้าที่อื่น

3) บทบาทหน้าที่ของเหรัญญิก

กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู มีนางสุพิศ กรุณยภินันพร เป็นเหรัญญิก ซึ่งบทบาทหน้าที่ของเหรัญญิกคือ เป็นผู้ที่ทำระบบบัญชี ทำบัญชีรายวันในการจำหน่ายสินค้า, บัญชีวัตถุดิบ, บัญชีสินค้า, บัญชีจำหน่ายสินค้า, บัญชีกำไร และทำหน้าที่ควบคุมการเงินของกลุ่ม

4) บทบาทหน้าที่ของตำแหน่งประชาสัมพันธ์มีดังนี้

กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู มีนางลำเนียง คำดี เป็นประชาสัมพันธ์ของกลุ่ม ซึ่งบทบาทหน้าที่ของประชาสัมพันธ์คือ ทำการผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ เช่น จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ ทั้งป้ายภาษาไทย, ภาษาอังกฤษ และภาษาไทยใหญ่ จัดทำเอกสารแผ่นพับเพื่อแจกให้กับลูกค้าและผู้ที่สนใจดูงานกับทางกลุ่ม ทำการประชาสัมพันธ์ทั้งภายในจังหวัดและภายนอกจังหวัดโดยการประชาสัมพันธ์ผ่านทางหน่วยงานต่าง ๆ เช่น การประชาสัมพันธ์, การออกกรรณจําหน่ายสินค้าของกลุ่ม นอกจากนี้หน้าที่ของประชาสัมพันธ์คือ การเชิญสมาชิกกลุ่มเข้าร่วมการประชุม

5) บทบาทหน้าที่ของตำแหน่งที่ปรึกษา

กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู มีนางสาวสุดาณี คำดี เป็นที่ปรึกษาของกลุ่ม ทำหน้าที่คอยให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์และเป็นปัจจุบันแก่สมาชิกกลุ่มเพื่อใช้ในการวิเคราะห์สถานการณ์กลุ่มและประกอบการตัดสินใจ เช่น ความเคลื่อนไหวของตลาด วัตถุดิบ และมาตรฐานการผลิต เป็นต้น

6) บทบาทหน้าที่ของเลขานุการ

กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู มีนายชัชวาลย์ คำดี เป็นเลขานุการ ซึ่งบทบาทหน้าที่ของเลขานุการกลุ่มคือ เป็นผู้ที่ต้องเตรียมประเด็นหัวข้อในการประชุมของกลุ่มในแต่ละครั้ง และทำการจดบันทึกรายละเอียดของการประชุมกลุ่มทุกครั้งที่มีการประชุม ซึ่งทางกลุ่มกำหนดให้มีการประชุมกลุ่มอย่างน้อย 4 ครั้งต่อปี

บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ มีดังนี้

1) ฝ่ายผลิต

บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการฝ่ายผลิตคือ ทำหน้าที่ดูแลการปลูกงาให้เป็นการปลูกแบบอินทรีย์ (ปลอดสารเคมี) ซึ่งมีคณะกรรมการผู้รับผิดชอบทั้งหมด 6 คนคือ นางสาวพรรณ คำแสน, นางพิมพ์นัฏ วงศ์วิวัฒน์, นางอุ๊ด ธรานันท์วิทยา, นางอุทิน สกุลคิมหาทรัพย์, นางมาลัย คำนวน และนางเกษร รูปนามธรรม แบ่งกันดูแลตามพื้นที่ หน้าที่สำคัญของคณะกรรมการฝ่ายผลิตคือ ทำการขยายพื้นที่ผลิตวัตถุดิบ โดยการหาสมาชิกผู้ปลูกงาอินทรีย์เพิ่มทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน

2) ฝ่ายแปรรูปน้ำมันงา

บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการฝ่ายแปรรูปน้ำมันงาคือ ทำหน้าที่ซื้อหัวงามาฝีกให้ทำงาน ฝีกให้หัวงาเดินเทียมคานของครกอีदन้ำมัน ทำหน้าที่ดูแล ช่อมแซมครกอีदन้ำมัน ให้อยู่ในสภาพดีอยู่เสมอ และในการอีदन้ำมันในแต่ละครั้งต้องเตรียมอุปกรณ์และหัว พร้อมทั้งเป็นผู้ควบคุมการอีदन้ำมันทุกครั้ง เสร็จแล้วดูแลและเก็บรักษาน้ำมันงาและบรรจุภัณฑ์ คณะกรรมการที่รับผิดชอบฝ่ายแปรรูปน้ำมันงามีทั้งหมด 3 คนคือ นางศรีออน รักเรียน, นายชัชวาลย์ คำดี และนายอำพล ขุสุมานันท์

3) ฝ่ายผลิตภัณฑ์และตลาด

บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการฝ่ายผลิตภัณฑ์และตลาดคือ ทำการออกแบบฉลาก/บรรจุภัณฑ์ และออกแบบตราสินค้า และทำการส่งผลิตฉลาก, บรรจุภัณฑ์ และตราสินค้า พร้อมทั้งทำการประชาสัมพันธ์ผ่านทางสื่อต่าง ๆ ทำการตลาดทั้งภายในจังหวัดและภายนอกจังหวัด หน้าที่สำคัญประการหนึ่งคือ หน้าที่กำหนดมาตรฐานสินค้า ซึ่งมีการดำเนินการดังนี้คือ ดูแลสถานที่ผลิตน้ำมันงาให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์และมีความสะอาดอยู่เสมอ ทำการควบคุมด้านกระบวนการผลิตน้ำมันงาให้อยู่ในมาตรฐานของกลุ่ม รวมไปถึงการศึกษามาตรฐานสินค้า เช่น อย., มาตรฐานสินค้าชุมชน หรือ มผช. และมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น คณะกรรมการที่ดูแลรับผิดชอบหน้าที่มีทั้งหมด 3 คนคือ นางสาวเนียง คำดี, นางจันทร์ศรี สุธรรม, นายชัชวาลย์ คำดี และนางศรีออน รักเรียน

4) การจัดทำบัญชีและการจัดการเงินทุน

ช่วงเริ่มก่อตั้งกลุ่มใช้เงินทุนของสมาชิกในการดำเนินการ ต่อมาในปี พ.ศ. 2544 มีหน่วยงานราชการ คือ สำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน และองค์การบริหารส่วนตำบลปางหมู ได้สนับสนุนงบประมาณให้แก่สมาชิกกลุ่ม หน่วยงานละ 100,000 บาท รวมเป็น 200,000 บาท สำหรับให้สมาชิกกู้ยืมไปเป็นทุนในการผลิตน้ำมันงา โดยมีเงื่อนไขคือ เงินกู้จากสำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอนจะปลอดดอกเบี้ยในระยะ 2 ปีแรก และสมาชิกต้องจ่ายเงินคืนในปีที่ 3 ระยะเวลา

ชำระ 5 ปี สำหรับองค์การบริหารส่วนตำบลปางหมู ระยะเวลาชำระหนี้ภายใน 5 ปี และสมาชิกต้องคืนเงินปีละ 20 เปอร์เซ็นต์ของวงเงินที่กู้ยืมและดอกเบี้ย

ในปัจจุบันสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู สามารถจัดระบบการบริหารเงินทุนและจัดระบบบัญชีได้โดยจัดให้มีคณะกรรมการดูแลด้านนี้โดยเฉพาะ ซึ่งการบริหารเงินทุนของกลุ่มจะมีลักษณะคล้ายกับสหกรณ์ คือ มีการหักเงินเข้าสะสมในกลุ่มร้อยละ 10 จากรายได้การขายผลิตภัณฑ์ของสมาชิกแต่ไม่มีการถือหุ้นในกลุ่ม สมาชิกสามารถกู้ยืมเงินจากกลุ่มได้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำซึ่งเป็นทุนที่เป็นที่พึ่งของสมาชิกกลุ่มที่มีฐานะยากจน หรือไว้ใช้ในการกู้มาซื้อวัตถุดิบในการผลิต จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีจะมีความร่วมมือกันในระดับครอบครัว หมู่บ้าน ประชานกลุ่มคือ คุณจันทร์ศรี ธรรม เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดเก็บเงินทุนของกลุ่มที่เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2542 การยืมเงินจากเงินทุนของกลุ่มจะยืมได้เฉพาะผู้ที่เป็สมาชิกกลุ่มเท่านั้น หากชาวบ้านในชุมชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มมีความเดือดร้อนเรื่องเงินก็สามารถยืมได้ แต่ต้องได้รับการอนุญาตจากสมาชิกในกลุ่ม ส่วนระเบียบของกลุ่มจะมาจากการประชุมในแต่ละเดือน

3.3 การพัฒนาและควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์

ในการศึกษาการพัฒนาและควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู สามารถจำแนกขั้นตอนออกได้ 3 ขั้นตอนดังนี้คือ

3.3.1 การเลือกสรรวัตถุดิบในการผลิต

การเลือกสรรวัตถุดิบในการผลิตของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีนั้นในอดีตจะหาได้ง่ายและได้ปริมาณที่เพียงพอต่อการผลิต แต่ปัจจุบันต้องสั่งซื้อจากภายนอกชุมชนเนื่องจากการปลูกงาไม่สามารถปลูกได้ตลอดทั้งปี คือ งาจะไม่สามารถปลูกได้ในฤดูฝนเพราะงาเป็นพืชที่ไม่ชอบสภาพน้ำท่วมขัง ปริมาณงาที่ใช้เป็นวัตถุดิบจึงเริ่มขาดแคลนในช่วงฤดูฝนเพราะกลุ่มต้องทำการผลิตตลอดปีเนื่องจากความต้องการน้ำมันงาของตลาดเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มธุรกิจอื่นที่ทำการผลิตน้ำมันงาเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ จึงต้องแย่งกันซื้อวัตถุดิบ สำหรับปัจจัยการผลิตนั้นมีวัสดุอุปกรณ์ดังนี้

1) อุปกรณ์ในการผลิต ได้แก่ ครกอีदन้ำมัน อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำให้น้ำมันใหม่ตกตะกอน และอุปกรณ์ในการบรรจุภัณฑ์ ครกอีदन้ำมันแบบพื้นบ้านเป็นครกขนาดสองคนโอบทำจากไม้ ประดูซึ่งมีคุณสมบัติเป็นยา เนื้อเหนียว ทนปลวกและมีกลิ่นหอม ขนาดยาวสามเมตร มีส่วนที่เป็นตัวครกและฐานครกที่ฝังลงไปในดินถึงสองเมตรจนแน่นหนา โดยขุดไปให้เป็นหลุมคล้ายครกตำข้าว ส่วนกันหลุมทำเป็นเบ้าที่เว้าเข้าไปพอดีกับปลายสากที่หมุนบดงาและเพื่อทำหน้าที่

เก็บน้ำมันงาที่ถูกอัดออกมา มีสาขขนาดใหญ่ที่ทำจากไม้ประคูดูเชื่อมอยู่กับคานที่ทำหน้าที่คอยกดสาขและเป็นตัวบังคับให้สาขหมุนตามแรงลากของวัว เรียกส่วนนี้เป็นภาษาไทยใหญ่ว่า “วอง” โดยคานนี้จะเชื่อมกับไม้แผ่นหนาขนาดใหญ่ประมาณ 3-4 คนยก ซึ่งมีน้ำหนักมากเอาไว้เป็นตัวถ่วงให้สาขกดลงบนงาเรียกว่า “เอลา” และมี “หลักแดงเล” เป็นเสาไม้ที่เชื่อมกับ “คานคอวัว” ซึ่งเป็นคานไม้ที่เชื่อมกับแอกที่สวมอยู่กับคอวัว โดยใช้แรงวัวดันคานไม้ที่เชื่อมอยู่กับฐานครกให้หมุนไปรอบ ๆ เป็นวงกลม และมีสาขที่เชื่อมอยู่เป็นตัวหมุนบนงา โดยวัวจะเดินวนไปรอบ ๆ ครกบนลานดินที่กวาดไว้จนเตียนและสะอาด

2) วัตถุดิบในการผลิต ได้แก่เมล็ดงา เกษตรกรในชุมชนบ้านปางหมูได้มีการปลูกลงมาตั้งแต่ในอดีต จากที่เคยปลูกไว้ในปริมาณน้อยเพื่อนำมาบริโภคในครอบครัว ปัจจุบันเกษตรกรได้เพิ่มปริมาณการผลิตมากขึ้นเนื่องจากความต้องการมีเพิ่มมากขึ้นหลายเท่าตัว เพราะมีธุรกิจชุมชนที่ทำการผลิตน้ำมันงาและผลิตภัณฑ์แปรรูปจากงาเพิ่มขึ้นหลายกลุ่มทั้งในชุมชนและชุมชนข้างเคียง การปลูกของเกษตรกรนั้นจะนิยมปลูกงาพันธุ์พื้นเมืองเนื่องจากเป็นพันธุ์ที่ต้านทานโรคและแมลง อัตราการเจริญเติบโตเร็วและให้ผลผลิตดี เมล็ดงาที่ใช้ปลูกเป็นงาดำจะเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศ ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านจะเก็บพันธุ์ไว้ใช้เอง หลังจากเตรียมพื้นที่และทำแนวกันไฟแล้วจะต้องเผาเพื่อกำจัดวัชพืชที่ขึ้นเป็นปุ๋ยสำหรับงา และป้องกันโรคพืชต่าง ๆ รอจนฝนตกซัก 2-3 ครั้ง เพื่อให้แน่ใจว่าจะมีฝนตกดีจึงเริ่มไถคราดดิน แล้วหว่านงา พื้นที่ 5 ไร่ ใช้งาประมาณ 5 ลิตร โดยปลูกให้มีระยะห่างระหว่างแถวประมาณ 1 สอก คราดกลบรอให้เมล็ดงาออกดีแล้วถอนทิ้งบ้างถ้าต้นถี่เกินไป หลังจากนั้นประมาณ 1 เดือน เริ่มมาถอนเอาวัชพืชออก ระหว่างนั้นอาศัยน้ำฝน ประมาณ 2 เดือนเศษ งาจะเริ่มออกดอกและติดฝักจนสุดปลายดอก เมื่อฝักแก่จะเป็นสีออกลาย ๆ เหลืองนิด ๆ เมื่อสังเกตว่างาเริ่มแห้ง 2-3 ฝัก ก็เริ่มเก็บเกี่ยวได้ ใช้เวลาปลูกประมาณ 3 เดือน เกียวคั้นงาแล้วมัดเป็นกำเอามาสูมเป็นกองสูงประมาณเอวคน ใช้กระสอบปิดไว้ บ่มไว้ให้แห้งประมาณ 3-4 วัน ถ้าแดดดี ๆ ประมาณ 3 วัน ปลายฝักจะเริ่มแยก เมื่อแห้งสนิทก็นำมาตี

วิธีการตีเพื่อเอามะลิคาง

พื้นที่เก็บเกี่ยว 5 ไร่ ถ้าแรงงานคน 6 คน ใช้เวลาประมาณ 1 วัน ทำไม้หลักสี่หลัก เอาผ้าใบมาึงให้มีลักษณะเป็นแอ่ง ใช้มือจับมัดงาให้ห้อยลงไปใ้ในแอ่งใช้ไม้ฟาดให้เมล็ดงาล่วงลงไปใ้ในแอ่งผ้า ตีเสร็จแล้วร่อนเอาใบงาออกใส่กระสอบนำไปขายที่กลุ่ม หรือบางคนจะนำไปทำน้ำมันงาเอง โดยใช้ครกอีคของครูดาล หรือของสมาชิกกลุ่มคนอื่นที่มี แล้วนำน้ำมันงามาส่งให้กลุ่ม ส่วนเมล็ดงาที่สวย ๆ จะนำมาทำเป็นงาคั่วแล้วส่งให้กลุ่ม ซึ่งจะได้ราคาที่ดีกว่าส่งเป็นงาคีบ ทาง

กลุ่มจะนำไปจำหน่ายต่อไปยังร้านค้าผลิตภัณฑ์ปลอดสารเคมี หรือมีผู้บริโภคซื้อไปรับประทานโดยตรง โดยที่ คุณจันทร์ศรี สุธรรม ได้กล่าวถึงวิธีการปลูกงาที่ทางกลุ่มกำหนดกฎระเบียบไว้ว่า

“เราจะปลูกแบบธรรมชาติล้วนไม่ใช้สารเคมีใดๆ เด็ดขาด สมาชิกในกลุ่มจะมีการคุมกันเอง ถ้าใครใช้เรารู้จักจะรู้ ของป่าปลูก 5 ไร่ จะได้งาประมาณ 30 ตัน ขายให้กลุ่มได้ราคาถึงละ 200 บาท ถ้าขายให้พ่อค้าคนกลางเมื่อก่อนได้ราคาถึงละ 80 บาท ปัจจุบันเมื่อมีกลุ่มรับซื้อในราคาที่สูงขึ้น จึงเกิดการแข่งขันราคา”

“ชีวิตดีกว่าเมื่อก่อนเยอะ เรารู้ว่าเราลงทุนไปเท่าไร เราขายราคาเท่าไรจึงจะอยู่ได้ เรากำหนดราคาขายได้เอง เราไม่ต้องเสี่ยงกับสารเคมี มีงานทำทั้งปี หมดหน้างานเราก็มารูปผลผลิตของเราขายเองได้” ป้าอุ๊ด (คุณจันทร์ศรี สุธรรม) กล่าวทิ้งท้าย

3.3.2 กระบวนการผลิต

กระบวนการผลิตของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู เป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน และการแบ่งงานกันในการบวนการผลิตซึ่งจะแบ่งงานตามศักยภาพ ความถนัดและความชำนาญในแต่ละหน้าที่ของแต่ละบุคคล ซึ่งมีขั้นตอนในการผลิตดังนี้

การบ่มงาและการเก็บเมล็ดงา

หลังการเก็บเกี่ยวต้องนำมาบ่ม โคนนำคั้นงาของรวมกัน หั่นปลายยอดเข้าหากัน วางซ้อนเป็นชั้น ๆ ขึ้นไปเรื่อย ๆ แล้วนำฟางข้าว ใบไม้ หรือใบหญ้ามาปิดทับ กองไว้ 5-7 วัน หลังการบ่ม ฝักจะเปลี่ยนเป็นสีเหลืองหรือน้ำตาลปนดำเสมอกันหมด ส่วนใบจะเปลี่ยนเป็นสีดำและหลุดร่วงไป จากนั้นจึงทำการมัดตาก และเก็บเมล็ดงา

หลังการบ่มงา ทำการเคาะให้ใบร่วงออกให้หมด เหลือแต่ฝักและต้นงา ใช้เชือกมัดต้นงารวมเป็นกำๆ นำไปตากแขวนไว้บนราวตาก หลังจากตากไว้ 2-3 วัน ก็นำไปเคาะในภาชนะที่เตรียมไว้โดยใช้ไม้เคาะมัดของต้นงาเบา ๆ เมล็ดงาจะร่วงลงบนภาชนะโดยง่าย นำมัดต้นงาไปตากแดดอีก 1-2 แดด แล้วนำมาเคาะใหม่อีกครั้ง จึงนำเมล็ดงามาคัดแยกสิ่งสกปรกออกแล้วนำไปบรรจุกระสอบหรือถุงเก็บไว้เพื่อบริโภคหรือจำหน่ายต่อไป

การสกัดน้ำมันงา (การอัดงา)

คำว่า “อัด” นี้มาจากภาษาไทยใหญ่ที่แปลว่า การสกัดหรือการบีบน้ำมันจากเมล็ดงาหรือเมล็ดถั่ว ซึ่งขั้นตอนการอัดงามีดังนี้คือ

1) นำเมล็ดงาที่คัดเลือกและทำความสะอาดดีแล้วมาตากแดด 1 แดด ปริมาณงาที่ใช้ในการอัดแต่ละครกเท่ากับ 15 กิโลกรัม ต่อ 1 ครก

2) นำน้ำสะอาดต้มสุกมาคลุกเคล้ากับเมล็ดงาให้ทั่วกัน ใช้น้ำ 1 – 2 กระป๋องนม ขึ้นอยู่กับว่าเป็นงาเก่าหรืองาใหม่

3) นำเมล็ดงาที่คลุกเคล้ากับน้ำสะอาดต้มสุกแล้วมาใส่ลงไปในครก เริ่มทำการบดงาโดยการใช้ขี้วัวดินลากไม้และคานให้สากหมุนบดงาในครกไปเรื่อย ๆ และต้องหมั่นคอยพลิกกลับเมล็ดงาให้ลงไปในครกตลอดเวลา เมื่อเวลาผ่านไปประมาณครึ่งชั่วโมงเมล็ดงาจะแตก ให้เริ่มเติมน้ำสะอาดต้มสุกลงไปที่ละน้อย 3 – 4 นาทีต่อครั้ง จนกว่าน้ำมันงาจะเริ่มซึมออกมาทำให้หยุดเติม

4) บดต่อไปเรื่อย ๆ กากงาจะไปติดอยู่ที่ข้างครก น้ำมันงาจะซึมขึ้นมาเป็นฟองสีขาว แต่จะยังใช้ไม่ได้ต้องทำการบดต่อไปจนน้ำมันหมดฟอง แล้วจึงใช้ผ้าขาวบางซับน้ำมันงาขึ้นมาจนหมด บิดรองเก็บไว้ในภาชนะ

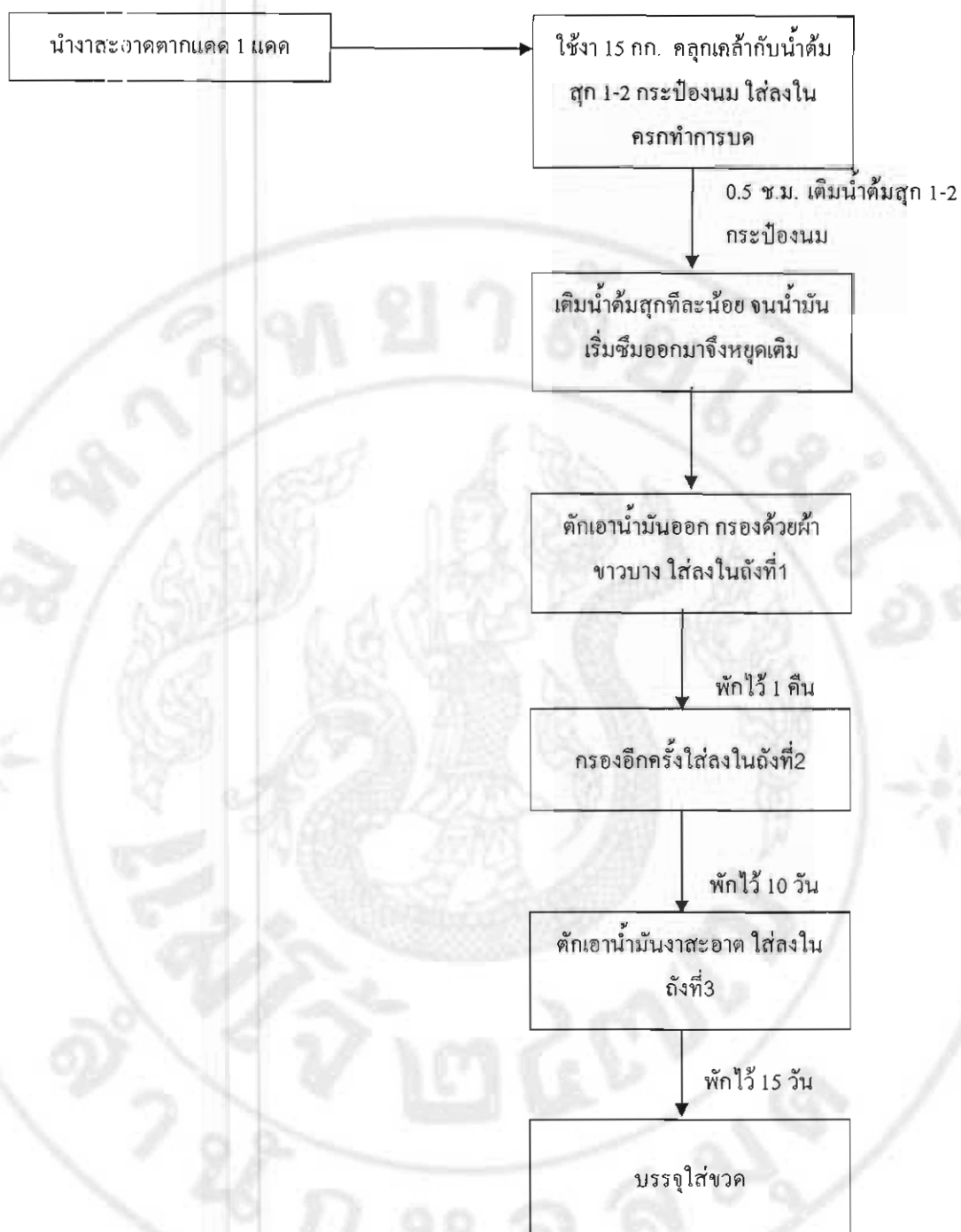
5) จากนั้นให้เขี่ยกากงาข้าง ๆ ครกลงไปในครกให้หมดแล้วบดต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่ากากงาจะแห้งถึงจะได้ที่ น้ำมันงาที่เหลืออยู่จะไหลไปรวมกันอยู่ที่ปากันครก ให้เอาสากออก

6) ตักเอาน้ำมันงาไปกรองให้สะอาดด้วยผ้าขาวบางแล้วใส่ลงในถังที่ 1 พักทิ้งไว้ 1 คืน จากนั้นนำน้ำมันงาไปกรองให้สะอาดใส่ไว้ในถังที่ 2 พักไว้อีกประมาณ 10 วัน จะมีตะกอนละเอียดที่ไม่สามารถกรองได้ตกอยู่ก้นถัง

7) จากนั้นให้ตักเฉพาะน้ำมันงาจากถังที่ 2 มาใส่ในถังที่ 3 พักไว้อีก 15 วัน เพื่อให้ตกตะกอนอีกครั้งหนึ่ง

8) จากนั้นนำน้ำมันงาที่สะอาดดีแล้วมากรอกใส่ขวด ตีฉลากเพื่อนำไปจำหน่ายต่อไป (1 ครก จะได้น้ำมันงาประมาณ 5,000 ลูกบาศก์เซนติเมตร)

การอัดน้ำมันด้วยวิธีการนี้สามารถใช้กับเมล็ดพืชน้ำมันชนิดอื่น ๆ ที่ไม่แข็งมากนักได้ด้วยเช่นกัน เช่น ถั่วลิสง เมล็ดทานตะวัน ถั่วเหลือง เป็นต้น กระบวนการอัดงาแบบพื้นบ้านจะใช้เวลาในการอัดประมาณ 3 ชั่วโมง และทุก 1 ชั่วโมงจะเปลี่ยนวู้ดครั้งหนึ่งเพื่อให้วู้ดได้พัก ซึ่งสามารถดูวิธีการอัดน้ำมันงาแบบพื้นบ้านได้อีกครั้งจากภาพดังต่อไปนี้

ภาพ 4 ขั้นตอนการสกัดน้ำมันงาโดยวิธีพื้นบ้าน

3.3.3 การควบคุมคุณภาพ และการบรรจุภัณฑ์

1) การควบคุมคุณภาพในขั้นตอนการปลูกงา จากการศึกษาพบว่า งาที่ใช้ในการผลิตของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมูนั้นจะต้องปลูกแบบปลอดสารเคมี หรือออินทรีย์ คือไม่ใช้สารเคมีใด ๆ ทั้งสิ้นตลอดฤดูกาลปลูก โดยสมาชิกในกลุ่มจะให้คำแนะนำวิธีการปลูกงาแบบอินทรีย์นี้ให้กับสมาชิกผู้ปลูกงารายใหม่ให้ได้รับทราบวิธีการปลูกที่ถูกต้อง และสมาชิกภายในกลุ่มจะคอยดูแลควบคุมการปลูกของกันและกันเองไม่ให้มีสมาชิกคนใดใช้สารเคมีในขั้นตอนการปลูก ดังที่ คุณจันทร์ศรี สุธรรม เล่าถึงการปลูกงาของสมาชิกกลุ่มว่า

“เราจะปลูกแบบธรรมชาติล้วนไม่ใช้สารเคมีใดๆ เด็ดขาด สมาชิกในกลุ่มจะมีการคุมกันเอง ถ้ามีใครใช้เราก็จะรู้ ของป่าปลูก 5 ไร่ จะได้งาประมาณ 30 ตัน ขายให้กลุ่มได้ราคาถึงละ 200 บาท ถ้าขายให้พ่อค้าคนกลางเมื่อก่อนได้ราคาถึงละ 80 บาท ปัจจุบันเมื่อมีกลุ่มรับซื้อในราคาที่สูงขึ้น จึงเกิดการแข่งขันราคา ปัจจุบันมีพ่อค้ารับซื้อราคาถึงละ 200 - 250 บาท”

2) การควบคุมคุณภาพในขั้นตอนการสกัดน้ำมันงา สำหรับในขั้นตอนนี้จะต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญในการอัดน้ำมันงาโดยเฉพาะ ต้องรู้วิธีการอัด รู้ว่าเวลาประมาณเท่าไรหรือถึงจะต้องเติมน้ำและปริมาณน้ำที่เติมลงไปแต่ละครั้ง ๆ ละเท่าใด ต้องดูลักษณะของเมล็ดงาเป็นว่าน้ำมันจะเริ่มซึมออกจากเมล็ดเวลาใดและจะหยุดเติมน้ำเวลาใด ถ้าหากเติมน้ำน้อยน้ำมันงาก็จะไม่ซึมออกมาแต่ถ้าเติมน้ำมากเกินไปน้ำมันที่ได้จะมีน้ำเจือปนอยู่มากเกินไป รสชาติเสียในขั้นตอนการผลิตเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่ไม่อาจมองข้ามได้เพราะจะทำให้ น้ำมันที่ได้มีคุณภาพต่ำ วัวที่นำมาใช้แรงงานก็ต้องเป็นของผู้ที่ทำการอัดน้ำมันเพราะผู้ที่ทำการอัดต้องสั่งให้วัวทำงาน ต้องเป็นวัวที่เชื่อต่อเจ้าของด้วย คุณสุดาณี คำดี เล่าถึงวิธีการผลิตแบบดั้งเดิมที่ใช้วัวว่า

“คนไทยใหญ่สมัยก่อนก็ใช้วัวบ้านที่เลี้ยง ไว้ที่จะฝึกให้เทียมกับคานและฝึกเดินลากครก วัวที่ฝึกใช้ก็เป็นวัวบ้าน แรงงานที่ใช้เป็นคนในครอบครัว ซึ่งเป็นหลาน ๆ ของพี่เอง เขาจะออกแรง เราให้ค่าตอบแทนครกละ 100 บาท วัวนี้จะเป็นของคนที่ทำหน้าที่อัดน้ำมันงาเขาจะเตรียมมาเอง เขาจะไปหาซื้อวัวมาแล้วนำมาฝึก บางตัวมันก็ดื้อไม่ยอมเดิน จะตีก็ส่งสาร ก็จะขายไป บางตัวฝึกง่ายให้เดินสี่ห้ารอบก็เป็นแล้ว” สำหรับระยะเวลาที่ใช้ในการอัดน้ำมันแต่ละครั้งทั้งหมดประมาณ 3 ชั่วโมง ต่อมา 1 ครก (15 กิโลกรัม) จะได้น้ำมันงาประมาณ 5,000 ลูกบาศก์เซนติเมตร

3) การควบคุมคุณภาพในขั้นตอนการกรองและทำให้ตกตะกอน ในขั้นตอนนี้ต้องใช้เวลานานประมาณ 25 วัน ในการทำให้น้ำมันงาที่ผ่านกระบวนการสกัดมาแล้วใหม่ ๆ ตกตะกอนจนได้น้ำมันงาที่สะอาดไม่มีกากตะกอนปนอยู่ โดยทำการกรองด้วยผ้าขาวบางในขั้นตอนแรกเก็บไว้ในถังที่ 1 นาน 1 คืน ตะกอนขนาดใหญ่ก็จะตกไปอยู่ที่ก้นถัง แล้วทำการตักเอาน้ำมันส่วนบนของถังที่ไม่มีตะกอนออกมากรองด้วยผ้าขาวบางอีกครั้งหนึ่งแล้วได้น้ำมันที่กรองได้

ลงในถังที่ 2 พักไว้นาน 10 วัน ตะกอนที่หลงเหลืออยู่จะตกอยู่ที่ก้นถังแล้วตักเอาเฉพาะน้ำมันที่ไม่มีตะกอนด้านบนใส่ลงในถังที่ 3 พักไว้อีก 15 วัน จนได้น้ำมันงาที่ไม่มีตะกอนแล้วจึงทำการตักเอาน้ำมันงาสะอาดกรอกใส่ขวดและทำการติดฉลากเพื่อจำหน่ายต่อไป ขั้นตอนนี้ค่อนข้างที่จะยุ่งยากและละเอียดผู้ที่รับผิดชอบหน้าที่ในกระบวนการนี้จึงเป็นสมาชิกกลุ่มที่เป็นผู้หญิงที่ต้องมีความละเอียด

คุณสำเนียง คำดี เล่าถึงกระบวนการผลิตสินค้าของกลุ่มว่า “คุณภาพสินค้าของเราไม่ได้ทำเพื่อตีตลาด แต่ทำเพื่อให้สินค้ามีคุณภาพในด้านการสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น ซึ่งมีกลุ่มอื่นที่ทำการผลิตน้ำมันงาเหมือนกันกับเราแต่วิธีการผลิตคนละแบบของกลุ่มอื่นจะไม่ได้ใช้ครกแรงงานสัตว์แบบที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม เขาใช้เครื่องจักร หรือที่บ้านสบสายก็เป็นแบบใช้พลังงานน้ำ”

ลักษณะที่โดดเด่นของผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแปรรูปเกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู คือ

- 4) อนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวไทยใหญ่
- 5) รักษาคุณภาพของน้ำมันงา เช่น สี กลิ่น และรสชาติของน้ำมันงา
- 6) มีความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปจากงา เช่น โถงขึ้น สบู่ ครีม นวด น้ำมันหอม ขนมนางชนิดต่าง ๆ
- 7) การออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่สวยงามเพื่อใช้เป็นของฝาก ของที่ระลึก และสะดวกต่อการใช้สอย

3.4 การจัดการด้านตลาดและการแบ่งปันผลประโยชน์

จากการสัมภาษณ์ที่ปรึกษาและประธานกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ในเรื่องการจัดการด้านตลาด ทางกลุ่มใช้วิธีการหาตลาดโดยการไปออกร้านแสดงสินค้าตามงานเทศกาลต่าง ๆ ที่หน่วยงานทางราชการจัดขึ้น เช่น งานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์, งานประจำปีของจังหวัด หรืองานที่เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่าง ๆ ติดต่อเชิญให้ไปร่วม เช่น เจ้าหน้าที่จากพัฒนาชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน, อุตสาหกรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, พาณิชย์จังหวัดแม่ฮ่องสอน และต่างจังหวัดที่ได้รับเชิญมา ส่วนผู้สนใจจากการมาดูงานที่บ้านก็จะให้รายละเอียดของการติดต่อ โดยจัดทำในรูปแบบของนามบัตร และเอกสารแผ่นพับแจกให้กับผู้ที่สนใจ จากนั้นลูกค้าที่สนใจก็จะโทรศัพท์ติดต่อมาเอง

คุณสุดาณี คำดี ที่ปรึกษาของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลเรื่องการตลาดของกลุ่มกล่าวว่า

“ในด้านการติดต่อสั่งซื้อ ลูกค้าจะติดต่อสั่งซื้อน้ำมันงาโดยใช้วิธีโทรศัพท์ติดต่อโดยตรงกับพี่ จากนั้นพี่ก็จะแจ้งให้ประธานกลุ่ม และสมาชิกทราบรายละเอียดปริมาณน้ำมันงาที่ลูกค้าต้องการ เช่น ชื่อลูกค้าที่สั่ง, ปริมาณน้ำมันงาที่ต้องการ จากนั้นทางกลุ่มก็จะทำการผลิตตามที่ลูกค้าต้องการ แล้วจัดส่งให้ลูกค้าทางไปรษณีย์”

การจัดส่งน้ำมันงาให้กับลูกค้า ซึ่งลูกค้าหลักๆ ของกลุ่มมี 2 ราย คือ ร้านอัมบุญ จังหวัดเชียงใหม่ และสหกรณ์กรีนเนทกรุงเทพมหานคร ใช้วิธีการส่งทางไปรษณีย์หรือทางรถโดยสารประจำทาง ส่วนลูกค้ารายย่อยในตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอนใช้วิธีมารับซื้อเองที่บ้าน

สำหรับการแบ่งปันผลประโยชน์ สมาชิกจะนำเอาวัตถุดิบมาทำการผลิตเอง โดยอาศัยบ้านของคุณสุดาณี คำดี เป็นสถานที่ผลิต ผลประโยชน์ที่สมาชิกแต่ละคนจะได้รับนั้นขึ้นอยู่กับปริมาณการผลิตของสมาชิกแต่ละคนเอง ซึ่งจะมีสมาชิกที่เป็นฝ่ายผลิต (ทำหน้าที่อัดน้ำมันงา) ที่มีว้าวเป็นของตัวเองทำหน้าที่อัดน้ำมันงา โดยมีอัตราค่าแรงในการอัดแต่ละครั้ง 100 บาท ส่วนสมาชิกคนใดมีว้าวและทำการอัดน้ำมันงาเองก็ไม่ต้องจ้างคนอื่นอีก เมื่อกระบวนการผลิตเสร็จสิ้นแล้วทางกลุ่มจะรับซื้อน้ำมันงาดิบจากสมาชิก นำมาเข้าสู่ขั้นตอนการทำให้สะอาดและตกตะกอนแล้วทำการบรรจุขวดและจำหน่ายต่อไป โดยทางกลุ่มจะหักเงินจากรายได้ของสมาชิกครั้งละ 10 เปอร์เซ็นต์เข้ากองทุนรวมของกลุ่ม

3.5 การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มและของชุมชน

3.5.1 การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม

ในการศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ทำการศึกษาในรายละเอียดหัวข้อดังต่อไปนี้คือ

1) การมีส่วนร่วมในการจัดตั้งกลุ่ม

การศึกษาศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการจัดตั้งกลุ่มพบว่า สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดตั้งกลุ่ม กลุ่มเกิดขึ้นโดยการจัดทำให้ความรู้ในด้านการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นวิถีชีวิตของไทยใหญ่ในการอีดจากชาวไทยใหญ่ในอดีตซึ่งปัจจุบันวัฒนธรรมนี้เริ่มที่จะสูญสลายไป โดยผู้ริเริ่มก่อตั้งกลุ่มนำโดย คุณสุดาณี คำดี ที่เป็นคณะกรรมการหลักของกลุ่มได้ตระหนักถึงปัญหาด้านเศรษฐกิจภายในชุมชนที่ปัจจุบันชาวบ้านเริ่มมีความเดือดร้อนมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงเกิดแนวคิดที่จะสร้างอาชีพเสริมให้กับชาวบ้านโดยนำเอาทุนทางสังคมที่มีอยู่ในหมู่บ้านคือ ภูมิปัญญาการอัดน้ำมันงาของบ้านปางหมู และนำเอาวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เพิ่มมูลค่าให้กับวัตถุดิบในท้องถิ่นให้มากขึ้น สามารถสร้างงาน สร้างอาชีพ และรายได้ให้แก่เกษตรกรในท้องถิ่นได้ จากการชักชวนชาวบ้านให้จัดตั้งกลุ่มขึ้นมา ชาวบ้านได้ให้ความสนใจในการเข้าร่วมฟัง

คำแนะนำของผู้ริเริ่มก่อตั้งกลุ่ม (คุณสุดาณี คำดี) และมีชาวบ้านที่เป็นเกษตรกรปลูกงาให้ความสนใจจนสามารถรวบรวมชาวบ้านเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มจำนวน 15 คน จัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นมา ซึ่งคุณสุดาณี คำดี ได้เล่าถึงความคิดที่ก่อตั้งกลุ่มขึ้นมาว่า

“เราเห็นว่าชีวิตของเกษตรกรไม่มีทางเลือก ถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง ทำมาคี่หมดไปกับค่าปุ๋ย ค่ายา แล้วยังต้องมาเจ็บป่วยไม่สบายเพราะสารเคมีที่ถูกส่งเสริมมาโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ส่วนผู้บริโภคก็ได้รับสารพิษที่เป็นอันตรายโดยไม่รู้ตัว ซึ่งจะส่งผลอย่างช้า ๆ ดิน น้ำ อากาศก็เสีย ซึ่งมันส่งผลเชื่อมโยงกันหมดถึงทั้ง คน สังคม สิ่งแวดล้อมด้วย”

นอกจากนี้ คุณสุดาณี คำดี ยังได้กล่าวถึงกระบวนการผลิตน้ำมันงาของกลุ่มอีกว่า “พีธีต้องการทำแบบธรรมชาติ ต้องการอนุรักษ์ไว้ แนวคิดเรามาทางนี้แล้ว ถึงมันจะทำได้น้อย ถ้าตลาดต้องการมาก เราจะขยายไปหมู่บ้านอื่นที่พร้อม เราจะขยายในแนวราบ จะต้องใช้ครกแบบนี้ที่ยังใช้แรงงานสัตว์ เราจะให้เป็นแนวทางธรรมชาติแบบนี้ เราไม่ต้องการทำแบบอุตสาหกรรมที่ต้องขยายกำลังการผลิตโดยใช้เครื่องจักรที่ต้องใช้เงินลงทุนมากต้องกู้มาจากที่อื่น เราจะทำแบบที่เราอยู่ได้ด้วยตนเองใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นที่เป็นแรงงานท้องถิ่นของเราเอง”

2) การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู พบว่าสมาชิกทุกคนได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกลุ่มในทุก ๆ ด้าน โดยมีการจำแนกหน้าที่ แบ่งงานกันทำ มีเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ เช่น ประธานกลุ่ม รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก ประชาสัมพันธ์ ฝ่ายผลิต และฝ่ายปลูก สมาชิกทุกคนมีหน้าที่และมีการประสานงานระหว่างทุกฝ่าย โดยการดำเนินงานทั้งหมดจะมีการปรึกษากันในที่ประชุมและผ่านการตัดสินใจของประธานกลุ่มก่อน การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปได้อย่างดีเนื่องจากสมาชิกทุกคนให้ความร่วมมือในการปฏิบัติงาน และมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงานร่วมกันจึงทำให้กิจกรรมของกลุ่มสามารถดำรงอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้ สมาชิกกลุ่มสามารถพึ่งพาตนเองได้จากการผลิตน้ำมันงาเป็นอาชีพเสริม สมาชิกมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นอกจากนี้อาชีพธุรกิจชุมชนยังส่งผลให้เศรษฐกิจในหมู่บ้านดีขึ้นอีกด้วย

3) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาและควบคุมคุณภาพ

สำหรับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและควบคุมคุณภาพของผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมูนั้น สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิต ทุกคนมีส่วนร่วมในการควบคุมคุณภาพของผลิตภัณฑ์ดังนี้คือ

(1) การควบคุมคุณภาพในขั้นตอนการปลุกงา สมาชิกกลุ่มที่เป็นเกษตรกรผู้ปลุกงาเพื่อใช้ในการผลิตของกลุ่มนั้นจะต้องมีการควบคุมวิธีการปลูกอย่างเคร่งครัด คือปลูกแบบปลอดสารเคมี หรืองาอินทรีย์ เนื่องจากทางกลุ่มทำการผลิตน้ำมันงาที่เน้นเรื่องความปลอดภัยจากสารเคมี การควบคุมคุณภาพการปลุกงาจะกระทำโดยการที่สมาชิกภายในกลุ่มจะคอยดูแลควบคุมการปลูกของกันและกันเองไม่ให้มีสมาชิกคนใดใช้สารเคมีในขั้นตอนการปลูก สาเหตุที่ต้องเข้มงวดเรื่องคุณภาพของเมล็ดงานั้น คุณสุดาณี คำดี ได้เล่าว่า

“ที่ต้องเข้มงวดเรื่องการปลุกงาอินทรีย์นั้น ก็เพราะทางกลุ่มมีนโยบายที่จะผลิตน้ำมันงาที่ปลอดสารเคมี และผู้บริโภคก็ให้การสนับสนุนกลุ่มเราเป็นอย่างดี เพื่อเป็นการรักษาชื่อเสียงของกลุ่มเราจึงต้องเน้นมากในเรื่องนี้”

(2) การควบคุมคุณภาพในขั้นตอนการสกัดน้ำมันงา สมาชิกกลุ่มที่มีหน้าที่ในขั้นตอนนี้จะต้องควบคุมคุณภาพของน้ำมันงา โดยอาศัยผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญในการอัดน้ำมันงา โดยเฉพาะเพื่อให้ได้น้ำมันงาที่มีคุณภาพดีคือ สี กลิ่น และรสชาติที่ดี นอกจากนี้จะต้องเน้นเรื่องความสะอาดด้วยเช่นกันเพื่อป้องกัน ไม่ให้น้ำมันงาที่ได้มีสิ่งปลอมปน นอกจากนี้สมาชิกในกลุ่มยังมีส่วนร่วมในการคิดค้นหาวิธีการใหม่ ๆ ที่จะพัฒนากระบวนการผลิตให้ดีขึ้น และเพื่อพัฒนาระดับมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ของกลุ่มให้เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคมากขึ้น ซึ่ง คุณสุดาณี คำดี กล่าวเกี่ยวกับเรื่องขงมาตรฐานผลิตภัณฑ์ว่า

“ตามที่กระแสการบริโภคที่เน้นเรื่องความสะอาด และมาตรฐานการผลิต สินค้าทุกประเภทต้องได้รับมาตรฐาน อย. จากกระทรวงสาธารณสุข และมีผู้บริโภคบางส่วนที่ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มาก ทางกลุ่มจึงจะปรับปรุงวิธีการผลิตให้ถูกสุขอนามัยขึ้น โดยประดิษฐ์เครื่องอัดน้ำมันงาที่ไม่ต้องใช้แรงงานวัวเพื่อเป็นการรองรับตลาดผู้บริโภคที่ให้ความสำคัญของมาตรฐาน อย.”

(3) การควบคุมคุณภาพในขั้นตอนการกรองและทำให้ตกตะกอน การควบคุมคุณภาพในขั้นตอนนี้จะต้องพิถีพิถันเรื่องความสะอาดมากที่สุด เนื่องจากเมื่อได้น้ำมันงามาแล้วต้องนำมาทำให้สะอาดกำจัดสิ่งปลอมปนมาออกให้หมด เพื่อที่จะบรรจุใส่ขวดและทำการติดฉลากจำหน่ายต่อไป

(4) การมีส่วนร่วมในการจัดการการตลาดและการแบ่งปันผลประโยชน์ สมาชิกทุกคนได้มีส่วนร่วมในการจัดการด้านการตลาด เช่น เมื่อมีการออกร้านแสดงสินค้าสมาชิกทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรม มีส่วนในการช่วยหาตลาด ถ้าสมาชิกคนใดมีความสามารถในการหาตลาดได้ก็ไม่ต้องนำผลิตภัณฑ์มาวางขายที่บ้านของคุณสุดาณี คำดี ก็ได้ สามารถที่จะจำหน่าย

ผลิตภัณฑ์ได้เอง ซึ่งก็เป็นนโยบายของกลุ่มที่ต้องการให้สมาชิกมีทักษะในการประกอบอาชีพ สามารถบริหารจัดการได้ด้วยตนเอง และสามารถพึ่งพาตนเองได้

สำหรับการแบ่งปันผลประโยชน์ของสมาชิกกลุ่มทุกคนได้มีส่วนร่วมในการประชุมแสดงความคิดเห็นและข้อตกลงในการที่จะจัดสรรแบ่งผลประโยชน์กันคือ รายได้ทั้งหมดจากการจำหน่ายจะเป็นของสมาชิก แต่ละกลุ่มจะหักเงินร้อยละ 10 ในผลกำไรแต่ละครั้งเข้าเป็นกองทุนรวมของกลุ่ม ส่วนใหญ่แล้วสมาชิกจะนำวัตถุดิบมาทำการอัดน้ำมันงาที่บ้านคุณสุภาณี คำนีที่ปรึกษาของกลุ่ม หากสมาชิกคนใดไม่มีวัวเป็นของตัวเองก็จะจ้างสมาชิกรายอื่นที่มีวัวเป็นผู้ทำการอัดให้ โดยคิดอัตราค่าจ้างครกละ 100 บาท พออัดเสร็จสมาชิกส่วนใหญ่ก็จะขายน้ำมันให้กับทางกลุ่ม ให้ทางกลุ่มจัดการด้านการหักให้ตกตะกอนและบรรจุขวดติดฉลากจำหน่ายต่อไป

3.5.2 การมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนบ้านปางหมู หมู่ที่ 1 ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี จะมีส่วนร่วมในการให้การสนับสนุนผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม เนื่องจากตลาดที่สำคัญของกลุ่มก็คือตลาดในหมู่บ้านด้วย เนื่องจากน้ำมันงาเป็นผลิตภัณฑ์ที่ชาวบ้านนิยมซื้อไว้ใช้บริโภคในครัวเรือนอยู่แล้ว นอกจากนี้ชาวบ้านในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี ทุกครั้งที่มีการประชุมหมู่บ้านทางกลุ่มก็จะส่งตัวแทนไปเข้าร่วมประชุมเพื่อรับฟังปัญหาต่าง ๆ และร่วมเสนอและรับฟังความคิดเห็นที่อาจเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนร่วมกันกับชาวบ้านด้วย

ตอนที่ 4 สภาพปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

จากการศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู สามารถจำแนกออกได้ดังนี้

4.1 ปัญหาด้านการผลิตวัตถุดิบ

วัตถุดิบงามีราคาแพง ทำให้ต้นทุนการผลิตน้ำมันงาสูงขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าคุณภาพเมล็ดงาไม่ดี เช่น งามีความชื้นสูง, พบสารเคมีตกค้างและมีเชื้อรา และมีสิ่งเจือปนในงามาก และเกษตรกรผู้ปลูกงาบางส่วนใช้สารเคมี (ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง) ในการปลูกงาและพืชอื่น ๆ ซึ่งปลูกในแปลงเดียวกับงาเนื่องจากขาดแรงงานในการดูแลกำจัดวัชพืช การป้องกันโรคและแมลง

วัตถุดิบจากที่ปลอดสารเคมีมีปริมาณไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาด และเกษตรกรบางรายขาดความรู้ ความเข้าใจและเทคนิคการปลูกพืชที่ปลอดสารเคมี

4.2 ปัญหาด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์

ผลิตภัณฑ์น้ำมันงายังไม่ได้รับการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ ทำให้ลดตลาดในบางส่วนลง ประกอบกับการที่มีผู้ผลิตรายใหม่เกิดขึ้นหลายรายจึงมีการแข่งขันกันผลิตทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน และสมาชิกที่ทำการผลิตบางรายผลิตน้ำมันงาไม่ได้มาตรฐาน ผลิตน้ำมันงาจากงาที่ใช้สารเคมีทำให้ชื่อเสียงของกลุ่มเสียหาย และด้วยสาเหตุที่วัตถุดิบจากตลาดและมีการแข่งขันสูงส่งผลให้การผลิตไม่ต่อเนื่องทำให้ปริมาณสินค้าไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาด ส่วนผลิตภัณฑ์ของกลุ่มก็ยังไม่ได้จัดสิทธิบัตร

4.3 ปัญหาด้านกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

กลุ่มแปรรูปยังไม่สามารถเชื่อมกับกลุ่มผู้ผลิตวัตถุดิบได้ และทั้ง 2 กลุ่มยังขาดข้อมูลที่ชัดเจนในเรื่องต้นทุนการผลิต และราคาผลผลิต

ปัญหาการบริหารจัดการกลุ่ม เช่น การรวมกลุ่มยังไม่เป็นรูปแบบชัดเจน เป็นลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่ใช่ในรูปกลุ่มที่แท้จริง เช่น ใช้ทุนของแต่ละคนดำเนินการ และในการเรียกประชุมกลุ่มในบางครั้งมีจำนวนสมาชิกมาร่วมประชุมไม่ครบเนื่องจากสมาชิกบางคนมีงานประจำมาก ทำให้ไม่ค่อยมีเวลาให้กับกลุ่ม

4.4 ปัญหาด้านการตลาด

สมาชิกบางคนยังไม่มีความรู้ในการจัดการตลาดจึงไม่สามารถเข้ามาช่วยหาตลาดได้ จึงเป็นหน้าที่ของที่ปรึกษาของกลุ่มที่ต้องช่วยเหลือดำเนินการในเรื่องการตลาดของกลุ่ม

โดยภาพรวมจากผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่ากลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี และชาวบ้านในชุมชนบ้านปางหมู หมู่ที่ 1 ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีที่มีลักษณะเป็นธุรกิจชุมชนที่มีความเข้มแข็ง สามารถบริหารจัดการกลุ่มได้เป็นอย่างดีจนพัฒนากิจกรรมของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง สามารถจัดการด้านการตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพเหมาะสมกับการทำธุรกิจในชุมชนที่เน้นให้ชาวบ้านร่วมกันประกอบอาชีพโดยอาศัยทุนที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชน ประกอบกับความรู้ ความสามารถที่มีอยู่ในตัวชาวบ้านเอง ก่อให้เกิดอาชีพเสริมที่ทำให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตได้แบบพึ่งพาตนเอง และจากการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลทำให้กิจกรรมของกลุ่มสามารถพัฒนาและดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืน องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษารั้งนี้ คือ การก่อเกิดและพัฒนากิจการของธุรกิจชุมชนมีความสัมพันธ์กับ

องค์ความรู้ เทคโนโลยีอยู่ในท้องถิ่น วัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นระบบเศรษฐกิจในชุมชน ระบบเศรษฐกิจในชุมชน และสิ่งแวดล้อม รวมถึงความโดดเด่นเป็นพิเศษของผลิตภัณฑ์โดยเฉพาะงาซึ่ง เป็นวัตถุดิบเฉพาะท้องถิ่นและความเป็นกลุ่มชนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่มีอัตลักษณ์เฉพาะคนจึง ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี โดยเฉพาะน้ำมันงามีความโดดเด่นมีอัตลักษณ์ของความ เป็นผลิตภัณฑ์ธรรมชาติที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตและส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์การเป็น อาหารสุขภาพสามารถตอบสนองความต้องการของตลาดในจุดแห่งการโยกย้ายธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัยได้อย่างเหมาะสม

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน” โดยกำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาความเป็นมาและมูลเหตุจูงใจให้เกิดการรวมตัวกันของเกษตรกรในการแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี และศึกษาพัฒนาการและการดำรงอยู่ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมีในประเด็นสำคัญคือ การบริหารจัดการกลุ่ม การพัฒนาและควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์ การจัดการด้านตลาด และการแบ่งปันผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม รวมทั้งศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การศึกษานี้ได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ในการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ จึงได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีผสมผสานกัน ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบมาตรฐาน (standardized or structural interview) และไม่เป็นทางการ (unstructured interview) การสังเกต (observation) ทั้งวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยผู้ศึกษาได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตัวเองทั้งหมดตลอดระยะเวลาที่ทำการศึกษา สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

สรุปผลการศึกษา

5.1 บริบทชุมชนที่ศึกษา

บ้านปางหมู หมู่ที่ 1 ตั้งอยู่ในเขตตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ชาวบ้านส่วนใหญ่อพยพมาจากประเทศเมียนมาร์ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น ส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกันมีการช่วยเหลือเกื้อกูลพึ่งพากันเป็นอย่างดีและมีความเชื่อและวัฒนธรรมเป็นของตนเอง เช่น พิธีกรรมบวชลูกแก้ว (ปอยสง่าทอง) ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญของชาวไทยใหญ่ ความเชื่อเรื่องการประกอบอาชีพ เช่น ความเชื่อเรื่องวันดี-วันชั่วซึ่งคนไทยใหญ่ถือว่าวันชั่วไม่ควรทำงานหรือพิธีกรรมที่เป็นมงคล การทำการเกษตรมีทั้งการปลูกข้าวและพืชเศรษฐกิจ รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์ ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ในอดีตพื้นที่ชุมชนแห่งนี้อุดมไปด้วยป่าไม้ ต่อมาเมื่อระบบเศรษฐกิจที่เน้นการผลิตเพื่อการส่งออกเข้ามาทำให้เกิดสภาพความแห้งแล้ง การเป็นหนี้สิน ขาดทุน แต่ชุมชนก็สามารถผ่านวิกฤตมาได้ รวมทั้งการติดต่อกับชุมชน

ภายนอก จึงทำให้ชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนในด้านการผลิตน้ำมันงาเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน รวมทั้งการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินงานพัฒนาในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร ซึ่งการทำงานของกลุ่มต่าง ๆ มีความร่วมมือและความสามัคคีในการทำงานอันส่งผลให้การดำเนินงานต่าง ๆ ประสบผลสำเร็จ

5.2 ความเป็นมาและมูลเหตุจูงใจให้เกิดการรวมตัวกันของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

จากการวิจัยครั้งนี้พบว่าปัจจัยที่เป็นมูลเหตุจูงใจให้เกิดการรวมตัวกันของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี เกิดจากปัจจัยหลายด้าน ได้แก่ปัจจัยภายในชุมชน คือผู้นำซึ่งเป็นผู้ที่ริเริ่มให้เกิดอาชีพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความต้องการมีรายได้ และการตระหนักถึงความสำคัญของสุขภาพ สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น รวมไปถึงปัจจัยภายนอก คือการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกและการได้รับข้อมูลข่าวสาร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) ปัจจัยภายในชุมชน

ผู้นำอาชีพจากชุมชนบ้านปางหมูได้จัดตั้งกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี โดยมีผู้นำอาชีพที่มีความรู้และประสบการณ์ในการทำงานด้านการพัฒนาชุมชนมาก่อน รวมทั้งเป็นบุคคลในท้องถิ่นซึ่งได้รับผลกระทบจากความล้มเหลวในการพึ่งพิงระบบตลาดจากภายนอกชุมชน รวมถึงความล้มเหลวของการพัฒนาที่ผ่านมาที่เป็นนโยบายจากบนลงล่าง ผู้นำจึงเกิดแนวคิดริเริ่มในการที่จะสร้างรายได้ให้กับชุมชน โดยอาศัยวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวไทยใหญ่ในการอัดน้ำมันงาจากเกี้ยวที่ชาวบ้านเคยทำกินในครัวเรือน แล้วนำมาปรับเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการจำหน่าย โดยอาศัยการสนับสนุนจากหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อขอความช่วยเหลือด้านวิชาการความรู้ใหม่ ๆ เข้ามาเสริมความรู้อุดมคติของชุมชน โดยเฉพาะความรู้ด้านการบริหารจัดการ ด้านการตลาด การจัดหาระบบบัญชี และเทคโนโลยีใหม่เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มความรู้เหล่านี้ผู้นำได้มาจากการอบรม การศึกษาดูงาน การเรียนรู้และการปฏิบัติจริง ตลอดจนจากการที่ได้มีโอกาสเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ และนำความรู้ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์เข้ามาถ่ายทอดให้กับสมาชิกในชุมชน ได้เรียนรู้และปฏิบัติจริง มีการสอดแทรกเนื้อหาวิธีการบริหารจัดการกลุ่ม และแนวทางการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ รวมทั้งเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย

ความต้องการมีรายได้ ถือเป็นเป้าหมายของการทำธุรกิจชุมชนของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู อันเป็นทางเลือกหนึ่งของการประกอบอาชีพซึ่ง

เป็นที่มาของรายได้ จากอดีตที่ชาวบ้านอาศัยรายได้จากภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว เพื่อนำไปใช้ในการดำรงชีวิต เป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

ความรู้ ความเข้าใจ และเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการที่ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในกระบวนการผลิต มีการปรับปรุงวิธีการผลิตวัตถุดิบและทำการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไว้พร้อมทั้งขยายปริมาณและพื้นที่ปลูกเพิ่มมากขึ้น มีการปรับเปลี่ยนและเรียนรู้เทคนิคในการผลิตอันทำให้เกิดการพัฒนาความรู้เดิมเกิดเป็นความรู้ใหม่ เช่น การพัฒนาเครื่องอัดน้ำมันงาเป็นแบบที่ไม่ต้องใช้แรงงานสัตว์ โดยการประยุกต์นำเอาเครื่องยนต์มาผสมผสานเข้ากับครกอัดน้ำมันงา เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภคในเรื่องของมาตรฐานการผลิตที่สะอาด

2) ปัจจัยภายนอกชุมชน

ความต้องการของตลาดจะเป็นตัวกำหนดวิธีการผลิต ปริมาณการผลิต และเป็นตัวกำหนดหลักในการควบคุมคุณภาพของผลิตภัณฑ์ จากการศึกษาพบว่า ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเป็นสินค้าที่ไม่มีตลาดที่เจาะจง กลุ่มผู้บริโภคเป็นกลุ่มใหญ่มีทุกเพศ ทุกวัย และกลุ่มผู้ที่นิยมบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพ สำหรับสถานที่จัดจำหน่ายอยู่ที่เลขที่ 255/1 หมู่ที่ 1 ตำบลปางหมู อำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน และตามร้านค้าที่สนใจติดต่อรับซื้อไปวางขายในตัวจังหวัด ตลาดของผลิตภัณฑ์ของกลุ่มมีทั้งภายในจังหวัดและภายนอกจังหวัด ตลาดภายในจังหวัดคือชาวบ้านในชุมชนและนอกชุมชน ส่วนตลาดภายนอกจังหวัดที่สำคัญ 2 รายคือ ร้านอิมบุญจังหวัดเชียงใหม่ และสหกรณ์ก๊วนเนทกรุงเทพมหานคร สำหรับการจำหน่ายผลิตภัณฑ์มีการดำเนินการ โดย การเปิดร้านขายปลีก ตัวแทนจำหน่าย และร้านค้าต่าง ๆ โดยเฉพาะการออกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทำให้ชาวบ้านมีโอกาสดูได้เรียนรู้ระบบการตลาดจากภายนอก

สำหรับการส่งเสริมของภาครัฐและภาคเอกชน ทางกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ในด้านข้อมูลข่าวสาร และสื่อที่นำความรู้สมัยใหม่ที่ไม่มีในชุมชนมาเผยแพร่ให้กับกลุ่ม ได้แก่ การจัดฝึกอบรม การประชุมสัมมนา การศึกษาดูงานในที่ต่าง ๆ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนาสินค้า การจัดการตลาด โดยการส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในวิธีการใช้ทรัพยากร การบริหารจัดการ และเรียนรู้เทคนิคในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดมากขึ้น

การคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสาร เป็นสื่อที่นำความเจริญทางด้านความรู้จากภายนอกชุมชน และการติดต่อกับชุมชนรอบนอก ซึ่งทำให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากภายนอกได้ง่าย เช่น การเดินทางเข้าร่วมประชุม การฝึกอบรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่เกิดขึ้น

จากการศึกษาดูงาน จากการได้พบเห็น พูดคุยกับผู้ประกอบอาชีพแบบเดียวกัน อันเป็นการสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่มธุรกิจชุมชนให้สามารถดำเนินกิจกรรมด้านการผลิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเหมาะสม

5.3 พัฒนาการและการดำรงอยู่ของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู มีการบริหารจัดการกลุ่มโดยอาศัยความเป็นเครือญาติและความสัมพันธ์ภายในชุมชน คุณจันทร์ศรี สุธรรม ซึ่งเป็นประธานกลุ่มมักจะเป็นตัวแทนกลุ่มในการไปเข้ารับการฝึกอบรมในเรื่องการบริหารจัดการกลุ่มและศึกษาดูงานบ่อยครั้ง และนำความรู้ที่ได้รับมาใช้ในการบริหารจัดการภายในกลุ่ม มีขั้นตอนในการบริหารจัดการกลุ่ม โดยมีโครงสร้างการบริหารงานดังนี้คือ คณะกรรมการบริหารงาน คณะกรรมการดำเนินงานร้านค้า และคณะกรรมการฝ่ายผลิต สำหรับหลักในการคัดเลือกตัวแทนของสมาชิกเป็นคณะกรรมการกลุ่มจะอยู่บนพื้นฐานของความซื่อสัตย์ ความอาวุโส ความไว้วางใจ ความสามารถในการเสนอความคิดเห็น และความเคารพนับถือจากสมาชิกภายในกลุ่ม

การดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู จำแนกได้ 3 ขั้นตอนคือ การเลือกสรรวัตถุดิบในการผลิต กระบวนการผลิต และการควบคุมคุณภาพและการบรรจุภัณฑ์ ซึ่งในแต่ละขั้นตอนจะได้รับการพัฒนาอยู่เสมอและมีการควบคุมคุณภาพอย่างเข้มงวดทุกครั้งในการผลิต การพัฒนาคุณภาพและควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์ของกลุ่มนั้นก็เพื่อให้ตรงกับความต้องการของตลาดเริ่มตั้งแต่การคัดสรรวัตถุดิบในการผลิตนั้นจะต้องมีการควบคุมขั้นตอนการปลูกงาไม่ให้มีการใช้สารเคมี และในกระบวนการผลิตจะต้องได้รับการควบคุมคุณภาพจากผู้ที่มีความชำนาญเนื่องจากขั้นตอนในการอัดน้ำมันงาเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งในการที่จะทำให้น้ำมันงาที่มีคุณภาพ สำหรับขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการผลิตทั้งหมดคือการควบคุมคุณภาพและบรรจุภัณฑ์ โดยการกรองน้ำมันงาที่ได้ให้สะอาดทำให้สิ่งแปลกปลอมปนมากับน้ำมันงาดกตะกอน จนได้น้ำมันงาที่ใสสะอาดและมีคุณภาพตามมาตรฐานของกลุ่มแล้วจึงทำการบรรจุภัณฑ์เพื่อจำหน่ายต่อไป

การจัดการด้านการตลาดและการแบ่งปันผลประโยชน์ของกลุ่มนั้น ระยะแรกๆ ที่เริ่มก่อตั้งกลุ่มใหม่ ๆ สมาชิกกลุ่มยังไม่มีความรู้ ความชำนาญในการหาตลาดเอง การจัดการด้านการตลาดจะเป็นหน้าที่ของคุณสุตาณี คำดี ที่ปรึกษากลุ่มที่คอยหาตลาดให้กับสมาชิก ทางกลุ่มใช้วิธีการหาตลาดโดยการไปออกร้านแสดงสินค้าตามงานเทศกาลต่าง ๆ ที่หน่วยงานทางราชการจัดขึ้น และจากการที่มีผู้สนใจมาศึกษาดูงานที่บ้าน ทางกลุ่มก็จะแจกนามบัตรและเอกสารแผ่นพับ หากมีผู้สนใจผลิตภัณฑ์ของกลุ่มก็จะโทรสั่งซื้อตามหมายเลขโทรศัพท์ที่ระบุไว้ในเอกสารที่แจกไป

ปัจจุบันจากการได้เรียนรู้และการติดต่อสื่อสารกับภายนอกชุมชนที่สะดวกขึ้นทำให้สมาชิกกลุ่มมีทักษะด้านการจัดการตลาดเพิ่มขึ้นจนสมาชิกบางคนสามารถหาตลาดได้เอง สำหรับการแบ่งปันผลประโยชน์ของกลุ่มนั้นทางกลุ่มไม่มีรูปแบบการดำเนินการที่ชัดเจน คือ ไม่อยู่ในรูปแบบของสหกรณ์ ไม่มีการถือหุ้นของสมาชิก แต่ทางกลุ่มจะให้สมาชิกได้รับผลประโยชน์จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทั้งหมดและหักเงินรายได้เข้ากลุ่มร้อยละ 10

สำหรับการมีส่วนร่วมของสมาชิกนั้น สมาชิกของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ได้มีส่วนร่วมในการจัดตั้งกลุ่มขึ้น เนื่องจากชาวบ้านได้ตระหนักถึงวิกฤตเศรษฐกิจในชุมชน จึงร่วมกันหาวิธีการแก้ปัญหาโดยการสร้างอาชีพเสริมขึ้นมา โดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน และความรู้ ความชำนาญที่มีอยู่ในตัวชาวบ้านเองจนสามารถจัดตั้งกลุ่มขึ้น นอกจากนี้สมาชิกกลุ่มยังมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและบริหารจัดการกลุ่มโดยมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจในกิจกรรมของกลุ่ม รวมทั้งร่วมรับผิดชอบในผลการดำเนินงานของกลุ่ม สมาชิกทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบแบ่งออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ และประสานงานร่วมกัน มีการร่วมมือ ร่วมใจกันในการทำงานร่วมกันและรู้จักรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเองเป็นอย่างดี

จากการดำเนินงานของกลุ่มตั้งแต่เริ่มจัดตั้งมาจนถึงปัจจุบันถือว่ากลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถสังเกตได้จากการขยายขนาดของการผลิต ตลาดที่กว้างขวางขึ้น และจากการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่มที่เพิ่มพูนทักษะด้านการบริหารจัดการ การพัฒนาและควบคุมมาตรฐานผลิตภัณฑ์ของกลุ่มให้มีพัฒนาการที่ดีขึ้นเป็นที่ยอมรับของตลาด จนในปัจจุบันสมาชิกของกลุ่มมีความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพธุรกิจชุมชนได้เป็นอย่างดี มีรายได้เสริม สามารถพึ่งพาตนเองได้ ถือได้ว่าผลการดำเนินงานของกลุ่มได้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของกลุ่มแล้ว

5.4 สภาพปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

จากการศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู พบว่ากลุ่มยังมีปัญหา 5 ประเด็นหลักประกอบด้วย

5.4.1 ปัญหาด้านการผลิตวัตถุดิบ

จากการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลอดสารเคมีที่ผ่านมาพบว่ามีปัญหาในด้านการผลิตวัตถุดิบคือ วัตถุดิบ (งา) มีราคาแพง ส่งผลให้ต้นทุนการผลิต

น้ำมันงาสูงขึ้นตามไปด้วย อีกทั้งผลผลิตที่ได้คุณภาพไม่ได้มาตรฐานในระดับของผลผลิตที่ปลอดสารเคมี คือตรวจพบว่ายังมีสารเคมีตกค้างเหลืออยู่ เนื่องจากผู้ปลูกบางส่วนยังคงใช้สารเคมี (ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง) ในการปลูกและพืชอื่น ๆ ซึ่งปลูกในแปลงเดียวกันอยู่ เนื่องจากขาดแรงงานในการดูแลและกำจัดวัชพืชในแปลงปลูก งามีความชื้นในเมล็ดสูง มีเชื้อราและมีสิ่งเจือปนในงามาก นอกจากนี้วัตถุดิบปลอดสารเคมีมีปริมาณไม่เพียงพอกับความต้องการของทางกลุ่ม และปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งของทางกลุ่มคือ เกษตรกรบางรายขาดความรู้ ความเข้าใจและเทคนิคการปลูกพืชที่ปลอดสารเคมีที่ถูกต้อง

5.4.2 ปัญหาด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์

จากการดำเนินงานที่ผ่านมาทางกลุ่มยังประสบปัญหาการผลิตภัณฑ์น้ำมันงาที่ยังไม่ได้รับการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์จากทางสาธารณสุข (อย.) ทำให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มไม่เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคบางกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับการรับรองมาตรฐานความสะอาดและปลอดภัยของผลิตภัณฑ์ และจากการที่วัตถุดิบงามีราคาแพงจึงส่งผลทำให้ต้นทุนการแปรรูปน้ำมันงาสูงขึ้นมาก สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้วัตถุดิบงามีราคาแพงคือ จำนวนผู้บริโภคที่เพิ่มมากขึ้น ความต้องการของตลาดมีมาก รวมไปถึงมีการแข่งขันกันผลิตทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน (มีผู้ผลิตรายใหม่เพิ่มขึ้น) ทำให้ต้องแย่งซื้อวัตถุดิบกันระหว่างผู้ผลิต

นอกจากนี้สมาชิกกลุ่มบางรายผลิตน้ำมันงาไม่ได้มาตรฐาน และผลิตน้ำมันงาจากงาที่ใช้สารเคมีทำให้ชื่อเสียงของกลุ่มเสียหาย ส่วนในด้านของผลิตภัณฑ์ที่เป็นผลิตภัณฑ์ปลอดสารเคมีนั้นยังไม่มีมีการประกันคุณภาพสินค้าเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภค

การผลิตสินค้าของกลุ่มยังไม่มีความต้องการทำให้ปริมาณสินค้าไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาด สาเหตุประการหนึ่งคือ ทางกลุ่มยังมีเงินทุนไม่เพียงพอในช่วงรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกร ทำให้รับซื้อผลผลิตงาไว้ได้จำนวนน้อย ไม่เพียงพอต่อความต้องการในการผลิต

5.4.3 ปัญหาด้านการจัดการกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ยังไม่สามารถเชื่อมกับกลุ่มผู้ผลิตวัตถุดิบได้ทั่วถึง และทั้งสองกลุ่มยังขาดข้อมูลที่ชัดเจนในเรื่องต้นทุนการผลิตและราคาผลผลิต ทำให้เกษตรกรผู้ปลูกงาไม่เข้าใจในเรื่องการตกลงซื้อขายวัตถุดิบ เช่น การตกลงราคาซื้อขาย การคิดราคาค้นทุนรวมในการปลูกทั้งหมด

1) ปัญหาการบริหารจัดการกลุ่ม

การรวมกลุ่มยังไม่เป็นรูปแบบชัดเจน เป็นลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่ใช่ในรูปกลุ่มที่แท้จริง เช่น ใช้ทุนของแต่ละคนในการดำเนินการ และยังขาดการประชุมกันอย่าง

ต่อเนื่อง เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มส่วนใหญ่ไม่ได้มีอาชีพเป็นเกษตรกรเพียงอย่างเดียวเมื่อมีเวลาว่างจากการทำการเกษตรพวกเขายังไปรับจ้างงานอื่น ๆ อีกด้วยเพราะการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวนั้นมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการยังชีพ ด้วยเหตุนี้เกษตรกรที่เป็นสมาชิกของกลุ่มจึงไม่ค่อยมีเวลาว่าง ไม่มีเวลาให้กับกลุ่มเท่าที่ควร การจัดการประชุมของกลุ่มในบางครั้งจึงรวบรวมสมาชิกกลุ่มได้ไม่ครบ

2) ปัญหาด้านการตลาด

กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ยังไม่สามารถให้สมาชิกในกลุ่มได้เข้ามาจับตลาดหรือเข้ามาช่วยหาตลาดได้ เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่ไม่มีความเข้าใจในการจัดการด้านการตลาด

การอภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาความเป็นมา มูลเหตุจูงใจที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของสมาชิก และการบริหารจัดการกลุ่ม กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2542 โดยเริ่มมาจากแนวความคิดของผู้เริ่มอาชีพคือ คุณสุภาณี คำดี ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาของกลุ่ม ซึ่งเป็นผู้ที่เป็นศูนย์กลางยึดเหนี่ยวจิตใจของสมาชิกกลุ่มในการที่จะดำเนินกิจกรรมของกลุ่มร่วมกัน โดยที่คุณสุภาณีมองเห็นว่าการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชนเริ่มประสบปัญหาด้านภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ จึงชักชวนชาวบ้านมาร่วมกันหาหนทางในการแก้ไขปัญหา จึงได้ร่วมกันนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาทำให้เกิดเป็นอาชีพเสริม ซึ่งก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ และได้ชักชวนให้ชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มขึ้นมา จนในที่สุดได้เกิดการรวมกลุ่มชาวบ้านจำนวน 15 คน มาร่วมกันผลิตน้ำมันงาแบบพื้นบ้านซึ่งเป็นวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ บ้านปางหมู และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากงา เพื่อจำหน่ายทั้งในและนอกชุมชน มีชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี” โดยมี คุณจันทร์ศรี สุธรรม เป็นประธานกลุ่ม ซึ่งตรงกับแนวคิดของปาริชาติ วลัยเสถียร (2540) ที่กล่าวว่าธุรกิจชุมชน คือกิจกรรมที่บุคคลหรือองค์กรในชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจกรรม และ/หรือช่วยดำเนินงานบางส่วนหรือทั้งหมด โดยประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ มีการเรียนรู้ และการจัดการร่วมกันเพื่อดำเนินการในกิจกรรมการผลิต การแปรรูป การตลาด และบริการที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างสอดคล้องกับสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน อันจะนำไปสู่ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และการพัฒนาที่ยั่งยืน และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของลำแพน จอมเมือง (2540: 3-4) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องบทบาท

ของธุรกิจชุมชนที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษา ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน คือ เศรษฐกิจของชุมชนนั่นคือ เมื่อเศรษฐกิจของชุมชนมั่นคงจะส่งผลให้ชุมชนมีศักยภาพในการแก้ปัญหาของชุมชนได้ เนื่องจากมีธุรกิจชุมชนเป็นปัจจัยที่ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน และการที่ชุมชนมีองค์กรที่สามารถดำเนินธุรกิจและสามารถสร้างผลประโยชน์ให้แก่คนในชุมชนได้ในระยะยาวและยั่งยืนจะทำให้คนในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างปกติสุข และสืบทอดวัฒนธรรม ชุมชนอันเป็นวิถีดั้งเดิมที่เหมาะสมกับคนในท้องถิ่นไปพร้อม ๆ กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นไปด้วย เนื่องจากการทำธุรกิจชุมชนคือการที่ชาวบ้านมารวมกลุ่มกันทำธุรกิจ โดยใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาเป็นปัจจัยการผลิตเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตผลของตนเอง มีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานเข้ากับการผลิต เป็นวิธีการสร้างรายได้ให้ชาวบ้านเองทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น ชาวบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นสามารถพึ่งพาตนเองได้

การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในกลุ่ม ได้แบ่งตามลักษณะของงานที่ทำเป็นหลัก ซึ่งกระบวนการผลิตประกอบด้วย การปลูกป่า การสกัดน้ำมันงา การควบคุมคุณภาพน้ำมันงา (การกรองและการทำความสะอาด) การบรรจุภัณฑ์ โดยสมาชิกทั้ง 15 คน ได้แบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน ส่วนหน้าที่อื่น ๆ เช่น ด้านบัญชี และการตลาด ประธานและที่ปรึกษากลุ่มจะเป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของพะยอม วงศ์สารศรี (2538) ได้สรุปความหมายของการรวมกลุ่มไว้ว่าเป็นการรวมตัวของคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มีจุดมุ่งหมายร่วมกันในการทำกิจกรรมหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยอาศัยกระบวนการจัดโครงสร้างของกิจกรรมหรืองานนั้นออกเป็นประเภทต่าง ๆ เพื่อแบ่งงานให้แก่สมาชิกในกลุ่มดำเนินการปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย

จากการที่กลุ่มมีโอกาสได้ไปศึกษาดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ และจากการได้รับการฝึกอบรมทั้งที่ทางกลุ่มจัดขึ้นเองและจากหน่วยงานภายนอก รวมถึงการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มของสมาชิก รวมไปถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วย ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ใหม่ ๆ รวมทั้งปัญหาต่าง ๆ ในกระบวนการผลิต ทั้งยังเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของวันชัย ดันศิริ (2536: 13) ได้กล่าวถึงหลักสำคัญของเครือข่ายการเรียนรู้คือ การประสานสัมพันธ์อย่างมีพลวัตขององค์ประกอบหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีอยู่ภายในเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งมีหลักการที่สำคัญคือ การกระตุ้นความคิด การใฝ่แสวงหาความรู้ จัดสำนึกในการพัฒนาชุมชนของท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถของบุคคลในการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสม สำหรับการ

แก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชน การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และกระจายความรู้ ทั้งในส่วนของ วิทยาการสากลและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับชุมชนและเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ ทั้งของบุคคลและชุมชนเกี่ยวกับความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาภายในชุมชน สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการปรับใช้วิทยาการ สากลให้เหมาะสมกับการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่ใน เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อให้ทุกฝ่ายพึ่งพาซึ่งกันและกัน สามารถทราบถึงการเคลื่อนไหวของกันและ กัน การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรบุคคล วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ งบประมาณ เพื่อให้ หน่วยงานต่าง ๆ สามารถใช้ทรัพยากรเหล่านี้ร่วมกันเพื่อการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นได้อย่างมี ประสิทธิภาพและลดความซ้ำซ้อนและสูญเปล่าให้มากที่สุด

สำหรับปัญหาและอุปสรรคของกลุ่ม พบว่าปัญหาการตลาดเป็นปัญหาที่สำคัญ ที่สุด เนื่องจากกลุ่มยังไม่มีนิกการตลาดโดยตรง ส่วนใหญ่กลุ่มมีตลาดหรือลูกค้าจากการไปออก ร้านแสดงสินค้าตามสถานที่ต่าง ๆ ที่ได้รับเชิญจากหน่วยงานภายนอกที่ติดต่อมา และจากชื่อเสียง ของกลุ่มที่ทราบกันภายในตัวจังหวัดเท่านั้น ลูกค้าหลักของกลุ่มคือ ร้านอิมบูญจังหวัดเชียงใหม่, สหกรณ์กรีนเนทกรุงเทพมหานคร และลูกค้ารายย่อยในตัวจังหวัด โดยการสั่งซื้อทางโทรศัพท์ ซึ่ง สอดคล้องกับ จำเริญ บุญมาก (2544) ที่ได้ระบุว่าปัญหาที่สำคัญที่สุดในการดำเนินธุรกิจชุมชน ของกลุ่มแม่บ้านในเขตอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่คือ ปัญหาด้านการตลาดซึ่งขาดการ วิเคราะห์ความต้องการของลูกค้า ช่องทางในการจัดจำหน่ายมีน้อย ขาดตลาดที่จะรองรับสินค้า และ โดยเฉพาะสินค้าไม่มีมาตรฐานรับรอง และมีคู่แข่งเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากชาวบ้านมีความรู้ในด้าน นี้น้อย นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่น ๆ ได้แก่ปัญหาด้านราคาของวัตถุดิบที่สูงขึ้น ปัญหาด้านคุณภาพ และเทคนิคการผลิต ปัญหาการพัฒนาแปรรูปผลิตภัณฑ์ และปัญหาด้านอาคารสถานที่ผลิต สาเหตุ ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะชาวบ้านหรือสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปาง หมู ไม่เคยประกอบธุรกิจมาก่อนจึงประสบกับปัญหาด้านการตลาด และปัญหาที่พบอีกประการ หนึ่งคือ ปัญหาด้านการบริหารงานซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ศิวฤทธิ์ พงศกรรังศิลป์ (2544) ที่ กล่าวว่า การขาดประสบการณ์ในการดำเนินธุรกิจทำให้ไม่มีความรู้ความเข้าใจ ไม่มีความชำนาญ ในการประกอบธุรกิจ จึงเสียเปรียบพ่อค้าคนกลางตลอดเวลา เมื่อมีโครงการต่าง ๆ เข้ามาจึงไม่ ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

ข้อเสนอแนะ

การผลิศึกษาเรื่องการก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ในครั้งนี้พอที่จะสรุปข้อเสนอแนะได้ดังนี้

1) จากการวิจัยพบว่า ผู้นำอาชีพหรือผู้ที่ริเริ่มก่อให้เกิดอาชีพมีส่วนสำคัญในการก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันของชาวบ้านหรือสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู เนื่องจากเป็นบุคคลที่เป็นแกนหลัก ทำหน้าที่ชักเหนี่ยวจิตใจของสมาชิก และเป็นผู้ดำเนินการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม เพื่อนำพาสมาชิกทั้งหมดไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินงาน ดังนั้นผู้นำกลุ่มจึงควรมีการพัฒนาตนเองให้มีความพร้อมทั้งด้านความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ การจัดการตลาด และการพัฒนาและควบคุมคุณภาพของผลิตภัณฑ์อยู่ตลอดเวลา เพื่อแก้ไขปัญหาสถานการณ์ต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในการดำเนินงานของกลุ่ม

2) จากการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญามีส่วนสำคัญในการก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันของชาวบ้าน และก่อให้เกิดอาชีพให้กับคนในชุมชน เนื่องจากการประกอบอาชีพเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ชาวบ้านจะมีความชำนาญเป็นพิเศษ และยังเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น ทำให้สินค้ามีจุดเด่นเป็นที่ต้องการของตลาด ดังนั้นจึงควรอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำน้ำมันงาแบบพื้นบ้านนี้โดยการถ่ายทอดให้กับคนรุ่นลูกรุ่นหลาน โดยอาจทำกลุ่มเรียนรู้การผลิตน้ำมันงาแบบพื้นบ้าน หรือจัดทำศูนย์เรียนรู้ชุมชน หรืออาจบรรจุเป็นเนื้อหาในหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับนักเรียนในโรงเรียน

3) จากการวิจัยพบว่า ความต้องการของตลาดมีส่วนสำคัญต่อการรวมกลุ่มกันของชาวบ้านเพื่อประกอบอาชีพ เนื่องจากตลาดมีความต้องการน้ำมันงามากขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านมารวมตัวกันผลิตน้ำมันงาจำหน่ายเป็นอาชีพเสริมหลังจากฤดูเก็บเกี่ยว นอกจากนี้ความต้องการของตลาดยังมีผลต่อพัฒนาการของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ในด้านการวางแผนการผลิต ดังนั้นกลุ่มจึงควรมีการศึกษาและวิเคราะห์การตลาดเพื่อที่จะได้วางแผนการผลิตได้อย่างถูกต้อง

4) จากการวิจัยพบว่า การส่งเสริมจากภาครัฐและภาคเอกชนมีส่วนในการเกิดการรวมกลุ่มกันของสมาชิก โดยการที่หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาให้คำแนะนำ ให้ข้อมูลข่าวสาร การจัดฝึกอบรม การศึกษาดูงาน ดังนั้นหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนควรให้ข้อมูลข่าวสารและคำแนะนำในการบริหารจัดการ การจัดการตลาด และการพัฒนาควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์ที่ทันสมัยและเป็นประโยชน์แก่กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู ได้รับทราบและเรียนรู้ เพื่อนำไปปฏิบัติในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มต่อไป

5) จากการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู มีผลต่อพัฒนาการและการดำรงอยู่ของกลุ่ม ดังนั้น ผู้นำซึ่งได้แก่ ประธานกลุ่มและที่ปรึกษากลุ่มจึงควรวางแผนการทำงานของกลุ่ม โดยให้สมาชิกทุกคนได้มีส่วนร่วมอย่างทั่วถึง เพื่อความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่ม

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) การศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงการก่อเกิดและพัฒนากลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี ซึ่งเป็นการศึกษาในมิติของการบริหารจัดการกลุ่มเป็นหลัก โดยไม่ได้ครอบคลุมในประเด็นเกี่ยวกับคุณภาพของผลิตภัณฑ์ในเชิงวิทยาศาสตร์โดยตรง ดังนั้นการวิจัยครั้งต่อไปควรมุ่งศึกษาในประเด็นของคุณภาพผลิตภัณฑ์ การสร้างดัชนีชี้วัดคุณภาพผลิตภัณฑ์ และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้กับกลุ่มอื่น ๆ ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพผลิตภัณฑ์ เช่น องค์การอาหารและยา (อย.) กระทรวงสาธารณสุข และสถาบันอาหาร

2) การออกแบบและพัฒนาระบบการบรรจุภัณฑ์ (packaging) เป็นเรื่องที่มีความสำคัญในเรื่องการเพิ่มมูลค่าและดึงดูดใจผู้บริโภค ดังจะเห็นได้จากการวิจัยที่พบว่ายังใช้การบรรจุขวดที่ไม่มีการพัฒนารูปแบบเท่าที่ควร ดังนั้นจึงควรมีการวิจัยและพัฒนาระบบการออกแบบและการบรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์น้ำมันงาที่มีรูปลักษณะสวยงามและสอดคล้องกับลักษณะผลิตภัณฑ์ที่มุ่งเน้นเชิงสุขภาพเป็นหลัก

3) ผลการวิจัยพบว่าการดำรงอยู่ของกลุ่มผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี ขึ้นอยู่กับผู้นำกลุ่มเป็นหลักซึ่งส่งผลให้กลุ่มขาดความเข้มแข็งในการบริหารจัดการและไม่ยั่งยืน เพราะผู้นำอาจเปลี่ยนไป ดังนั้นควรมีโครงการวิจัยเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งการบริหารจัดการกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี โดยอาจใช้กระบวนการวิจัยและพัฒนา (research and development) หรือวิจัยเชิงปฏิบัติการ (participatory action research) เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานพัฒนา

บรรณานุกรม

- กนกอร รัตนยุคมสวัสดิ์. 2545. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวตามเหลี่ยมทองคำ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กองวิจัยและประเมินผล กรมการพัฒนาชุมชน. 2529. **“รายงานการวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมขององค์กรสตรีในการพัฒนาชนบท ศึกษาเฉพาะกรมการพัฒนาสตรี ระดับหมู่บ้าน**. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาชุมชน.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2538. **เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ: สภาคาทอเล็กแห่งประเทศไทย.
- _____. 2539. **“ภาพรวมของพัฒนาการองค์กรชุมชน”** น. 17. ใน **การธัมมนาทางเลือกและศักยภาพชาวอีสาน**. 5 - 6 กันยายน 2539. ณ โรงแรมโซฟิเทลราชา ออดิด. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- กัลยรัตน์ อินตาขวง. 2544. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหารอคอดศกกรมศึกษาเปรียบเทียบชุมชนตามแห่งของภาคเหนือตอนบน**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไกรสิทธิ์ ชัยพรหม. 2536. **การมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมของกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้.
- ขวัญสรอง อติโพธิ์และอนุชาติ พวงสำลี, บรรณาธิการ. 2538. **“กลุ่มพันธ์ไม้ องค์กรธุรกิจชุมชนเพื่อชุมชน”** น. 44. ใน **การธัมมนาเชิงแวดล้อมครั้งที่ 38**. 1-3 ธันวาคม 2538. ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. 2536. **ภูมิปัญญาอีสาน: รวบรวมบทความอีสานคดีศึกษา**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- จินดนา โพธิ์ทิพย์. 2547. **โครงการวิจัย “การจัดการองค์ความรู้เพื่อการขยายผลการผลิตและแปรรูปน้ำเงาะ (อีดง) ปลอดภัยและมีสุขภาพดีของชุมชนพึ่งตนเอง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 1”**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- จิรายุ ทองเขื่อน. 2537. **การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ เพื่อการเกษตรในจังหวัดลำพูน**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- จำเนียร บุญมาก. 2544. "ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นกับธุรกิจชุมชน กรณีศึกษา: กลุ่มแม่บ้านเขตอำเภอ สันทราย จังหวัดเชียงใหม่". **แม่โจ้ปริทัศน์**. 2, 2 (มีนาคม-เมษายน): 46-50.
- ชยันต์ วรรณะภูติ, อคิน รพีพัฒน์, อมรา พงศาพิชญ์, สุภางศ์ จันทวานิช และฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, บรรณาธิการ. 2537. **คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา**. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชาญพงษ์ ถูกจิตร. 2542. **สมุนไพรรักษาการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชนบทของอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชูเกียรติ ลิสุวรรณ. 2534. **ปรัชญาและหลักการศึกษานอกระบบ**. เอกสารประกอบการสอน. เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- โชติ นุชม่วง. 2542. **การดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรจังหวัดเชียงใหม่**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. 2542. **ธุรกิจชุมชน: เส้นทางที่เป็นไปได้**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ดิเรก สาระวดี. 2539. "ยุทธศาสตร์การพัฒนาธุรกิจชุมชน". ใน **การฉัมนทางเลือกและศักยภาพชาวอีสาน**. 5-6 กันยายน 2539. ณ โรงแรมโซฟิเทลราชาออคิด. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. 2540. **องค์กรชุมชน : กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม**. น. 125-129. ใน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ทรงพล ภูมิพัฒน์. 2539. **จิตวิทยาสังคม**. นนทบุรี: โรงพิมพ์ เอส อาร์ ปรีนติ้ง.
- ทวีศักดิ์ ปิ่นทอง. 2543. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการส่งเสริมศักยภาพชุมชนฟ้าฮ่าน**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เทียบ เหล่าสุวรรณ. 2541. **การศึกษาลักษณะองค์ประกอบของการจัดการธุรกิจชุมชนในชนบทที่ สามารถพึ่งตนเองได้ในทางธุรกิจ: ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรทำนงแกว จำกัด ตำบลทำนงแกว อำเภอแวงน้อย จังหวัดขอนแก่น**. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธีรวุฒิ เอกะกุล. 2542. **ระเบียบวิธีวิจัยทางพฤกษศาสตร์และสังคมศาสตร์**. อุบลราชธานี: คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี.
- นายรอบรู้. 2543. **ท่องเที่ยวไปกับนายรอบรู้**. กรุงเทพฯ: สารคดี.
- นิตา ชูโต. 2540. **การวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพฯ: พี. เอ็น. การพิมพ์.

- นำชัย ทนุผล. 2529. **การพัฒนาชุมชน หลักการและยุทธวิธี**. เชียงใหม่: ภาควิชาส่งเสริม
การเกษตร สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้.
- นำชัย ทนุผล. 2543. **รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนารัฐกิจกาที่องที่เยวเชิงนิเวศในชุมชน
บ้านโป่ง ตำบลป่าไผ่ อำเภอฮัฒทราย จังหวัดเชียงใหม**. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- บุญมัน ธนาศุภวัฒน์. 2537. **จิตวิทยาองค์การ**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- บุญรวม พานเพ็ชร. 2537. **ความพึงพอใจของสมาชิกที่มีต่อการดำเนินธุรกิจของกลุ่มเกษตรกรใน
จังหวัดตาก**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้.
- ประกอบ พันธุ์งาม. 2529. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานสาธารณสุขมูลฐาน”. **สาธารณสุข
ปริทัศน์**. 1, 4 (กันยายน): 40-60.
- ประเวศ วะสี. 2529. “สาธารณสุขมูลฐานหนทางในการสร้างความเป็นไท”. **สาธารณสุขปริทัศน์**.
1, 4 (กันยายน): 12.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. 2539. **รายงานการสำรวจสถานะความรู้เกี่ยวกับธุรกิจชุมชน**. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น, สหทยา วิเศษ, จันทนา เบจทรัพย์ และชลกาญจน์
อาชนนารี. 2543. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ปิยะรัตน์ ทองธานี. 2544. **การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ ตามแนว
พระราชดำริ จังหวัดลำปาง**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ปรัชญา เวสารัชช์. 2528. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท**. รายงาน
การวิจัย สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
- ผานิตย์ วรรณประภา. 2544. “การศึกษาธุรกิจชุมชน กรณีกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ตำบลเหมือง
อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี”. ใน **เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ สถาบัน
เทคโนโลยีราชมงคล ครั้งที่ 18**. 15-17 กุมภาพันธ์ 2544. ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์กลาง
ราชมงคล. กรุงเทพฯ: สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล.
- พงษ์ศักดิ์ อังสสิทธิ์. 2534. **ผู้นำและการพัฒนาภาวะผู้นำในงานส่งเสริมการเกษตร**. เชียงใหม่:
ชนบรรณการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2524. **พจนานุกรมศัพท์สังคม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนา
พานิช.

- พระธานี จงเจน. 2544. **การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในจังหวัดเชียงใหม่.**
เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- พระบุญมี ชื่นบาน. 2542. **ทัศนคติของประชาชนตำบลโนนห้อมเกี่ยวกับการรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งเป็นกลุ่มเกษตรกร.** เชียงใหม่: ปัญหาพิเศษปริญญาตรี, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- พระอัครินทร์ คำปะละ. 2541. **การศึกษาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสหกรณ์ของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรจุน จำกัด.** เชียงใหม่: ปัญหาพิเศษปริญญาตรี, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- พยอม วงศ์สารศรี. 2538. **องค์การและการจัดการ.** กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- พิมานา นูรณิณทุ. 2536. **การมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีในกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนาในชุมชนบ้านป่วง ถึงอำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน.** เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พัชนี วรกวิน. 2522. **จิตวิทยาสังคม.** นนทบุรี: สถานสงเคราะห์หญิงปากเกร็ด.
- ไพรัตน์ ฤทธิ์ประเสริฐ. 2540. **ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิผลขององค์กรประชาชนในการประกอบธุรกิจขนาดย่อมนอกภาคเกษตร: ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ จำกัด อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี.** เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์. 2531. "การมีส่วนร่วมของประชาชน". **วารสารพัฒนาชุมชน.** 27, 2 (มีนาคม): 24-30.
- มงคล ดำธามินทร์. 2541. **เศรษฐกิจชุมชน: พึ่งตนเองเชิงระบบ หลักการและแนวปฏิบัติ.** กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- มลฤดี อภิโกมลกร. 2541. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความหลากหลายทางชีวภาพ: กรณีศึกษาพื้นที่ตำบลแม่มอก อำเภอเงิน จังหวัดลำปาง.** เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2541. "โครงการศึกษาเพื่อส่งเสริมกิจกรรมนอกภาคเกษตร กระบวนการส่งเสริมธุรกิจชุมชน: กิจกรรมนอกภาคเกษตร ขึ้นตอน – วิธีการทำงานและผลการดำเนินงาน" ใน **การสัมมนาบทบาทธุรกิจชุมชนกับภาวะวิกฤติเศรษฐกิจไทย.** 19 กุมภาพันธ์ 2541. ณ ศูนย์ฝึกอบรมโครงการพัฒนาชลประทาน สำนักงานชลประทานที่ 4 จังหวัดขอนแก่น. ขอนแก่น: สำนักงานชลประทานที่ 4 จังหวัดขอนแก่น.
- ยศ สันตสมบัติ. 2542. **ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.** กรุงเทพฯ: นพบุรีการพิมพ์.

- ระวีวรรณ ศรีทอง และอ้อลา รุ่งวงศ์. 2540. **องค์ความรู้ดั้งเดิมของกะเหรี่ยงเกี่ยวกับการใช้พืชที่ให้สีในการย้อมผ้า: กรณีศึกษากะเหรี่ยงโป 5 หมู่บ้านรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง**. กรุงเทพฯ: ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ.
- รุ่ง แก้วแดง. 2541. **ปฏิวัติการศึกษาไทย: ถิ่นภูมิปัญญาไทยสู่การศึกษาของชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ลำแพน จอมเมือง. 2540. **บทบาทของธุรกิจชุมชนที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาคำบดศิลาแดง อำเภอปัว จังหวัดน่าน**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิชัย ตันศิริ. 2536. “เครือข่ายการเรียนรู้การศึกษาลดละเมิดชีวิต”. **วารสารการศึกษาแห่งชาติ**. 20 : 13.
- วิรัตน์ ธรรมนารถสกุล. 2542. **ทุนทางสังคมในองค์ความคิดในเรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ศิวฤทธิ์ พงศกรรังศิลป์. 2544. “ธุรกิจชุมชน: ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่น”. **จุฬาลงกรณ์ วิจารณ์**. 13, 51(เมษายน-มิถุนายน): 56-62.
- สนธยา พลศรี. 2533. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์.
- สมคะเน จารุทนต์. 2544. **การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์ที่มีความสัมพันธ์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต: กรณีศึกษาสมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์การเกษตร จังหวัดอุดรธานี**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- สมประสงค์ บุญเกิด. 2544. **การดำเนินธุรกิจชุมชนในชุมชนชนบทภาคเหนือ**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สหทัย วิเศษ. 2540. **ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ: ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มอภิป่าศรีน้อย ตำบลศรีน้อย อำเภอแม่อิง จังหวัดพะเยา**. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สากล สถิตวิทยานันท์. 2532. **ภูมิศาสตร์ชนบท**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุชาดา อรุณรักถาวร. 2545. “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”. **วารสารผู้ส่งออก**. 15, 347 (มกราคม): 50-58.
- สุทธิรักษ์ ปิณฑกานนท์. 2543. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- สุรางค์ จันทวานิช, โคทม อารียา, ทิพาดี เมฆสุวรรณ, ระวีวรรณ ประกอบผล และอรพินท์ สฟโซคชัย. 2533. “ร่างแผนงานหลักสตรียะยาว 2525 - 2544”. น. 1. ใน **การประชุมวิชาการสตรีกับการมีส่วนร่วมในสังคม**. 21 พฤศจิกายน 2533. ณ ห้องราชดำเนิน โรงแรมมาเจดติก กรุงเทพฯ: คณะกรรมการร่างแผนงานหลักสตรี.
- สุรางค์ จันทวานิช, อคิน รพีพัฒน์, ชัยนัฏ วรรณะภูติ, อมรา พงศาพิชญ์, ระวีวรรณ ประจวบเหมาะ. 2537. **คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุรางค์ จันทวานิช. 2540. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมาลี พินิจดี. 2544. **ปัจจัยที่มีผลต่อความต้อหรือล้มเหลวของธุรกิจชุมชน กรณีศึกษา: อำเภอฉันทรา ย จังหวัดเชียงใหม่**. เชียงใหม่: ปัญหาพิเศษปริญญาตรี, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- สุรพงศ์ ฉวีภักดี. 2541. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในท้องที่อำเภอปาง จังหวัดลำปาง**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุรัสวดี หุ่นยนต์. 2530. การวิจัยแบบมีส่วนร่วม. **วารสารประชากรศึกษา**. 13, 1 (เมษายน): 47-53.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2536. **ทฤษฎีสังคมวิทยา การสร้าง การประเมินค่า และการใช้ประโยชน์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสรี วงษ์มณฑา. 2540. **การประชาสัมพันธ์เชิงปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ: เอ เอ็น การพิมพ์.
- เสาวลักษณ์ ขาวทวีป. 2540. **เอกสารประกอบการสอน วิชาสังคมวิทยา**. เชียงใหม่: ภาควิชาศึกษาทั่วไป คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- อรทัย จิตโรตง. 2544. **การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน: กรณีศึกษาบ้านสุขสมบูรณ์ ตำบลหนองตาเต้า อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อรศิริ ปาณินท์. 2537. “หมู่บ้าน และบ้านไต่ (ไทยใหญ่) ที่บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน”. **วารสารอาษา**. 8, 10 (ตุลาคม): 84 - 93 .
- อำพัน เลิศคำฟู. 2544. **การรวมกลุ่มของกลุ่มเกษตรกรในการผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์จาก การเลี้ยงผึ้ง บ้านวังธาร หมู่ที่ 8 ต. ดงเหนือ อ. คอยตะเก็ด จ. เชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2544**. เชียงใหม่: ปัญหาพิเศษปริญญาตรี, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

**แนวคำถามในการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การก่อเกิดและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่ม
แปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี บ้านปางหมู
อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน”**

● **ความเป็นมาและมูลเหตุจูงใจที่ก่อให้เกิดกลุ่ม**

- เริ่มก่อตั้งกลุ่มเมื่อใด
- เริ่มแรกที่ก่อตั้ง เป็นกลุ่มแปรรูปฯเลยหรือไม่ (เป็นกลุ่มอื่นมาก่อนหรือไม่)
- สาเหตุที่ทำให้มารวมกลุ่ม (ปัญหา-อุปสรรค) จุดแข็ง-จุดอ่อนของกลุ่ม, โอกาสที่มองเห็น (เช่น ราคาผลผลิตตกต่ำ, ภูมิปัญญา)
- จำนวนสมาชิกเริ่มแรก และปัจจุบัน (จำนวนที่เพิ่มขึ้น)
- การรับสมัครสมาชิก มีกฎเกณฑ์ในการสมัครอย่างไร
- กฎระเบียบเป็นอย่างไร
- ในการกำหนดกฎระเบียบของกลุ่ม ใครเป็นคนกำหนด มีขั้นตอนในการกำหนดอย่างไร

● **การบริหารจัดการกลุ่ม**

- มีการจัดตั้งคณะกรรมการหรือไม่ มีกี่คน ประกอบด้วย..
- เงื่อนไขของการเป็นสมาชิกกลุ่ม มีอะไรบ้าง (มีการรวมหุ้นกันหรือไม่)
- รูปแบบการบริหาร (เป็นแบบสหกรณ์, ธุรกิจห้างหุ้นส่วน-บริษัท, กลุ่มองค์กรชาวบ้านที่ใช้ภูมิปัญญาในการบริหารงาน)

● **การพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์**

- มีการกำหนดมาตรฐานของผลิตภัณฑ์อย่างไร
- การตรวจสอบคุณภาพอย่างไร
- ในด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ (มีการฝึกอบรม, ศึกษาดูงาน, การได้รับข้อมูลข่าวสารจากหน่วยงานภายนอก...)
- หน่วยงานที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือ (ด้านข้อมูลข่าวสาร, ปักจักษ์ในการดำเนินงาน) บ้างหรือไม่ ได้รับจากหน่วยงานใดบ้าง อย่างไร

● **การจัดการการตลาด และการแบ่งปันผลประโยชน์**

- มีวิธีเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์อย่างไร
- รูปแบบในการประชาสัมพันธ์
- เงื่อนไขและหลักเกณฑ์ในการกำหนดราคา (ค่าแรง, ราคาวัตถุดิบ)

- ความชัดเจนของระบบบัญชี ผู้รับผิดชอบบัญชี สามารถตรวจสอบได้หรือไม่ มี
- การนำเสนอผลการดำเนินงานต่อสมาชิกหรือไม่
- การจัดสรรแบ่งปันผลกำไรแก่สมาชิกอย่างไร
- มีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับเข้ากลุ่มหรือไม่

● **การมีส่วนร่วม**

- ท่านมีส่วนร่วมในการตั้งกลุ่มแปรรูปฯ
- ท่านมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงานของกลุ่ม
- ท่านมีส่วนร่วมในการตั้งราคาผลิตภัณฑ์
- ท่านมีส่วนร่วมในการคัดเลือกคณะกรรมการกลุ่ม
- ท่านมีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม
- ท่านมีส่วนร่วมในการบริหารงาน
- ท่านมีส่วนร่วมในการผลิต
- ท่านมีส่วนร่วมในการเผยแพร่เทคโนโลยี-ภูมิปัญญาในการผลิต
- ท่านมีส่วนร่วมในการฝึกอบรมที่ทางกลุ่มจัดขึ้น
- ท่านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของการดำเนินงาน
- ท่านมีส่วนร่วมในการเสนอแนะแนวทางการดำเนินงานในปีต่อไปของกลุ่ม
- ท่านมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ยอดขายผลิตภัณฑ์ เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนการตลาดในปีต่อไป
- กลุ่มเป็นแหล่งรองรับผลผลิตของท่าน (นำผลผลิตมาขายให้กับกลุ่ม)
- การดำเนินงานในขณะนี้ถือว่าเป็นธุรกิจชุมชนหรือไม่ เพราะเหตุใด

● **ปัญหาอุปสรรค และแนวทางการแก้ปัญหาอะไรบ้าง**

- ปัญหาด้านการบริหารจัดการมีอะไร และคิดว่าจะแก้ไขปัญหายังไง
- ปัญหาด้านการผลิตสินค้า/คุณภาพ อาจรวมถึงวัตถุดิบ-มีอะไร และคิดว่าจะแก้ปัญหายังไง
- ปัญหาอื่นๆ ระบุ....

ภาคผนวก ข

ภาพประกอบ

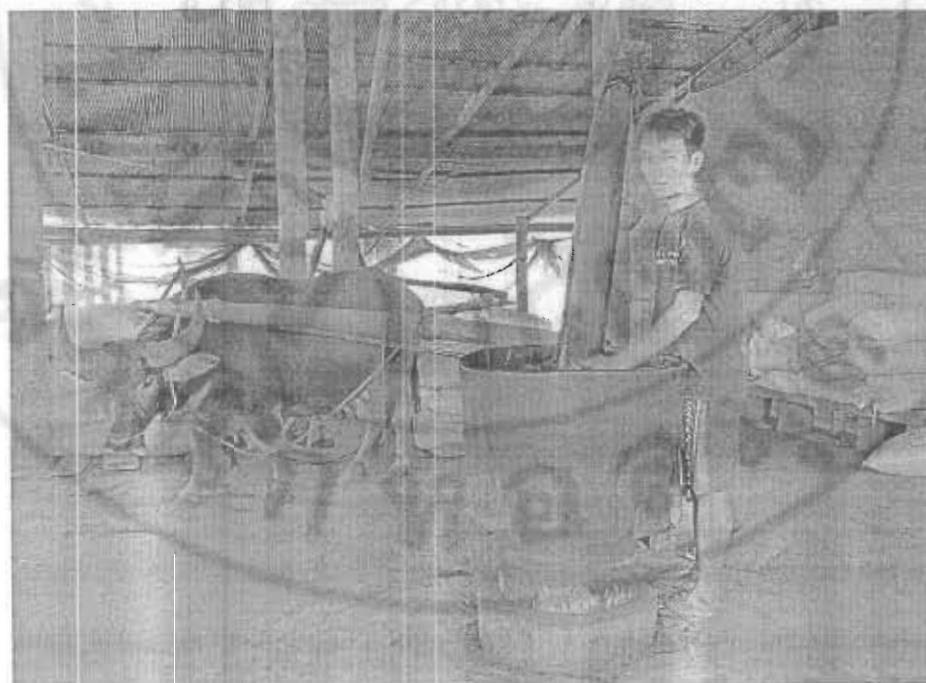
ภาพ 1 ป้ายชื่อสถานที่ผลิตของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

ภาพ 2 สถานที่ผลิตของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

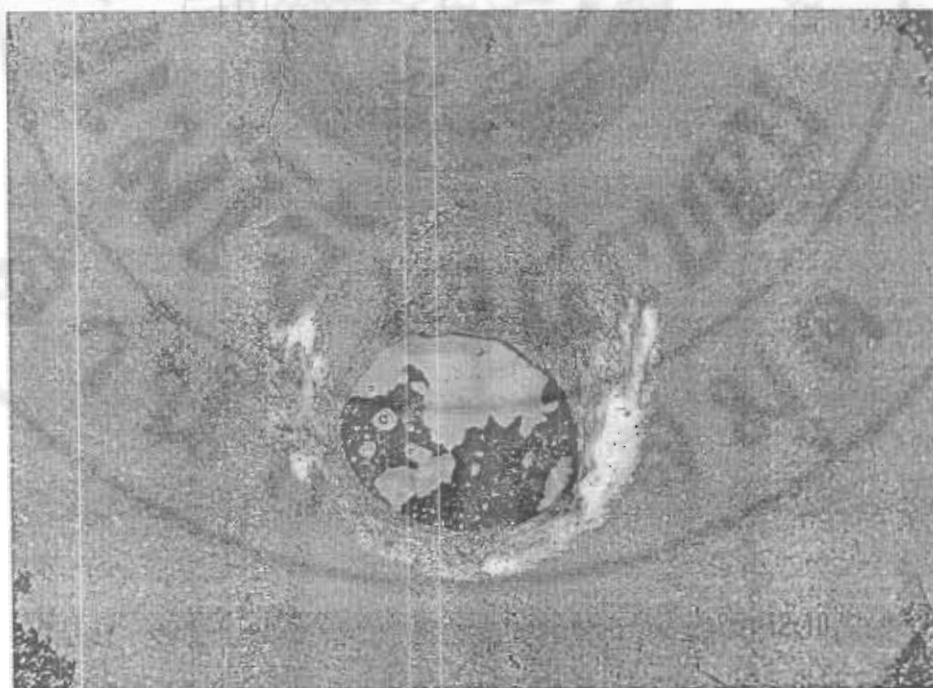
ภาพ 3 ครกที่ใช้อัดน้ำมันงาทำจากไม้ประดู่

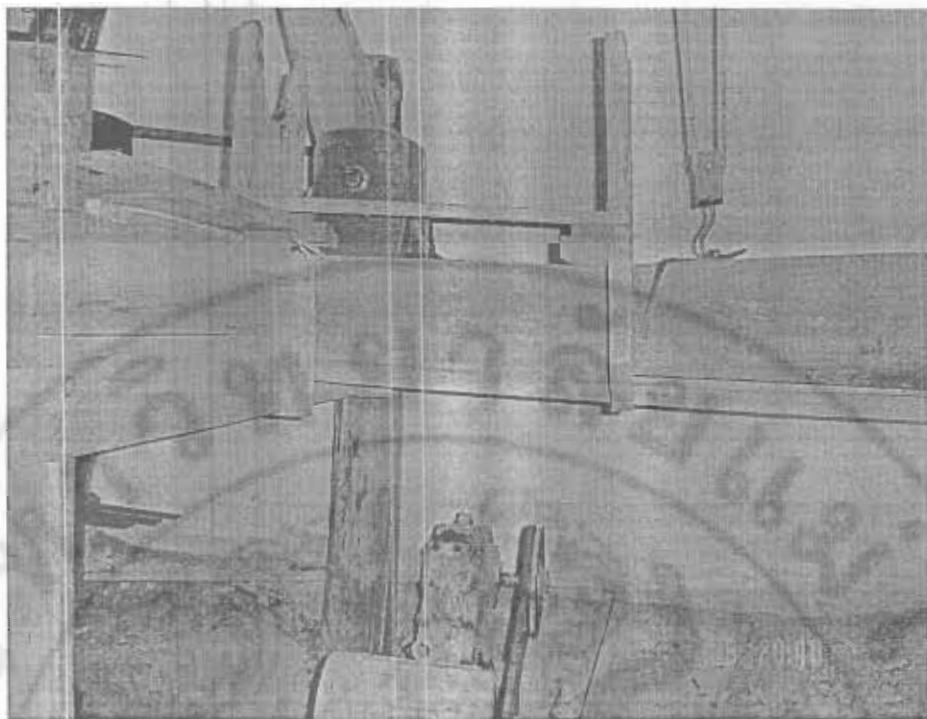
ภาพ 4 การอัดงาของสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

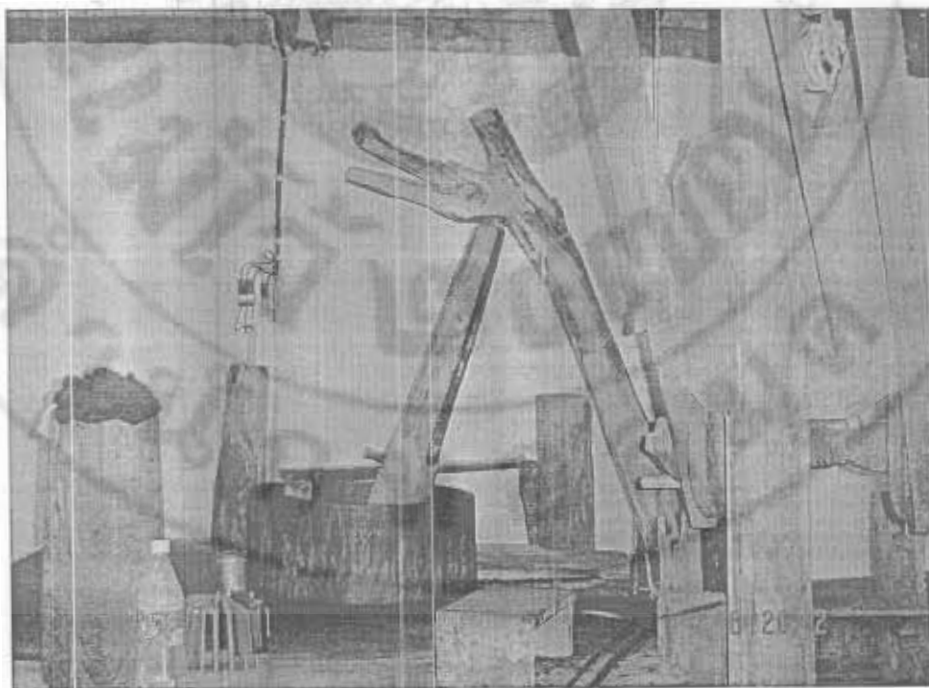
ภาพ 5 งาที่กำลังถูบด

ภาพ 5 น้ำมันงาที่ได้หลังจากอัดแล้ว

ภาพ 7 ครกอีदनํ้ามันงาแบบประยุกต์ใช้กับเครื่องจักร (เฟืองทำयरอนต์)

ภาพ 8 ครกอีदनํ้ามันงาแบบประยุกต์ใช้กับเครื่องจักร (เฟืองทำयरอนต์) โดยที่ส่วนที่หมุนคือตัวครก

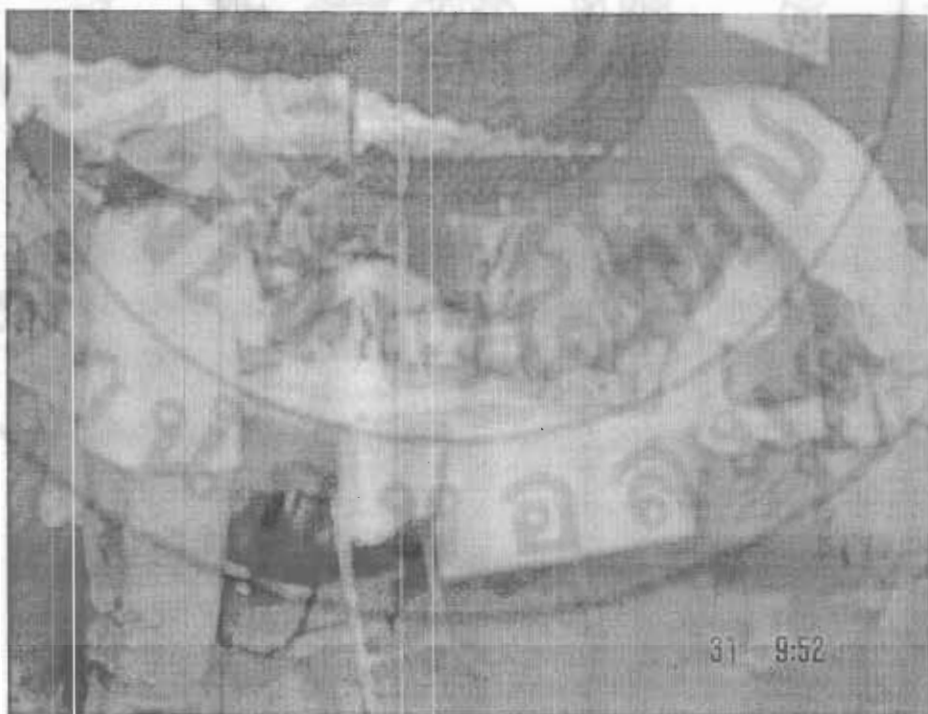
ภาพ 9 ผลิตภัณฑ์น้ำมันจากกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

ภาพ 10 ผลิตภัณฑ์แปรรูปอื่น ๆ ของกลุ่ม เช่น น้ำมันสปปา, ครีมทาผิว

ภาพ 11 ผลิตภัณฑ์แปรรูปของกลุ่ม

ภาพ 12 การออกงานแสดงสินค้าของกลุ่มในงานพืชผักปลอดสารเคมีที่ อำเภอบางบาล จังหวัดแม่ฮ่องสอน

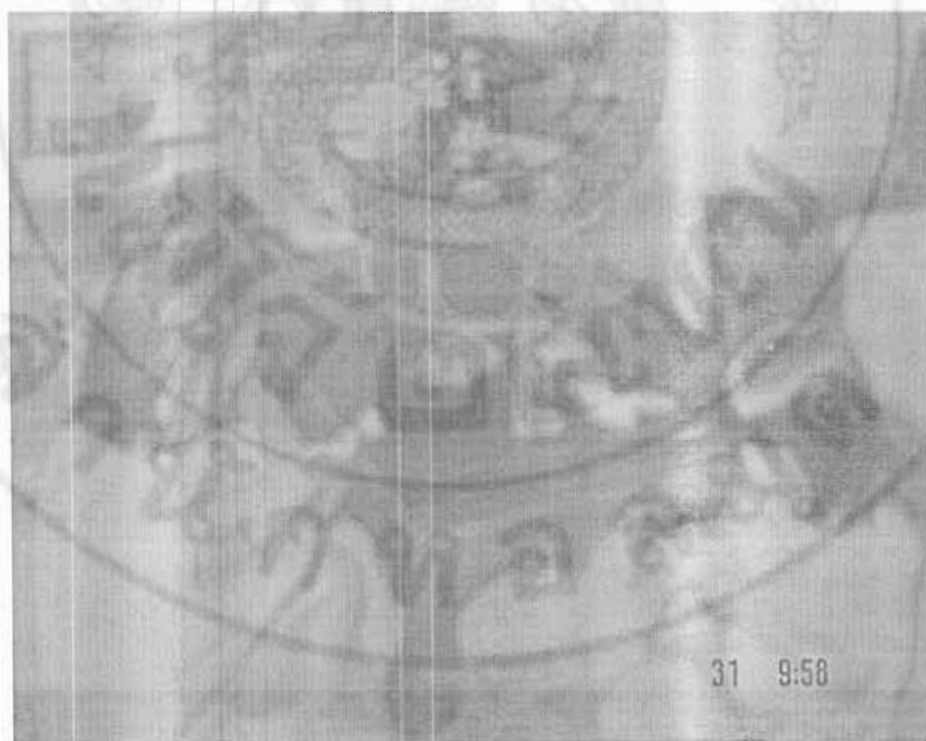
ภาพ 13 วิธีการคัดเลือกเมล็ดงา

ภาพ 14 แปลงปลูกงา

ภาพ 15 การออกงานแสดงสินค้าของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารเคมี

ภาพ 16 วิธีการบรรจุภัณฑ์ของกลุ่ม

ภาคผนวก ก
ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล

นางสาวกุลธิดา ทาคำมา

เกิดเมื่อ

28 มีนาคม 2522

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2544 ปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยแม่โจ้
จังหวัดเชียงใหม่

